

SOSYAL BİLİMLERDE SİSTEMATİK DERLEME 4

Editörler

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

Öğr. Gör. Dr. Neriman ÇELTİKÇİ

YAZARLAR

Dr.Öğr. Ü. Ayşegül DOĞRUCAN
Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU
Öğr. Gör. Dr. Mesut ÜLEN

Öğr. Gör. Dr. Neriman ÇELTİKÇİ
Öğr. Gör. Dr. Nilüfer CENGİZ
Öğr. Gör. Kürşat KARIŞMAZ

Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ
Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN

SİSTEMATİK DERLEME 4

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ

YAZARLAR

Dr.Öğr. Üyesi Ayşegül DOĞRUCAN

Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU

Öğr. Gör. Dr. Mesut ÜLEN

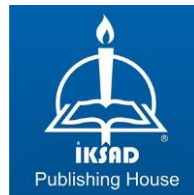
Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ

Öğr. Gör. Dr. Nilüfer CENGİZ

Öğr. Gör. Kürşat KARIŞMAZ

Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ

Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN

Copyright © 2021 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-8007-57-2
Cover Design: Kürşat KARIŞMAZ
November / 2021
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ	1
BÖLÜM 1	5
HEDEF MALİYETLEME KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2000-2021	5
Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ.....	5
BÖLÜM 2	27
TÜRKİYE’DE STRATEJİK MALİYET YÖNETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2000-2021	27
Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ.....	27
BÖLÜM 3	43
FOTOĞRAF ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1983-2021	43
Öğr. Gör. Kürşat KARIŞMAZ	43
BÖLÜM 4	87
FOTOGRAFİK ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1973-2020	87
Öğr. Gör. Kürşat KARIŞMAZ	87
BÖLÜM 5	105
TÜRKİYE’DE HİLE DENETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2005-2021	105
Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ	105
BÖLÜM 6	123
GASTRONOMİ TURİZMİ ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ (2010 – 2020)	123
Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU	123

BÖLÜM 7	155
EKONOMİDE YOĞUNLAŞMA İLE İLGİLİ YAPILMIŞ OLAN TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1982-2020	155
Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN.....	155
BÖLÜM 8	177
KIRSAL TURİZM ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1992-2021	177
Öğr. Gör. Dr. Mesut ÜLEN.....	177
BÖLÜM 9	193
TARIM DANIŞMANLIĞI HAKKINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2006 - 2019	193
Öğr. Gör. Dr. Nilüfer CENGİZ.....	193
BÖLÜM 10	221
KADINA YÖNELİK ŞİDDET KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DEĞERLENDİRMESİ: 1999 - 2021	221
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DOĞRUCAN.....	221

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yazılmış olan yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlilik tezlerinin sistematik derlemesi yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Sosyal Bilimler alanında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde yer alan konularla ilgili tezler incelenmiştir. Çalışmalar, yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, konu, yöntem ölçütleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik delemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular ile Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki mevcut boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Çalışmamızın 1. ve 2.’si de geçtiğimiz dönemde yayımlanmıştır.

Çalışmanın yapısı gereği nitel araştırma yöntemi kullanılan¹ bu çalışmalarda Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularla ilgili sistematik derlemeler oluşturulmuştur. Sistematik derleme özelliğine sahip olan çalışmalar, belirlenen zaman dilimlerinde, mevcut durum saptaması amaçlı araştırma yapılarak o durumun hayat çizgisini ve eğilimlerini gösterebilmesi açısından önemli bulunmaktadır².

¹ Silverman, D. (2005). *Doing Qualitative Research*. Sage Publications, London.

² Üsdiken B. ve Pasadeos, Y. (1993). "Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını", *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (2), s. 73-98.

Çalışmaların amacında uygunluk³ durumu gözetilmektedir. Araştırmaların evreni Türkiye'de tezlerin arşivlendiği Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'ne teslim edilmiş ve sosyal bilimlerin çeşitli konularında yazılmış tezlerden oluşmaktadır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi sisteminden yazarların çalışma alanlarına ait anahtar kelimeler kullanılarak tezlere ait bilgiler taranmıştır.

Örneklem belirlenirken amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Evren ulaşılabilir nitelikte olduğu için başlığında yazarların çalışma alanlarına ait anahtar kelimelerin geçtiği tezler, çalışmaların örneklemini oluşturmaktadır. Sistemdeki sosyal bilimler alanındaki yazarların konularıyla ilgili tüm tezler yıllar itibariyle derlenmiştir.

Çalışmalarda ilk olarak nitel yöntemlerle toplanan veriler sayısal veriler aracılığı ile nicel forma dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler aracılığıyla niceliksel olarak açıklanmış ve yorumlanmıştır⁴.

Çalışmaların problemini cevaplayabilmek için veriler işlenerek aralarındaki örüntüleri saptamak amacıyla içerik analizi yapılmış ve elde edilen bulguları araştırma hedefleri kapsamında sınıflandırılarak açıklanarak yorumlanmıştır. Araştırmanın uygunluk ölçütlerinin

³ Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, Thousand Oaks, Sage Publications, California.

⁴ Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

sağlanması konusunda, iç geçerlilik (inandırıcılık), dış geçerlilik (aktarılabirlik) ve iç güvenilirlik (tutarlılık) ve dış güvenilirlik (teyit edilebilirlik) ölçütlerinin kullanılmıştır. Bu anlamda iç geçerlilik için araştırma kapsamına alınan tezler, belirlenen ölçütler doğrultusunda teker teker incelenmiş ve kodlanmıştır. Dış geçerlilik için elde edilen veriler analitik genelleme bağlamında incelenmiştir. İç güvenilirlik konusunda ulaşılan veriler alan uzmanı görüşüne başvurularak sağlanmıştır. Alan uzmanı tarafından yapılan farklı değerlendirme sonuçlarının birbirlerinden bağımsız olarak sağlamaları yapılmıştır. Böylelikle değerlendiricilerin uyumlu oldukları tespit edilmiştir. Çalışmalara ait çıkarımlar uzman görüşe danışılarak dış güvenilirlik incelemesi yapılmıştır. Son olarak uzman görüş ile bir araya gelinerek dış güvenilirliğe ilişkin değerlendirmelerde ve geri bildirimlerde bulunulmuştur.

Editörler

Doç.Dr. Sevcan YILDIZ

Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ

BÖLÜM 1

HEDEF MALİYETLEME KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2000-2021

Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Çallı, Antalya. Türkiye
mceltikci@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6715-2522

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, Türkiye bağlamında hedef maliyetleme alanında yapılmış tezlere sistematik bir derleme yaparak genel bir çerçeve sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de hedef maliyetleme alanında yapılmış tezlerin yıl, tez türü, üniversite, enstitü, anabilim dalı, kullandığı dil, danışman unvanı ve yöntem kriterleri bakımından dağılımı nasıldır?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Yönetim muhasebecisinin rolü, organizasyondaki yeni iş emirlerini karşılamak için kademeli olarak yeniden şekillendirildi. 1980'li ve 1990'lı yıllarda yeni yönetim muhasebesi kavram ve teknikleri tanıtıldı veya daha da olgunlaştı, sadece birkaçından bahsetmek gerekirse, örneğin, değer zinciri analizi, ekonomik değer analizi, hedef maliyetlendirme, yeniden değer yapılandırması, faaliyet tabanlı maliyetlendirme, kıyaslama, toplam kalite kontrol analizi, rakip analizi, müşteri analizi, nitelik maliyetlendirme, yaşam döngüsü maliyetlendirme, stratejik konumlandırma analizi ve dengeli puan kartı gibi (Li, 2018: 2).

Maliyet yönetimi: toplam sahip olma maliyeti (total ownership cost (TOC), bağımsız değişken olarak maliyet (cost as an independent variable (CAIV), hedef maliyetlendirme, faaliyete dayalı maliyetlendirme (activity-based costing (ABC), girişimler ve maliyet tahmini olarak ifade edilebilir (Mislick ve Nussbaum, 2015: 41). Hedef maliyetleme/hedef fiyatlandırma, 1980'lerde Japon kuruluşlarında, Yen'in diğer para birimlerine karşı enflasyonu

mücadele etmek için geliştirilmiş bir tekniktir. Hedef fiyatlandırma, kalite işlevi dağıtımı ve teknoloji paylaşımı, bu aşamada kullanılan maliyet azaltma için etkili yaklaşımlardır (Monczka vd, 2016: 413). Geleneksel olarak, ticari sektörde birim ürün maliyetleri (diğer şeylerin yanı sıra) fiyatlandırma kararlarını kolaylaştırmak için belirlenir. Büyük ölçüde Japon menşeli olan hedef maliyetleme, “doğru fiyat”tan (verilen piyasa koşulları ve rakiplerin fiyatları) yola çıkarak ve bundan kabul edilebilir düzeyde bir kâr sağlayacak bir birim ürün maliyeti türeterek bunu tersine çevirir. Hedef maliyetleme olarak bilinen bu yaklaşımın birçok tanımı vardır ancak belki de en net olanı şöyle olabilir. Üretim, mühendislik, araştırma ve tasarım yardımıyla bir ürünün tüm yaşam döngüsü boyunca toplam maliyetini azaltmak için bir maliyet yönetimi aracıdır. Bu nedenle, bir hedef maliyet, kuruluşun bu ürünü piyasa fiyatından satarak gerekli kâr marjını elde edebilmesi için bir üründe katlanılabilecek maksimum maliyet tutarıdır (Prowle, 2021: 231-232). Hedef maliyetleme, toplanan verileri anlamak için kavramsal bir çerçeve sağlar (Kotzab ve Westhaus, 2005, s. 243). Hedef maliyetleme pazar odaklıdır. Hedef maliyet, firmanın gerekli kârı elde etmesine izin verirken katlanılabilecek maliyet miktarının bir tahminidir. Önce gelirleri maksimize edecek bir piyasa fiyatı belirlenir ve gerekli kâr marjı çıkarılarak hedef maliyet hesaplanır. Bu bir denklemdir. Fiyat eksi kâr, hedef maliyete eşittir. Maliyet artı kar marjı fiyatlandırma zihniyeti gelenekseldir, ancak tartışmasız daha önemli değişkeni, yani gelirleri maksimize etmek için en uygun fiyatı göz ardı eder (Cokins vd., 2021: 163).

Hedef maliyetleme, ilk önce bir hizmet sunmak için harcanması gereken kaynakları belirleyerek (diğerleriyle karşılaştırmalara dayalı olarak vb.) ve bu maliyet zarfına dayalı olarak müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için bir hizmet tasarlayarak bunu kendi lehine çevirir (Prowle, 2021: 233). Hedef maliyetleme, piyasaya dayalı fiyatlandırmayı maliyet düşürme vurgusu ile birleştiren bir fiyat belirleme yöntemidir. Hedef maliyetlemede, talep veya rekabete dayalı yöntemler kullanılarak gelecekteki bir satış fiyatı tahmin edilir (Warren ve Tayler, 2020: 525). Hedef maliyetleme, belirli bir rekabetçi fiyatı göz önünde bulundurarak bir ürün için istenen maliyeti belirleme sürecidir, böylece ürünün istenen karı elde etmesi sağlanır (Tayyari, 2022: 50). Hedef maliyetleme, özelleştirilmemiş ve yüksek satış hacimli ürünler için fiyatların belirlenmesi için en uygun yöntemdir. Araba üreticileri tarafından, kârlı ürünler piyasaya sürmelerini mümkün olan en iyi şekilde sağlamak için kullanılır (Drury, 2021: 244). Hedef maliyetleme – örneğin, bir araba montajcısı araç için bir hedef fiyat belirler, daha sonra montajcı ve tedarikçiler, hem montajcı hem de tedarikçiler için makul bir kar sağlarken arabanın fiyat için nasıl yapılabileceğini belirlemek için geriye doğru çalışır (Lysons ve Farrington, 2016: 133).

Hedef maliyetlemenin önemli bir özelliği, hedef maliyete ulaşmak için bir ekip yaklaşımının benimsenmesidir. Ekip üyeleri arasında tasarımcılar, mühendisler, satın alma, üretim, pazarlama ve yönetim muhasebesi personeli bulunmaktadır. Amaçları, ürün için belirlenen hedef maliyete, öngörülen işlevsellik ve kalite düzeyinde ulaşmaktır.

Ekip yaklaşımının disiplini, belirli bir grubun işlevsel tercihlerini dayatmamasını sağlar (Drury, 2021: 622).

Hedef maliyetleme, maliyet yönetiminin pazara ve müşteriye odaklanmasına yardımcı olan yaklaşımdır. Piyasa tarafından “kabul edilen” maliyetler, planlamaya dayalı tanımlanmış kâr çıkarılarak ulaşılabilir satın alma fiyatından türetilir. "İzin verilen" maliyetler, yeni ürün için tahmin edilen standart maliyetlerle (değişen maliyetler) karşılaştırılır. Bundan kaynaklanan fark, ürün geliştirme aşamasında gerekli maliyet indirimlerini gösterir (IFUA Horváth & Partner, 2021: 52). Hedef maliyetleme, şirketin maliyetlerini ve karlarını stratejik olarak yönetmeye çalıştığı için yönetim için kritik bir araç olabilir. Yönetim, ürünlerin rekabetçi bir şekilde fiyatlandırılacak kadar düşük bir maliyetle üretilebilecek şekilde tasarlanmasını sağlayarak, piyasada sürdürülebilir bir rekabetçi konum elde edebilir ve sürdürebilir (Hilton ve Platt, 2019: 682).

Hedef maliyetleme, ürün planlama aşamasında daha düşük maliyetle çalışmak için operasyonel bir yönetim süreci ve tasarım aşamasında toplam maliyeti azaltmak için stratejik bir maliyet yönetimi sürecidir. Hedef maliyetleme, birden fazla amaç için kullanılır - örneğin, mevcut rekabetçi ürünlerden işlevsel olarak daha üstün olan düşük maliyetli kaliteli ürünler geliştirmek amacı gibi. Kuruluşlar, hedef maliyetleme ile ne yapacaklarına ilişkin algılarında farklılık gösterir, maliyet düşürme için bir araçtır ve stratejik kar planlamasını uyumlu hale getirmek için mühendislik odaklı bir tekniktir. Hedef maliyetleme, yüksek çeşitlilikte ve düşük hacimli üretim için daha iyi çalışır. Hedef

maliyetleme, seri üretim için pek uygun değildir. Montaj odaklı endüstrilerde ve matris organizasyonlarda daha iyi çalışır, ancak proses endüstrilerinde çalışmaz. Hedef maliyetlemenin en büyük başarıya sahip olması için, planlama, tasarım, muhasebe, üretim ve pazarlama departmanlarını birbirine bağlayan matris organizasyonu ile her bir ürüne odaklanmak gerekir (Malagatti, 2020: 21).

Hedef maliyetleme, fiyatlar ve maliyet arasındaki ilişkiye bakmanın temelde farklı bir yoludur. “Fiyat-kâr marjı=maliyet” temel hedef denklemi, fiyatların ya rekabetçi piyasa güçleri tarafından yönlendirildiği ve belirlendiği ya da pazara nüfuzu artırmak için fiyatını agresif bir şekilde düşürdüğü için firma tarafından belirlendiği, kar marjlarının firmanın yapabileceği şekilde kurulduğu anlamına gelir. Para ve izin verilen maliyetler, fiyatlardan ve marjlardan türetilir. Bu yöntem, 1960'larda Toyota tarafından rekabetçi bir fiyata yüksek kalite ve arzu edilen özellikleri elde etmek için öncülük etmiştir. Hedef maliyetleme uygulaması (Japonda Genka-kikaku), firmanın teknolojisi ve bilgi birikiminin durumu göz önüne alındığında, karlılığından ödün vermeden üretmeyi amaçlar. Maliyetlerin, özelliklerin ve kalitenin dengelenmesi tasarım, üretim, satış ve hizmet boyunca gerçekleşir. Ancak, üretim yönteminin maliyet sonuçları ve seçilen özelliklerin maliyet sonuçları çoğunlukla ürünün tasarım aşamasında belirlendiğinden, hedef maliyetlendirmesi tasarım aşamasında en güçlü etkiye sahiptir (Malagatti, 2020: 145).

Yönetim, artan işlevlerin aynı maliyetle mi yoksa aynı işlevlerin daha düşük maliyetle mi sağlanacağına karar verir. Firma kendini bir

maliyet lideri olarak konumlandırdıysa, o zaman firma hedef maliyete ulaşmaya odaklanmak zorunda kalacaktır, ancak firma kendisini farklılaştırıcı olarak konumlandırdıysa, o zaman maliyetten çok işlevselliklere odaklanacaktır. Hedef maliyete karar verildikten sonra, tedarik zincirinin her adımına dahil edilmeden bu maliyete ulaşamaz. Görüldüğü gibi, tüm tedarik zinciri yönetiminin üç bileşeni vardır: tedarikçiler, üreticiler ve müşteriler. Tedarik zincirinin çeşitli bileşenleri entegre edildiğinden, zincirin bir bölümündeki maliyetlerdeki artış, diğer bileşenlerin maliyetlerini de artıracak ve bunun sonucunda ürün/hizmetin toplam maliyeti yükselecektir. Bu nedenle, tedarik zincirinin tüm bileşenlerinde maliyet yönetimi yapılmalı ve zincir boyunca her faaliyete değer katılmalıdır. Böylece maliyetlendirme, maliyet üzerinde etkisi olan her tesisi dikkate alır ve ürünün müşteri gereksinimlerine uygun olmasını sağlar. Örneğin, yeni bir araba modeli tasarlarken geliştirme ekibi, lojistik veya tedarik zinciri üzerindeki etkiyi hesaba katmadan ürün maliyetini azaltmak için belirli özellikleri azaltabilir ve bu da daha yüksek nakliye veya depolama maliyetlerine yol açabilir. Aynı yaklaşım, tasarım ekibine maliyet hedeflerini karşılamada daha fazla esneklik vermiş olabilecek tedarik zincirindeki maliyet düşürme fırsatlarını da gözden geçiriyor. Belirli bir parçanın dışarıdan temin edilip edilmeyeceğine veya kendi bünyesinde üretilip üretilmeyeceğine karar verilebilir.

Hedef maliyetleme, bu tür şirketlerin stratejik hedeflerini karşılamada çok daha etkili olacaktır. Burada koordinasyon çok önemlidir. Bu nedenle, hedef maliyetleme yeni ürünler geliştirirken bir çözüm olarak

hizmet ederken, tüm tedarik zinciri boyunca tüm kaynakların optimum kullanımı yoluyla maliyetleri en aza indirmek daha iyi bir strateji olacaktır. Mevcut uygulama, maliyetleri azaltmak için hedef maliyetlendirmenin kullanılmasını içerir, böylece tüm zinciri maliyetli israfı, fazlalığı ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik kapsayıcı hedefe odaklar. Bu nedenle, hedef maliyetleme yaklaşımının benimsenmesi, en uygun ürün geliştirme ve süreç teknolojilerinin seçilmesini, ürün hatlarının karmaşıklıklarının en aza indirilmesini, maliyet aşımalarının ortadan kaldırılmasını, tasarım problemlerinin sınırlandırılmasını ve en düşük fiyatlı, en yüksek değerli ürünün nihai müşteriye teslim edilmesini içerecektir. Taşımacılık işinde, yolcuya makul olması gereken uygun bir değer fiyatı sunmak için yolcu başına kilometre başına fiili maliyete hedef kar marjı eklenebilir (Malagatti, 2020: 146-147).

Hedef maliyetleme, sonuçlar üzerinde değere dayalı rekabet yaratmanın daha güçlü bir yoludur ve değere dayalı sistemi reforme etmek için kullanılan stratejilerden biridir. Doğru ve daha yüksek karları hedefleyen daha güçlü bir yönetim aracıdır. Entegre maliyet sistemleri, karlılık ve performans tarafından yönlendirilir (Malagatti, 2020: 148).

Hedef Maliyetleme sistemi, toplam maliyetleri azaltmak için bir kurumsal stratejinin kapsamlı, karmaşık ve çok yönlü desteğini amaçlayan bütünsel bir hedef maliyet yönetimi kavramıdır; yenilikçi üretimin planlama işlevinin uygulanması; üretim maliyetlerinin önleyici kontrolü ve piyasa gerçeklerine göre hedef maliyetlerin nihai

hesaplanması gibi. Sistem, yeni ürün üreticilerinin benzer ürünler için belirlenmiş piyasa fiyatları seviyesine odaklanması ve ürünlerinin fiyatını bu seviyeye göre planlaması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle geliştirici ve üretici, hedef maliyeti belirleyerek, belirli koşullar altında, şirkete istenen düzeyde kâr sağlayan ürünler yaratmayı amaçlar. Adlandırılmış maliyetin değeri, inovasyon sürecinin tüm aşamalarının uygulanmasındaki tüm maliyetleri içermelidir: ürünün geliştirilmesi, yaratılması ve pazara uygulanması gibi. Hedef Maliyetleme kavramı ile yerel uygulamada kullanılan maliyet muhasebesi yöntemleri arasındaki niteliksel bir fark, temel kategorilerin standart dışı -ters- karşılıklı bağımlılığıdır: maliyet, fiyat ve kar. Ürünün teknik özelliklerini iyileştirmek ve uygulanan işlevleri genişletmek için bir ön koşul, tüketicilerin taleplerine ve müşterilerin ödeme yeterlilik düzeyine uymaktır. Bu nedenle, üreticilerin ve pazarlamacıların temel görevi, belirli bir işletmede yeni bir ürünün üretim maliyetini değil, belirli piyasa koşullarındaki değerini belirlemektir. Bu nedenle, standart prosedürden farklı olarak, amaç fonksiyonu – maliyetlendirme – bir çift öncü göstergenin belirlenmesine dayanır (Bogoviz, 2020: 45).

Dijitalleşmeyle birlikte, finans yöneticileri bir firmanın kararlarını iyileştirmek için gerekli bilgileri kavramsallaştırmaya ve böylece daha etkili bir şekilde yönetmeye ve kârlılığını artırmaya yönelmişlerdir. İlk olarak, dijitalleşmenin değiştirilmiş bir değer yaratma modeli anlamına geldiği anlaşılmalıdır. Bir kuruluş, hem kullanıcılar hem de müşteriler için (bunların farklı olduğu durumlarda) değer yaratmak

için teknolojileri kullanmaya çalışmalıdır. Müşterilere daha iyi hizmet vererek firma için değer üretirken kullanıcılara değer sunulmalıdır. Dijitalleşmede de gelirler ve giderler arasındaki yeni ilişki, finans yöneticilerinin kavraması gereken kilit bir nokta ve kullanıcılar arasında yeni bir bölünme olabilir. Diğer bir deyişle, bazı müşteriler, işletme ile uğraşırken, firma ile uğraşma maliyetlerini aşan getiriler görmeli ve kendileri için yaratılmış değeri algılamalıdır. Muhasebenin kesintiye uğraması, dijitalleşmenin getirdiği yeni fırsatları anlaması, tespit etmesi ve iletmesi gereken finans profesyonelleri için daha derin bir yönetsel bilgi sağlayıcı rolü anlamına gelir. Dijitalleşme, geleneksel değer yaratma modellerini o kadar değiştiriyor ki, yeni çizgiler çiziliyor ve bunlar tüketicileri müşterilerden farklı kılabilir (Bhimani, 2021: 86).

İkincisi, işin yeni parametreleri, değer nereden yattığına dair doğrusal ve sıralı mantıktan ziyade bir ilişkiler ağı gerektirir. Çoğu endüstriyel firma, geleneksel olarak, kâr elde etmek için iki temel muhasebe kaldırıcı kullanır. Sonuç olarak üretim hacimlerini yoğunlaştıracak olan satış hacmini en üst düzeye çıkarmaya çalışırlar. Hacim büyüdükçe, üretim kapasitesinin daha da genişletilmesine yatırım yapılması gereken bir dönüm noktasına ulaşılan kadar, belki de ölçek ekonomilerini yakalayarak maliyetleri makul bir şekilde aşağı çekmek için maliyetler üzerinde çalışılabilir. Ürün tipi genişletmeleri, potansiyel olarak daha fazla müşteri çeken ve yeni satış kanalları açan bir firmanın üretim kapsamını artıracaktır. Kapsam büyüdükçe, ürünler ve operasyonel süreçler arasındaki karşılıklı ilişkiler de ortaya

çıkar ve çok sayıda ürünün tesliminde katlanılan ortak maliyetler yaratır. Ürün kapsamı, müşterilerin ve kullanıcıların iş büyümesi için bir gereklilik olarak daha fazla ürün seçeneği elde ettiği pazarlama anlayışını yansıtır. Verimlilik muhasebesi, hedef maliyetlendirme, işlevsel analiz ve faaliyet tabanlı maliyetleme ve faaliyet tabanlı yönetim gibi maliyet yönetimi teknikleri, yirminci yüzyılın son on yıllarında bu iş trendlerinden doğmuştur. Bunlar, esas olarak doğrusal ve sıralı üretim bağlamlarına yönelik muhasebe çözümleriydi. Dijitalleşmiş işletmeler yüksek düzeyde ağ bağlantılıdır ve değer zincirleri çok sayıda kesişme noktasına sahiptir. Dahası, dijital ürünlerin ve dijital ürünlerin kullanıcılarının kendileri kısmen bilişim teknolojileri aracılığıyla ürün tasarımında kilit oyuncular haline geldi. Kullanıcılar, ürünler gibi ekonomik olmayan veriler yayarlar. İşletmelerin, satılık mal ve hizmetlerin lineer üretim zincirlerinde yaşamaktan ziyade, kendilerinin yaydıkları ağların bir parçası olduğunu anlamak ve yarattıkları ağların, pazar bilgilerini elde etmek için olanaklar sunduğu kabul edilebilir (Bhimani, 2021: 87-88),

Küresel ısınma ve değişen ekolojik sistemler, işletmeler ve tüketiciler arasında çevre bilincinin artmasına neden olmuştur. Özellikle malzeme kullanımına, işlenmesine, dağıtımına ve elden çıkarılmasına katılan işletmeler, çevre dostu ürünler sağlamadıkça hissedarlar, çalışanlar ve tüketiciler tarafından olumlu görülmebilir. Bu nedenle çevre yönetimi, kurumsal stratejik yönetimin önemli bir parçası haline gelmiştir. Son zamanlarda, çevreye duyarlı üretim (ECM), malzeme ve ürünlerin geri kazanılması, yeniden kullanılması, atık ve kirlilik

kontrolü üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte, çevresel maliyetlendirme ve çevresel maliyet yönetimi konusunda çok sayıda araştırma yapılması gerekmektedir. İşletmeler, bu çabalarını karlılık çabaları ile dengelemeye çalışırken bile çevresel etkilerini azaltmak için çaba göstermelidir. Bu nedenle bu işletmeler, karlılığı korurken çevresel maliyetleri maliyet yönetimi stratejilerine entegre eden bir model oluşturmalıdır. Bu amaçla, çevresel maliyetlendirme ve çevresel maliyet yönetimi üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma konusuyla ilgili olarak, Horváth ve Berlin (2012) özellikle çevresel gereksinimlerin maliyetlerini hedef maliyetlendirme ile entegre etme konusunda fikir veriyor ve 'yeşil hedef maliyetlendirme'ye proaktif bir bakış açısı getiriyor.¹ Ayrıca yeşil hedef maliyetlendirme faaliyetlerini altı bölüme ayırıyorlar. Hedef maliyetlemenin altı ilkesini yansıtan yeşil fiyat primi ve yeşil kaizen (sürekli iyileştirme) maliyetlendirme dahil hedef satış fiyatının değerlendirilmesi gibi adımlar: fiyat odaklı maliyetleme, müşterilere odaklanma, tasarıma odaklanma, işlevler arası katılım, yaşam döngü yönelimi ve değer zinciri katılımı. Sonuç olarak, çevresel maliyetlerin ve etkilerin tanımlandığı ve adımlara dahil edilerek iyileştirildiği, müşteri gereksinimlerinin çevresel gereksinimler ve maliyet kısıtlamaları ile birlikte ürün tasarımı ile karşılanabildiği kapsamlı bir ürün tasarımı yaklaşımı oluşturulmuştur (Nishimura, 2018: 153-154).

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile hedef maliyetleme yapılan tez çalışmaları ayrıntılı olarak değerlendirmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlere Yönelik Bir Araştırma

1.1 Araştırmanın Bulguları

Amacı kapsamında araştırmanın evrenini Türkiye Yüksek Öğrenim Kurumu çatısı altında bulunan Tez Merkezi'nde kayıtlı hedef maliyetleme alanında yayınlanan tezler oluşturmaktadır. Söz konusu tarama yapılırken “Hedef Maliyetleme” anahtar kavramı kullanılmıştır. Bu kapsamda, stratejik maliyet yönetimi başlık, konu ve özet taramalarının sonucunda ilki 2000 yılında olmak üzere toplamda 45 tez çalışmasına ulaşılmıştır. Çalışmanın evreninin tamamı ulaşılabilir olduğundan örnekleme 45 tez de dahil edilmiş ve derinlemesine bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımı

Yıllar	Tez sayısı
2000	2
2001	1
2002	5
2003	3
2004	1
2005	4
2006	2
2008	4
2010	4
2011	2
2012	2
2013	1
2014	2
2015	2
2017	2
2018	1
2019	3
2020	2
2021	2
Toplam	45

Tablo 1 incelendiğinde entegre raporlama alanında ilk tezin 2000 yılında yayınlandığı ortaya çıkmaktadır. Alanda en fazla hazırlanan tez ise 2002 yılında 5 adet olmuştur. 2005, 2008 ve 2010 yıllarında 4 er adet, 2003 ve 2019 yıllarında 3 er adet, 2000, 2006, 2011, 2012, 2014, 2015, 2017, 2020 ve 2021 yıllarında 2’şer adet, 2001, 2004,

2013 ve 2018 yıllarında 1'er adet konuya ilişkin tez çalışmasının yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 2: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımlarına Yönelik Bulgular

Üniversite	Tez Sayısı
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	2
Anadolu Üniversitesi	4
Ankara Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Dumlupınar Üniversitesi	3
Ege Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
İstanbul Okan Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	3
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	1
Karabük Üniversitesi	2
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	1
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	1
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	3
Mersin Üniversitesi	2
Niğde Üniversitesi	2
Sakarya Üniversitesi	2
Selçuk Üniversitesi	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	3
Uludağ Üniversitesi	2
Toplam	45

Hedef Maliyetleme alanında yayınlanmış tezlerin üniversite bazında dağılımlarına Tablo 2'de yer verilmiştir. Bu kapsamda, Tabloda görüldüğü üzere en fazla tezin yazıldığı üniversite dört adet ile Anadolu Üniversitesi, üçer adet ile Dumlupınar Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi olmuş, bunları, ikişer adet ile Akdeniz Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Mersin Üniversitesi Niğde Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi izlemiştir. Tabloda yer alan diğer üniversitelerin her birinde birer adet tez çalışması yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımlarına Yönelik Bulgular

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	42
Eğitim Bilimleri	1
Lisansüstü Eğitim Bilimleri	1
Fen Bilimleri	1
Toplam	45

Hedef Maliyetleme alanında yapılmış olan tezlerin enstitü bazında dağılımları Tablo 3'de verilmiştir. Tezlerin Sosyal Bilimler Enstitüsünce 42 adet, Eğitim Bilimleri 1 adet, Lisansüstü Eğitim Bilimleri 1 adet, Fen Bilimleri 1 adet yapıldığı görülmektedir.

Tablo 4: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
İşletme ABD	39
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD	4
Eğitim Bilimleri ABD	1
Sistem Mühendisliği ABD	1
Toplam	45

Tablo 4, bu alanda yayınlanan tezlerin anabilim dalı bazında dağılımlarını vermektedir. Bu kapsamda, İşletme ABD 39 adet, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD 4 adet, Eğitim Bilimleri ABD 1 adet, Sistem Mühendisliği ABD 1 adet tez yayınlanmıştır.

Tablo 5: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	19
Doç. Dr.	11
Dr. Öğr. Üyesi (Yrd. Doç Dr.)	15
Toplam	45

Hedef Maliyetleme konusundaki tezlerin 19 adeti Prof Dr., 15 adeti Dr. Öğr. Üyesi (Yrd. Doç. Dr.), 11 adeti Doç Dr. unvanına sahip olan danışmanlar tarafından yürütülmüştür.

Tablo 6: Hedef Maliyetleme Konusunda Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	44
Almanca	1
Toplam	45

Tablo 6, Hedef Maliyetleme alanında hazırlanan tezlerin 44 adetinin Türkçe dilinde, 1 adetinin Almanca dilinde hazırlandığını göstermektedir.

Tablo 7: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	22
Nicel	8
Karma (Nicel+Nitel)	15
Toplam	45

Tablo 7, Hedef Maliyetleme alanında yapılan tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerini göstermektedir. Tabloya göre tezlerin 22 tanesinde nitel, 8 tanesinde nicel, 15 tanesinde ise karma yöntem (nitel ve nicel) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Hedef Maliyetleme Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Tez Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	32
Doktora	13
Toplam	45

Tablo 8 incelendiğinde toplam tezlerin 32 adedi yüksek lisans, 13 adedi ise doktora tezlerinden oluşmaktadır.

2. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma Türkiye bağlamında hedef maliyetleme alanında yapılmış olan tezlerin sistematik derlemesini görünür kılmak amacıyla tasarlanmıştır. Araştırma Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde "Hedef Maliyetleme" arama terimi ile elde edilen verilerden erişim izni bulunan 31 tez üzerinde yürütülmüştür. Çalışma yılı, tez türü, üniversite, enstitü, anabilim dalı, kullanılan dil, danışman unvanı ve yöntem kriterleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı olarak yapılmış betimsel amaçlı nitel bir araştırmadır. Çalışmanın sonucunda araştırmaya dâhil olma kriterleri içinde yer alan hedef maliyetleme alanında yapılmış olan 45 adet tez değerlendirildiğinde bu alanda yapılan tezlerin 2000 yılında başladığı ancak 2002 yılında 5 adet en çok olduğu söylenebilir. Üniversiteler arasındaki sıralamada ise, bu konuda yapılan tezlerin en fazla Anadolu Üniversitesi 4 adet ve üçer adet ile Dumlupınar Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi, olduğu görülmektedir. İlgili tez çalışmalarının Sosyal

Bilimler Enstitüsünce 42 adet, Eğitim Bilimleri 1 adet, Lisansüstü Eğitim Bilimleri 1 adet, Fen Bilimleri 1 adet yayımlandığı görülmektedir. Yapılan araştırmada tezlerin özgün dilinin Türkçe (44 adet), Almanca (1 adet) olarak yayımlandığı, tespit edilmiştir. Profesör Doktor unvanına sahip hocalarca (19 adet) danışmanlık yapıldığı ve ağırlıklı olarak Nitel araştırma yönteminin (22 adet) kullanıldığı tespit edilmiştir. Hedef Maliyetleme Yönetimi alanında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (32 adet) olduğu görülmektedir. 13 adet de doktora tezi yazılmıştır. Çalışma, yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, konu, yöntem ölçütleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Sonuç olarak ilgili çalışmada hedef maliyetleme alanında yapılmış tezlere yönelik yapılan sistematik derleme ile 21 yıllık dönemin genel bir çerçevesi sunulmaya çalışılmış ve çalışma sonucunda elde edilen bulgular ile hedef maliyetleme konusunda yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alan yazına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bhimani, A. (2021). *Accounting disrupted: How digitalization is changing finance*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Bogoviz, A. V. (Ed.). (2020). *Complex Systems: Innovation and Sustainability in the Digital Age: Volume 1*. Studies in Systems, Decision and Control (C. 282). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-44703-8
- Cokins, G., Pohlen, T. ve Klammer, T. P. (2021). *Supply chain costing and performance management* (Second edition.). Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Drury, C. (2021). *Management and cost accounting* (Eleventh edition.). Andover: Cengage.
- Hilton, R. W. ve Platt, D. E. (2019). *Managerial accounting: Creating value in a dynamic business environment* (Twelfth Edition.). Dubuque: McGraw-Hill Education.
- IFUA Horváth & Partner GmbH. (2021). *The controlling concept: Cornerstone of performance management - a practical guide to effective management control*.
- Kotzab, H. ve Westhaus, M. (Ed.). (2005). *Research methodologies in supply chain management*. Heidelberg ; New York: Physica-Verlag.
- Li, W. S. (2018). *Strategic Management Accounting: A Practical Guidebook with Case Studies*. Management for Professionals

- (1st ed. 2018.). Singapore: Springer Singapore: Imprint: Springer. doi:10.1007/978-981-10-5729-8
- Lysons, K. ve Farrington, B. (2016). *Procurement and supply chain management*.
<http://www.vlebooks.com/vleweb/product/openreader?id=Exeter&isbn=9781292086149> adresinden erişildi.
- Malagatti, V. D. (2020). *Costing for the service industry*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Mislick, G. K. ve Nussbaum, D. A. (2015). *Cost estimation: Methods and tools*. Wiley series in operations research and management science. Hoboken: Wiley.
- Monczka, R. M., Handfield, R. B., Giunipero, L. C. ve Patterson, J. L. (Ed.). (2016). *Purchasing and supply chain management* (Sixth edition.). Boston, MA: Cengage Learning.
- Nishimura, A. (2018). *Management, uncertainty, and accounting* (1st edition.). New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.
- Prowle, M. (2021). *Management accounting in public service decision making*. Mastering public finance and accountancy (CIPFA). London ; New York: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Tayyari, F. (2022). *Cost analysis for engineers and scientists*. Manufacturing and production engineering (First edition.). Boca Raton, FL: CRC Press.
- Warren, C. S. ve Tayler, W. B. (2020). *Managerial accounting* (15e bs.). Boston, MA, USA: Cengage.

BÖLÜM 2

TÜRKİYE’DE STRATEJİK MALİYET YÖNETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2000-2021

Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Çallı, Antalya. Türkiye
mceltikci@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6715-2522

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, Türkiye bağlamında stratejik maliyet yönetimi alanında yapılmış tezlere sistematik bir derleme yaparak genel bir çerçeve sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de stratejik maliyet yönetimi alanında yapılmış tezlerin yıl, tez türü, üniversite, enstitü, anabilim dalı, kullandığı dil, danışman unvanı ve yöntem kriterleri bakımından dağılımı nasıldır?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Strateji planlaması, güçlü belirsiz ortamlarda rakiplerine karşı rekabet avantajı elde etmek isteyen yöneticilerle birlikte iş yönetiminde giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Yönetim muhasebesi, karar vericilere finansal veriler sağlayarak stratejik yönetime katkıda bulunsa da, finansal bilgilere dayalı geleneksel yönetim muhasebesi yöntemleri (bütçe kontrolü ve standart maliyetleme) 1980'lerden 1990'lara kadar bazı muhasebe araştırmacıları tarafından yetersiz olduğu değerlendirilmiştir (Nishimura, 2018: 29).

Dikkatlerini finansal olmayan bilgi ve stratejik maliyet yönetimine odaklayan birçok savunucu, stratejinin gerçekçi bir şekilde tanınmasını ve vaka çalışmaları ve ampirik araştırma gibi pratik araştırma yöntemlerini sağlayarak geleneksel yönetim muhasebesinin reformuna ve geliştirilmesine kesinlikle katkıda bulunmuştur. Ancak sorun, teorilerinin stratejik yönetim muhasebesinin gelişimine ne kadar katkıda bulunabileceğidir (Nishimura, 2018: 131).

1980'lerin ortalarından bu yana yönetim muhasebesi uygulayıcıları ve akademisyenleri, yönetim muhasebesinin alaka düzeyini yeniden kazanmasını sağlayacak günümüz ortamıyla ilgili yeni teknikleri değiştirmeye ve uygulamaya çalıştılar. Faaliyete dayalı maliyetleme, faaliyete dayalı yönetim, stratejik maliyet yönetimi teknikleri ve dengeli puan kartı gibi birçok yeni yönetim muhasebesi aracı 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında ortaya çıkmış ve yıllar içinde revize edilmiş ve değiştirilmiştir (Drury, 2021: 660).

Teknolojik sınırlamalar tarihsel olarak, hükümet düzenleyicileri için harici yasal mali raporlamayı desteklemek üzere yapılandırılmış maliyet verilerinin varsayılan olarak dahili maliyet raporlarının birincil temeli olduğu anlamına geliyordu. Maliyet muhasebesi sistemleri, seri üretim üretimini desteklemek için fonksiyonel dahili maliyet yapısının sınırları içinde geliştirildi. Öncelikli odak noktaları, doğrudan malzemeleri, doğrudan işçiliği ve envanteri yönetmek ve kontrol etmektir. Pazarlama, satış, müşteri hizmetleri ve idari maliyetlerin ve hatta çoğu zaman genel üretim maliyetlerinin yönetimine sınırlı vurgu yapıldı. Bütçeleme, sermaye bütçeleme ve standart maliyetlendirme gibi araçlar, gelecekteki maliyetlerin planlanmasına yardımcı olmak için geliştirildi. Ancak son zamanlarda, yeni stratejik maliyet yönetimi araçları ortaya çıktıkça, birçok firmada ve tedarik zinciri maliyetlemesi gibi uzmanlık alanlarında daha ayrıntılı maliyetlendirme sistemleri ilgi kazanmıştır (Cokins vd., 2021: 66).

Değer zincirindeki faaliyetler arasındaki maliyet ilişkilerinin öneminin genel olarak tanınması ve bu maliyet ilişkilerini firmanın avantajına yönetme süreci, *stratejik maliyet yönetimi* olarak adlandırılır (Hilton ve Platt, 2019: 18). Stratejik maliyet yönetimi, teklifleri değerlendirmek için toplam bir yaşam satın alma yaklaşımını ve tüm tedarik zincirinde kâğıtsız ve sorunsuz bir tedarik sürecini desteklemek için bilişim teknolojileri kullanımını içerir (Lysons ve Farrington, 2016: 17). Stratejik maliyet yönetimi yaklaşımları, tedarik zinciri boyunca maliyetleri azaltan süreç iyileştirmelerini belirlemek için birlikte çalışan en az iki tedarik zinciri ortağını içerir (Monczka vd., 2016: 212). Tedarik zinciri yönetiminin değer yaratmadaki stratejik önemi hem uygulayıcıların hem de akademisyenlerin dikkatini çekmektedir. İlgili değer yaratmayı desteklemek için stratejik maliyet yönetiminin potansiyeli vurgulanmıştır (Kotzab ve Westhaus, 2005: 299). Stratejik maliyet yönetimi, hem pazar hem de iç koşullara dayalı olarak pazar konumunda en iyi stratejik seçim olan stratejik konumlandırma analizine yardımcı olmalıdır (Li, 2018: 3).

İşletmenin odak noktası değer yaratmak ve yönetim muhasebecisinin bu değer yaratmaya yönelik ilerlemeyi kolaylaştırmak ve ölçmektir. Dengeli puan kartı veya benzer performans ölçüm çerçeveleri, performans ölçümüne, yönetime ve stratejik diyaloga önemli katkılarda bulunur. Doğrudan veya dolaylı olarak değeri teşvik edip etmedikleri hala tartışmaya açık olsa da, bir profile sahip olmaya devam edecekler. Stratejik maliyet yönetimi toplu başlığı altında tartıştığımız uygulamaların çeşitliliği, yönetimin değer yaratma

sürecini yönetmede ihtiyaçlarına daha uygun bilgilere sahip olmasını sağlar. Bu, değer zinciri analizi, yaşam döngüsü maliyet yönetimi, hedef maliyetlendirme, faaliyet tabanlı yönetim ve kalite maliyetlendirme dahil olmak üzere stratejik yönetimi ve stratejik konumlandırmayı destekleyen yönetim muhasebesinin gelecekteki rolünü ortaya koymaktadır (Drury, 2021: 676).

Geleneksel maliyet kontrol sistemleri, statükonun korunmasına dayalı olma eğilimindedir ve mevcut faaliyetleri gerçekleştirmenin yolları gözden geçirilmez. Bunun, maliyeti azaltmaktan ziyade maliyeti kontrol altına almaya yönelik bir vurgu olduğu söylenebilir.

Stratejik maliyet yönetimi ve değer yaratma, bir kuruluşun maliyetlerini düşürme ve değer katma üzerinde daha derin bir etkiye sahip olmayı ve böylece rekabet avantajı sağlamayı amaçlar. Rakiplerin sunduğundan daha düşük maliyetle daha iyi veya eşdeğer müşteri memnuniyeti yaratarak rekabet avantajı sağlamayı amaçlar. Özellikle stratejik maliyet yönetimi, maliyetlerin azaltılmasına ve sürekli iyileştirmeye ve faaliyetlerin ve süreçlerin gerçekleştirilme şekillerindeki değişikliklere odaklanan geleceğe yönelik bir yaklaşımdır. Aslında, maliyet yönetimi yerine maliyet azaltma terimi kullanılabilir, ancak ilki çağrıştırmacı ve daha dar bir terimdir. Bu nedenle maliyet yönetimi tercih edilir. Geleneksel maliyet kontrol sistemleri sürekli olarak rutin olarak uygulanırken, maliyet yönetimi, maliyet düşürme fırsatı tanımlandığında geçici olarak uygulanma eğilimindedir. Ayrıca, maliyet kontrolü ağırlıklı olarak muhasebe tekniklerine dayanırken, maliyet yönetimi alanına dahil edilen

yaklaşımların çoğu, muhasebe tekniklerinin kullanımını içermemektedir. Yönetim muhasebecisinin diğer işletme işlevleriyle etkileşime girmesini, bu bölümün özelliklerinin göstereceği gibi bilgi ihtiyaçlarının farkında olmasını ve tartışmasını içerir. Bu fonksiyonlar arası etkileşim ve diğer yöneticilerle 'iş ortaklığı', muhasebecinin doğrudan işlem kaydı ve temel analizle meşgul olma ihtiyacını ortadan kaldıran teknoloji ile mümkün kılınan yönetim muhasebesinde çok önemli bir gelişmedir.

Stratejik maliyet yönetimi, yöneticiler tarafından maliyetleri azaltmak için alınan ve bazıları muhasebe sisteminden çıkarılan bilgiler temelinde öncelik verilen eylemlerden oluşur. Ancak diğer eylemler muhasebe bilgisi kullanılmadan gerçekleştirilir. Süreçleri daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirmek için bir fırsatın belirlendiği ve bariz maliyet azaltma sonuçları olan ve ayrıca müşteri memnuniyetini artırma potansiyeli olan süreç iyileştirmelerini içerirler. Bu yöntemler esas olarak muhasebe bilgilerine dayanmasa bile maliyetleri düşürmek için kullanılacak tüm yaklaşımlardan haberdar olunması önemlidir. Maliyet yönetimi maliyetleri düşürmeye çalışsa da, bunun işlevsellik veya müşteri memnuniyeti pahasına olmaması gerektiği de unutulmamalıdır.

İdeal olarak, maliyet yönetimi, amaçların yalnızca maliyetleri azaltacak eylemlerde bulunmak değil, aynı zamanda müşteri memnuniyetini ve değerini artırmak olması gereken değer yaratmayı da içermelidir. Müşterilerin bir ürün veya hizmeti kendilerine sağladığı fayda, yani işletme olarak onlara değer katması ya da birey

olarak kişisel memnuniyetleri nedeniyle satın aldıklarını unutmayın. Müşteri değeri, ürün/hizmet işlevselliğinden ödün vermeden maliyeti azaltarak veya maliyeti artırmadan işlevselliği artırarak artırılabilir. Maliyeti düşürmek önemlidir, çünkü bir şirketin satış fiyatlarını düşürerek veya koruyarak ve böylece müşteri memnuniyetini ve değerini artırarak rekabetçi kalmasını sağlar. Artan müşteri memnuniyeti genellikle, satış gelirleri ve kârlarındaki artışla ilişkilendirilir ve bu, nihai olarak ek hissedar değeri yaratmaya yansıtılmalıdır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile stratejik maliyet yönetimi konusunda yapılan tez çalışmaları ayrıntılı olarak değerlendirmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlere Yönelik Bir Araştırma

1.1 Araştırmanın Bulguları

Amacı kapsamında araştırmanın evrenini Türkiye Yüksek Öğrenim Kurumu çatısı altında bulunan Tez Merkezi'nde kayıtlı stratejik maliyet yönetimi alanında yayınlanan tezler oluşturmaktadır. Söz konusu tarama yapılırken “Stratejik Maliyet Yönetimi” anahtar kavramı kullanılmıştır. Bu kapsamda, stratejik maliyet yönetimi başlık, konu ve özet taramalarının sonucunda ilki 2000 yılında olmak üzere toplamda 33 tez çalışmasına ulaşılmıştır. Çalışmanın evreninin

tamamı ulaşılabilir olduğundan örnekleme 33 tez de dahil edilmiş ve derinlemesine bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımı

Yıllar	2000	2003	2004	2005	2006	2008	2009	2010	2012	2013	2014	2017	2018	2019	2020	Toplam
Tez Sayısı	1	1	3	2	4	3	3	1	3	1	2	1	2	5	1	33

Tablo 1 incelendiğinde entegre raporlama alanında ilk tezin 200 yılında yayınlandığı ortaya çıkmaktadır. Alanda en fazla hazırlanan tez ise 2019 yılında 5 adet olmuştur. 2006 yılında 4 adet, 2004, 2008, 2009 ve 2012 yıllarında 3'er adet, 2005, 2014 ve 2018 yıllarında 2şer adet, 2000, 2003, 2010, 2013, 2017 ve 2020 yıllarında 1'er adet konuya ilişkin tez çalışmasının yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 2: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımlarına Yönelik Bulgular

Üniversite	Tez Sayısı
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	4
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	2
Atatürk Teknik Üniversitesi	1
Bayburt Üniversitesi	1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Dumlupınar Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	1
Harran Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	1
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	2
Marmara Üniversitesi	3
Mersin Üniversitesi	1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
Niğde Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	2
Süleyman Demirel Üniversitesi	2
Uludağ Üniversitesi	1
Toplam	33

Stratejik maliyet yönetimi alanında yayınlanmış tezlerin üniversite bazında dağılımlarına Tablo 2'de yer verilmiştir. Bu kapsamda, Tabloda görüldüğü üzere en fazla tezin yazıldığı üniversite dört adet ile Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, üç adet ile Marmara Üniversitesi olmuş, bunları, ikişer adet ile Ankara Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi izlemiştir. Tabloda yer alan diğer üniversitelerin her birinde birer adet tez çalışması yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımlarına Yönelik Bulgular

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	33
Toplam	33

Stratejik Maliyet Yönetimi alanında yapılmış olan tezlerin enstitü bazında dağılımları Tablo 3'de verilmiştir. Tezlerin tamamının Sosyal Bilimler Enstitüsünde (33 adet) yapıldığı görülmektedir.

Tablo 4: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
İşletme ABD	33
Toplam	33

Tablo 4, bu alanda yayınlanan tezlerin anabilim dalı bazında dağılımlarını vermektedir. Bu kapsamda, İşletme ABD 33 adet tez yayınlanmıştır.

Tablo 5: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	17
Doç. Dr.	6
Dr. Öğr. Üyesi (Yrd. Doç Dr.)	10
Toplam	33

Stratejik Maliyet Yönetimi konusundaki tezlerin 17 adeti Prof Dr., 10 adeti Dr. Öğr. Üyesi (Yrd. Doç. Dr.), 6 adeti Doç Dr. unvanına sahip olan danışmanlar tarafından yürütülmüştür

Tablo 6: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	33
Toplam	33

Tablo 6, Stratejik Maliyet Yönetimi alanında hazırlanan tezlerin 33 adetinin Türkçe dilinde hazırlandığını göstermektedir.

Tablo 7: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	5
Nicel	3
Karma (Nicel+Nitel)	25
Toplam	33

Tablo 7, Stratejik Maliyet Yönetimi alanında yapılan tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerini göstermektedir. Tabloya göre tezlerin 5 tanesinde nitel, 3 tanesinde nicel, 25 tanesinde ise karma yöntem (nitel ve nicel) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Stratejik Maliyet Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Tez Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	22
Doktora	11
Toplam	33

Tablo 8 incelendiğinde toplam tezlerin 22 adedi yüksek lisans, 11 adedi ise doktora tezlerinden oluşmaktadır.

2. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma Türkiye bağlamında Stratejik Maliyet Yönetimi alanında yapılmış olan tezlerin sistematik derlemesini görünür kılmak amacıyla

tasarlanmıştır. Araştırma Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde “Stratejik Maliyet Yönetimi” arama terimi ile elde edilen verilerden erişim izni bulunan 31 tez üzerinde yürütülmüştür. Çalışma yıl, tez türü, üniversite, enstitü, anabilim dalı, kullanılan dil, danışman unvanı ve yöntem kriterleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı olarak yapılmış betimsel amaçlı nitel bir araştırmadır. Çalışmanın sonucunda araştırmaya dâhil olma kriterleri içinde yer alan stratejik maliyet yönetimi alanında yapılmış olan 33 adet tez değerlendirildiğinde bu alanda yapılan tezlerin 2000 yılında başladığı ancak 2019 yılında en çok olduğu söylenebilir. Üniversiteler arasındaki sıralamada ise, bu konuda yapılan tezlerin en fazla Aydın Adnan Menderes Üniversitesi 4 adet ve Marmara Üniversitesi 3 adet, olduğu görülmektedir. İlgili tez çalışmalarının tamamının Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak (33 adet) yayımlandığı görülmektedir. Yapılan araştırmada tezlerin özgün dilinin tamamının Türkçe (33 adet), olarak yayımlandığı, tespit edilmiştir. Profesör Doktor unvanına sahip hocalarca (17 adet) danışmanlık yapıldığı ve ağırlıklı olarak karma araştırma yönteminin (25 adet) kullanıldığı tespit edilmiştir. Stratejik Maliyet Yönetimi alanında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (22 adet) olduğu görülmektedir. 11 adet de doktora tezi yazılmıştır. Çalışma, yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, konu, yöntem ölçütleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Sonuç olarak ilgili çalışmada stratejik maliyet yönetimi alanında yapılmış tezlere yönelik yapılan sistematik derleme ile 21 yıllık dönemin genel bir çerçevesi

sunulmaya çalışılmış ve çalışma sonucunda elde edilen bulgular ile stratejik maliyet yönetimi konusunda yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alan yazına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Cokins, G., Pohlen, T. ve Klammer, T. P. (2021). *Supply chain costing and performance management* (Second edition.). Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Drury, C. (2021). *Management and cost accounting* (Eleventh edition.). Andover: Cengage.
- Hilton, R. W. ve Platt, D. E. (2019). *Managerial accounting: Creating value in a dynamic business environment* (Twelfth Edition.). Dubuque: McGraw-Hill Education.
- Kotzab, H. ve Westhaus, M. (Ed.). (2005). *Research methodologies in supply chain management*. Heidelberg ; New York: Physica-Verlag.
- Li, W. S. (2018). *Strategic Management Accounting: A Practical Guidebook with Case Studies*. Management for Professionals (1st ed. 2018.). Singapore: Springer Singapore : Imprint: Springer. doi:10.1007/978-981-10-5729-8
- Lysons, K. ve Farrington, B. (2016). *Procurement and supply chain management*.
<http://www.vlebooks.com/vleweb/product/openreader?id=Exeter&isbn=9781292086149> adresinden erişildi.
- Monczka, R. M., Handfield, R. B., Giunipero, L. C. ve Patterson, J. L. (Ed.). (2016). *Purchasing and supply chain management* (Sixth edition.). Boston, MA: Cengage Learning.
- Nishimura, A. (2018). *Management, uncertainty, and accounting* (1st edition.). New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.

BÖLÜM 3

FOTOĞRAF ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1983-2021

Öğr. Gör. Kürşat KARIŞMAZ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Çallı, Antalya, Türkiye.
kursatkarismaz@gmail.com

ORCID NO: 0000-0003-0741-1385

Giriş

Günümüzde adeta büyük bir sanayi dalına dönüşen ve şirketler bazında milyar dolar sermaye ile ifade edilen fotoğraf, asırlar önce çeşitli bilim adamlarının çalışmalarıyla başlayan, uzun bir serüvenin sonunda ortaya çıkan ve XIX. yy. 'ın en dikkat çeken buluşlarından biridir (Kanburoğlu, 2004: 21)

Sanatçılar, binlerce yıldır çevrelerinde gördükleri nesnelere görüntülerini çeşitli ortamlara değişik yollarla aktarmıştır. Mağara resimlerinden, günümüzde çeşitli teknikler ve biçimler kullanılarak yaratılan görüntülere gelinmiştir. Sanatçılar, elde ettikleri görüntülerin hep gerçeğe benzemesi için çalışmışlardır. Fotoğraf, insanlara bu olanağı mükemmel biçimde sağlamış ve gerçek gibi olanın üretilmesi fotoğrafın bulunması ile gerçekleşmiştir.

1. Fotoğraf

Fotoğraf 19. yy'ın önemli buluşlarından biri, günümüz iletişim ortam ve araçlarının önemlileri arasındadır. Fotoğraf sözcüğü ilk kez Sir John Herschel tarafından 1839 yılında kullanılmıştır. Görüntünün bir "araç" kullanılarak, iki boyutlu bir yüzey üzerine kaydedilmeye başlanmasının üzerinden 150 yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Louis Daguerre bir aygıt "karanlık kutu" (camera obscura) ve ışığın etkisiyle görüntüyü bir yüzey üzerine kaydettiğini Fransız Bilimler Akademisi tarafından açıkladığı zaman takvimler 19 Ağustos 1839'u gösteriyordu. Fotoğraf tarihçileri arasında sözü edilen tarih üzerine tartışmalar devam etmektedir. İsim üzerine de tartışmalar vardır. Kimi

araştırmacılar 1820’li yılları ve Niepce adlı bir başka Fransız bilim insanını işaret eder ve ilk fotoğrafın Niepce tarafından çekildiği söylenir. “Fotografi” sözcüğü eski Yunanca’dan gelir ve anlamı ışıkla çizmek demektir (Foto: Işık, Grafi: Çizmek).

Sözlük anlamıyla fotoğraf, Metin Sözen’in şu ifadeleriyle anlatılır: “Görüntünün bir mercekler sistemi aracılığıyla ezalı duyar kart üzerinde sabitleştirilmesiyle oluşan resimdir” (Tanyeli 1986: 85).

Dar anlamda fotoğraf böyle tanımlanıyor. Fakat fotoğraf asıl izahı, onun işlevselliği ve sanatsal yönlerinin incelenmesiyle başlar. Bir tarih, bir coğrafya, tıp, astronomi ve bunlara benzer sahalardaki faaliyetler ilim için yapılmış faaliyetlerdir. Ancak daha önemli yanı belgeci aktarıcı, doğru ve yanlışları ortaya koyan, estetik kaygıları inceleyen bir sanat dalı olmasıdır.

“Birinci olarak, hiç şüphesiz ki, her şeyden önce bir dokümantasyondur. Fotoğraf aktüalite filmleri, dokümanter filmler, çekildikleri anın dokümantasyon niteliğini kendiliğinden taşırlar. İşte bunun içindir ki basın fotoğraf kolu gelecek nesiller için en gerçek, olduğunun bir tıpkısı, hatta olayın kendisini en doğru şekilde belgeler ve onu, hiç şüphesiz ki bir tarihe kaydeder. İşte onun içindir ki, bugünün belge fotoğrafçısı, iyi de olsa, kötü de olsa ilerisi için en doğru tarihçidir (Güler, 1978: 24). Burada daha çok fotoğrafın belgeci ve dokümanter yanı vurgulanmıştır. Bazı sanatçılar ise daha sade kalıplar içerisinde ifade etmişlerdir. Bir fotoğraf ustası olan Haluk Akgöl, fotoğrafın izahını şöyle yapmıştır: “Işık, kamera (fotoğraf

makinesi) ve film bir araya gelerek belirli bir görüntüyü sabit hale getirir. İşte buna fotoğraf denir”.

“Göz merceği, fotoğraf makinesindeki objektife, göz bebeği diyaframa, göz kapağı optiratore, sarı nokta ise filme karşılıktır (Akgöl, 1971).

Bir başka fotoğraf üstadımız İbrahim Demirel ise Şubat 1981’de basılmış “Fotoğraf” adlı eserinde fotoğrafı şöyle tanımlamıştır: “Işık ve Kimyasal maddeler yardımı ve çekime hazır makine aracılığıyla nesnelere oldukları gibi ters bir görüntü halinde elde edilene fotoğraf denir”.

Yine fotoğrafın teknik bakımdan yapılmış tariflerini inceleyecek olursak, sanatçılarımızın düşüncelerinin az çok aynı yönde olduğu görülür.

Mesela Sümer Eryılmaz şöyle der: “Fotoğraf çeşitli alet ve malzeme kullanılmak suretiyle özel bir satıh üzerinde zaptetmek demektir. Fotoğraf (Photographe) kelimesi ışıkla yazı manasına gelen Photos (Işık) ve Graphe (yazı) kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelmiştir (Eryılmaz, 1983: 1).

Aslında biraz önce de söylediğimiz gibi fotoğrafın izahı, bütün sanatçılarda hemen hemen aynıdır. Çünkü teknik imkanlar bellidir ve sadece amaca ulaşılacak için kullanılan araçlar bütününden ibarettir. Onun asıl önemi belgeci, aktarıcı, yol gösterici, iyiyi-güzeli, doğruyanlışı ortaya koyucu ve mesaj verici özelliğiyle ortaya çıkar. Kısaca

fotoğraf, belli bir anın film üzerine ve oradan da karta geçirilmesidir. Bu tanım çok basit ve sadedir. Ancak şu soruları cevaplamakta lazımdır. Niçin o an belgelenir? Neden her an değil de belli bir zaman dilimi beklenir. Hangi safhalardan geçilir? Her sanatçının yakaladığı o an acaba aynımıdır? Bütün bunları açıklamak fotoğrafın gerçekten basit bir olgu olmadığını ortaya koyar.

Fotoğrafın oluşmasında en önemli unsur, deklanşöre basan kişidir. Bu kişinin de fotoğrafın oluşturması için belli vasıfların olması gerekir. Fotoğrafı çekmeden önce çekim esnası ve sonrası gerçekleştirilmesi gereken bütün işlemleri sanatçısının tasarlaması çok önemlidir.

Fotoğraf sanatçısıyla özdeşleşmezse, başarılı bir çalışma olmayacaktır. “Herkes fotoğraf çekebilir, bir robot bile bunu yapabilir, fakat herkesin gözlem için gerekli gücü yoktur. Gözlem sanatı kullanıldığı zaman fotoğraf sanat olur. Yorum kazanır. Gözlem asal bir şiirsel oluşumdur (Güler, 1978: 17).

Sanatçımızın bu ifadesinden, fotoğraf sanatçısının önemi kolayca anlaşılmaktadır. Eğer sanatçı gerçekten bir şeyler vermek istiyorsa, kendi ruh haliyle birlikte, amaç ve nitelikleri de göz önünde tutmalıdır.

Fotoğraf belgeleyici, aktarıcı esteki kaygı, plastik öğelerin ifadesi, kompozisyonu ve unsurları incelendiğinde bir sanat dalı olduğu görülür. Biraz önce de söylenildiği gibi, çekilen her an için belli safhaların kat edilmesi ve sanatçının konusuyla özdeşleşmesi gereklidir.

İşte bu kaygılar doğrultusunda fotoğraf da bir sanat dalıdır. Bu konuyla ilgili olarak, Güler ERTAN'ın ifadesi şöyledir: “Fotoğraf bir sanattır; çünkü fotoğraf çağdaş yaşantıyı ayrıntılı, gerçekçi ve estetik kaygıyla yansıtabilen toplulukların düşünce, duygu, kavram, düş ve simgelerini yine topluluklara en kısa ve en etkili yoldan ulaştırabilen bir araçtır (Güler, 1978: 22).

Evet, fotoğraf bir sanat dalıdır. Çünkü fotoğraf sadece görüntünün dondurulması ya da bir tarihin canlandırılmasıyla sınırlandırılmamaktadır. Fotoğrafın anlık görüntüsü rasgele keşfedilmiş olanlar hariç, belli aşamalardan geçirilmektedir. Çekime geçilmeden önce, sanatçı neyi istediğini bilir. İstenilen o an için, bir hazırlık safhası oluşturulur. Gayretler sonucu pozlandırma gerçekleştirilir. Ancak bu aşamada bu fotoğraf yine de bitmemektedir. Sanatçı tab etme işleminde, banyoda film üzerinde oynamalar yapabilir. İstediği sonucu çıkarabilir. Tabii ki hazırlık safhasında, sanatçı bütün kaygıları tartar. O anı yakalar. Peki rasgele çekilmiş güzel fotoğraflar nasıl elde edilmiştir? Aslında rasgele çekilen anlık fotoğraflar nasıl elde edilmiştir? Aslında çekilen anlık fotoğraflarda dahi belli unsurlar vardır. Sanatçının olgunluğa ulaşmamış bir anı çekmesi ve onun başarılı olması mucize olur. Sanatçı o anı yakaladığında, tecrübeli algılama ve gözlem yeteneğini fotoğraf içinde bulur. Sonra deklanşöre basar. Bu fotoğraf belli safhalardan geçmemiştir ama, belli tasavvurlar o an içerisinde yakalanmıştır.

Fotoğrafın en önemli safhası hazırlıktır. Konunun belirlenmesinden sonra, yapılacak tek şey, uygun ortamın oluşmasıdır. Fotoğrafın uygun ortamı ise mekanın, ışığın ve konunun uygunluğudur.

Fotoğrafın sanat dalı olarak ele alınması ve onun anlamı hakkında birçok sanatçı değişik izahlar yapmıştır. Mesela Güler Ertan'ın yaklaşımı şöyledir:

Fotoğraf sanatının eğitim fonksiyonlarının yanı sıra çok sayıda yapılabilir olması, sanat ve toplum açısından bir üstün faktördür. zaman zaman sanatlarla ilişkisi de olmaktadır. Fotoğraf örneğin kolajda, op ve pop artta, hatta fütürizmde kullanılan unsurların başında gelir. Çünkü fotoğraf, her türlü toplum ile anlaşma diline açık seçik sahiptir.

Toplum açısından baktığımızda fotoğraf, ilkelliğini attıktan hemen sonra, toplumdaki yerini perçinlemiştir. Fotoğraf, günün çoğaltma teknikleriyle, herkesin sahip olması felsefesine uyarak, işleyen en iyi sanat kollarından biridir. Fotoğraf deyimini değişik açılardan yorumlayabiliriz. Konusu, yorumu, leke değerleri ve kompozisyonu tam anlamıyla başarılı salt fotoğrafik çalışmaların yeri elbet yadırganamaz; bir yana itilemez. Sanatçı bu verilerle çalışmalarında duyarlı sosyal konulu, olgun bir kompozisyonla dengelenmiş belirli sembelleri, mesajları olan yetkin eserlerin yanı sıra teknik değerlerle kuvvetlendirdiği eserlere de yer vermek zorundadır. Böylece söylenmek istenen mesajın desteklenmesi, daha belirgin hale getirilmesi ve gereken vurguların anlamlı biçimde gerçekleştirilmesi

mümkün olur. Tam anlamıyla grafik bir anlayışın ve değerlendirilmesinin eserlerdeki gerekliliği artık kabul edilmiştir denilebilir.

Fotoğrafın sanat dalı olabilmesi için fotoğrafı çeken kişinin bilinçli, cesaretli, mantıklı ve akılcı biri olması gerekir. Fotoğraf sanatçısı insanlarla haşırneşir olan kişidir. Eziyet gören kişilerdir. Onlar yüzlerce kilometre yol katederek kimsenin görmediği güzellikleri ve çirkinlikleri, yanlışlıkları ve doğruları, eksiklikleri ve fazlalıkları gözler önüne seren kişilerdir. Bütün bu eziyetlere neden katlanılmaktadır? Elbette ki her eziyetin bir amacı ve bedeli olacaktır. Önemli olan çekilenleri topluma aktarmaktadır.

1888'de A.B.D.'de sosyal amaçlı yazılarıyla sonuç alamayan Jacop Riis'i daha sonra çektiği aynı konulu fotoğraflarla bütün toplumlara duyurmuştur. Fotoğrafın ne denli önemli sanat dalı olduğu bu ve buna benzer birçok örneklerle ortaya çıkmaktadır.

Grafik sanatında afiş çalışmalarıyla tanınan Mengü Ertel'in fotoğraf konusundaki açıklamaları şöyledir: “Çağların en hızlı gelişimini sürdüren 20. yüzyıl, her alanda her konuda yarattığı sanayii içine, fotoğrafla ilgili her şeyi katınca bu sanat en önemli dallardan bir oldu. Başlangıçta meraklıların meslek dışı oyalanma diye eğildikleri konu gerçek bir iş ve büyük bir sanat dalı olarak boyut kazandı. Fotoğraf sanatçıları, resim sanatına özeniyorlar. Rambrantları, Goyalari, Rubensleri, Renoirleri, Regasları, kısaca ressamaları örnek alıyorlar, onların resimleri gibi fotoğraflarını sergiliyorlardı.

Giderek gelişen fotoğraf makineleri ve teknik, yaratıcı güç ile birleşince kendisine özgü bir anlatım dili gelişmeye başladı. Artık yosunlar, ağaç kabukları, insanlar, bitkiler çıplak gözle fark edilmeyen yönleriyle yepyeni bir estetiği müjdeliyorlardı. Olaylar en çarpıcı, en inandırıcı görünüşlerle fotoğrafa aksediyor, en basit ya da en çapraşık konular bir sanat boyutu kazanıyordu.

Fotoğraf insanların dünyaya bakış açısını değiştirmiş, insanları tabiatına, yaprağından ormanına, yeryüzünden uzayına kadar bütün hayat alanını belgeliyor ve evrensel bir sanat dalı olarak bütün insanların faydalanacağı sonuçlara varıyordu. Fotoğrafın ortaya çıkardığı estetik, resim, heykel, mimarlık, grafik sanatlar ve sinemanın çağdaş anlatımına en büyük yardımcı olmaya başladı. Bugün fotoğrafın bir sanat dalı olarak tanımlanması inkar edilemez bir gerçektir.

Bazı fotoğraf sanatçılarımız fotoğrafın bir sanat dalı olmadığını ifade etmektedirler. Bunun nedeni ise, tabiattaki nesnelerin, olayların, biçimlerin, kompozisyonların, kısacası enstantanelerin belli bir zaman dilimi içerisinde kağıda aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

Hâlbuki sanatın kısaca izahı, kişilerin duyuş, düşünüş ve görüşlerini değişik biçimlerde ifade etmesidir. Sanatın genel anlamda tanımı böyle olduğuna göre neden fotoğrafta bunlar gözönüne alınmamaktadır? Fotoğraf çeken kişi elbette ki kendi ile çekeceği konuyu bütünleşmesi, özdeşleşmesi sonucu eserini ortaya koyacaktır. Fotoğraf çekmek basit değildir. Önemli olan deklanşöre basmak değil,

deklanşöre neden basıldığı ve bazı kaygıların unutulmamasıdır. Bu kaygılar bilindiği gibi plastik değerler, kompozisyon ve mesajlardır. Mesela bu konuyla ilgili olarak Ara Güler'in şu notları vardır: “Örneğin nedir fotoğraf, Henri Cartier Bresson'a göre?... Kolay bir uğraş gibi görünür fotoğraf. Oysa kesin bir iç disipline ve heyecana bağlı bir yoğunlaşma gücü gerektirir. Anlatımdaki yalınlığa ancak anlatım araçlarının acımasız ayıklanışı ile uğraşılabilir. Fotoğraf çekerken konunuza karşı büyük bir ilgi duyacaksınız. Benim kişisel seçimim şöyledir. Düzenlenmiş mizansenli, fotoğrafa karşı kesin olumsuz bir ön yargım var. Benim için fotoğraf doğuşundan bu yana değişmemiştir. tenkitler değişmiştir belki. Ama ben işin bu yanını çok önemli bulmuyorum.

Fotoğraf zeka ile duyguyu ansızın bir araya getiren bir işlemdir. Yeryüzünün görsel öğelere çevirisidir. Sürekli bir soru sorması ve izlemidir. Aynı anda sanayiinin kaçta kaç kadar bir zaman parçası içinde hem bir olgunun bilinmesi, anlaşılması, hem de bu olguyu yansıtmak, anlatacak görsel biçimlerin organizasyonudur. En önemlisi de bakaçta gördüğümüz gerçekliğe ayaklarımızı sağlamca basabilmektir”. Evet, kolay olmayan fotoğraf sanatçılığı yanında fotoğraf sanatı basite indirgenemez bir konumdadır. Fotoğraf sanatı kolay bir sanat dalı olarak görülse de onu yaşayan insan için ne denli zor bir uğraş olduğu anlaşılacaktır. Lakin zor olduğu kadar zevkli ve anlatımlı bir sanat dalı olduğu da göz ardı edilmemelidir.

1.1. Fotoğrafın İcadı

Bilinen tarih döneminin başlangıcında insan, yaşadığı zamanı ve yaşam biçimini kayalara, mağara duvarlarına çizdiği resimlerle aktarmaya çalıştı.

M.Ö.4. yüzyılda Aristo bir yüzey üzerine görüntü düşürmeyi başardı. Bu yüzey karanlık bir odanın tek duvarıydı. Bu odaya “Camera Obscura” denildi. M.Ö.8. yüzyılda Cabir İbn-Hayyam isimli bir Arap gümüş nitratin karardığını keşfetmiştir. Camera Obscura tekniği 1420’lerde Filippo Brunellechi tarafından doğru perspektif kullanmak amacıyla, yapılan araştırmalarda kullanıldı. Bundan 200 yıl sonra 1620’de Johannes Kepler, Camera Obscura’daki görüntüyü aynalar aracılığıyla bir tablo üzerine düşürmeyi başardı. Camera Obscura’lar üzerindeki çalışmaların yoğunlaşması bunların küçülmesini ve çizimlerinin dışarıdan yapılabilmesini sağladı. 1685 yılında Johann Zahn ilk refleks Camera Obscura’ları hazırladı. 1727 yılında Johan Henrich Schultz gümüş nitratin kararma sebebinin ışık olduğunu bulmuştur. Schultz’un yolundan giden İngiliz Thomaz Wedgevoood ve Henry Davy 1800’lü yıllarda gümüş kloritli kâğıt üzerinde hayal oluşturmaya başlamışsa da devamlılığını sağlayamamışlardır. Fakat daha sonra Fransız Joseph Nicephore Niepce, 1816’da adına karanlık kutu dediği bir makine ile konusu “Yemek masası” olan bir fotoğrafta devamlılığı sağlamıştır. Bu tarih fotoğrafın dönüm noktasıdır (Kanburoğlu, 2004: 15, 28). Niepce, 4 Aralık 1829’da Daguerre’le fotoğraftaki ilk ortaklığı kurdu. Birbirlerine araştırmaları hakkında

sürekli olarak bilgi aktaran ortaklardan Niepce üç yıl sonra, 68 yaşında öldü. Daguerre ise araştırmalarını sürdürdü.

19 Ağustos 1839'da Fransız Bilimler Akademisinde Francois Arago tarafından yapılan bir açıklama ile fotoğrafın bulunuşu tüm dünyaya duyuruldu.

Daguerre'nin buluşu olarak duyurulan bu ilk fotoğrafları elde etmeye yarayan aracın adı "Daguerreotype" olarak adlandırıldı. Daguerreotype'lar tek kopyalardı ve çoğaltma olanağı yoktu. İlk, Daguerre usulü fotoğraf çekmek için 400 saniye poz vermek gerekmiştir. Daha sonra kaydedilen aşamalarla bu süre 80 saniyeye indirilmiştir.

Yine bu dönemde İngiltere'de temel bilimler konusunda çalışmalar yapan William Henry Fox Talbot, negatif-pozitif sisteminin uygulandığı ve çoğaltma imkânı bulunan "Colotype" adlı bir teknik geliştirdi.

Fotoğraf dersinin ilk kez eğitim programına alınışı 1853 tarihinde Londra Üniversitesinde olmuştur.

Hypollyte Boyard 1837'de ışığı, duyarlı kart üzerine düşürmeyi başarmış ve etki uyandırmayı sağlamıştır. Aynı kişi 1839'dan sonra da kart üzerine baskıyı gerçekleştirmiştir. Daha sonra ise 1855'de Roger Fenton, ıslak tabakayla Kırım Savaşını görüntülemiştir. Devamında ise Rejlander, 1856'da ilk fotomontaj baskıyı gerçekleştirmiştir.

1980-1880 yılları arasında daha çok para getirdiği için portre fotoğrafçılığı yoğunlaşmıştır. Fakat teknik imkânların yetersizliği, pozlandırma süresinin uzunluğunu engelleyememiştir.

George Eastman, ilk olarak önünde objektifi olan, bir düğmeye basılarak (deklanşöre) çekim yapabilen, sarmalı ve film takılabilen makineyi yapmıştır.

1873 yılında “Daily Graphic” ilk foto görüntüyü basmıştır ki bu olay fotoğrafın kalıcılığı açısından çok önemlidir.

Fotoğrafın ülkemize girişine gelince, bu biraz zaman alıcı olmuştur. Osmanlı topraklarında ilk fotoğrafçılar öncelikle Rum, Ermeni ve Levanterler arasında çıkmış Müslümanlar ise dini kaygılar nedeniyle bu yeni sanata çekinerek bakmışlardır.

Bu ilk Hıristiyan fotoğrafçılar gizemli doğu havasına uygun pek çok fotoğraf çektiler. Bu fotoğraflarda beyaz peçeleriyle gösterilen ve “Türk Kadını” diye adlandırılan zarif hanımlarda İslâmî giysiler içindeki Hıristiyan kadınlarıydı.

Bu yıllarda çeşitli kentlerden İstanbul’a meslek öğrenmek için gelen birçok Ermeni genci, yeni açılmış olan Ermeni Fotoğrafhanelerine çıkar olarak girdi, özellikle Abdullah Biraderler’in fotoğrafhanelerinden yetişen birçok genç fotoğrafçılığı neredeyse bir Ermeni tekeli haline getirdi.

Osmanlı devletinin son yüzyılında yapılan yenileşme hareketleri her ne kadar askeri alanda ilerleme ve yenileşmeyi temel almışsa da

yapılan bu yenilikler diğer alanlara da yansımıştır. Fotoğraf bu yansımanın en güzel örneklerinden biridir. 1805’de o zamanki adı Mühendishane-i Berri Hümayun olan Kara Mühendisliği Okuluna askeri araçların doğru perspektifle çizilebilmesi amacıyla bir Camera Obscura, daha sonraları ilk öğretmenliklerini Ali Rıza Bey, Bahriyeli Ali Sami, Yüzbaşı Hüsnü, Selvili Ahmet Emin ve Üsküdarlı Ali Sami Beyin yapacakları, Mühendishane ve askeri okullardaki fotoğraf sersinin başlangıç noktası oldu.

Osmanlı topraklarında fotoğrafın icadı ilk kez yer almasından yaklaşık iki yıl sonra 15 Ağustos 1841 tarihli Ceride-i Havadis’in bir haberinde bu kez Daguerre’in ticari amaçla ürettiği makinesinden söz etmekteydi.

Daguerreotype’in bulunduğu ve yayılmaya başladığı yıllar aynı zamanda Avrupa’da Orientalist havanın hüküm sürdüğü, kimi aydınların köklerini araştırmak için Antik toprakları dolaştıkları yıllardır. Bu ilk gezginlerin çektikleri fotoğraflar genellikle manzara ve arkeolojik kalıntıları yansıtıyordu.

İslâm dünyasını giderek daha çok tanıyan batılı gezginler çekingenlikleri kayboldukça makinelerinin sokaktaki insanlara çevirdiler. Bu dönem fotoğraf kompozisyonunda yer alan insan ögesi, portre fotoğrafçılığıyla birlikte stüdyolarında doğmasına neden oldu.

İşte bu dönemde, 1853 yılında Kırım Savaşı başladı. Bu savaş, fotoğrafın gazetecilik anlayışıyla belgelemek aracı olarak kullanıldığı bir dönüm noktası oldu. Bu fotoğrafın yalnız Osmanlı’da değil

dünyada da savaş alanlarında ilk kullanımındı. Fotoğraf bir savaşı belgeleyebilecek güçte olduğunu kanıtladı.

İstanbul'da ilk yerleşik fotoğraf stüdyosu 1850 yılında Basil Kargapoulas tarafından açıldı. Kendisi bir süre sonra "Padişah hazretlerinin fotoğrafçısı" ünvanını alarak Sultan V. Murad'a şehzadelikten itibaren fotoğraf dersleri verdi. Kısa süre sonra sarayın fotoğrafla ilgisi halka yansıdı ve Kargapoulos'un dışında da fotoğraf stüdyoları açıldı. Bunlardan birçoğu saray tarafından onurlandırılmıştı. Bunların arasında Abdullah Biraderler, çırak olarak yanlarına giren Nikoloi Andreomenos, İsveçli Berggren yer almaktadır.

19. yüzyılda halk tarafından benimsenen ve bir iletişim seçeneği olarak günlük yaşama giren fotoğraf, aynı zamanda imparatorluğun batı ülkelerinde tanıtılması amacıyla da kullanılmıştır (TRT Ankara Televizyonu, Belgesel Prog. Md. Türk Fotoğraf Sanatı.)

Günümüzde bile politik kişiliği etrafında tartışmalar yapılan Sultan II. Abdülhamit hiç kuşkusuz dünyada fotoğrafın en büyük koruyucusu, destekleyicisi ve kullanıcısı olmuştur, o dönemde. II. Abdülhamit döneminde çekilen 30.000'in üzerindeki fotoğraf 19. yüzyıldan günümüze ulaşan en önemli belgelerdir.

Osmanlı Bahriyesinde albaylığa kadar yükselen Ali Sami Bey "Bahriyeli Ali Sami Bey" diye anılmıştır. Darülaceze'de baş fotoğrafçılık ve Bahriye Okulunda fotoğraf öğretmenliği yapmıştır. 1893 yılında "Mebadi-i Usul-ü Fotoğrafya" adında bir kitap

yayınlanmış, dönemin fotoğraf tekniklerini içeren bir kitabı, Sultan II. Abdülhamid'e ithaf etmişti.

Osmanlı matbaalarında saptanabilen en eski tarihli matbu fotoğraf, Bursa vilayet matbaasında 1875 tarihinde basılmış olan Hakkı bey divanında bulunan, Hakkı Beyin portresidir.

Resimli yayın konusunda Ebuzziya Matbaası önemli bir adımdır. İlk resimli kitap 1887 tarihli Rebi-i Marifet adlı yıllıktır. Ebuzziya Tevfik, Şinasi'nin ölümüyle kapanmış bulunan gazeteyi "Tasvir-i Efkâr" adıyla yeniden açmış, fotoğraflı gazeteciliğin temellerini işte bu gazete ile atmıştır.

Zengin görsel malzemeye dayalı yayın çıkartma idealine kendini adayarlardan biri de 1891 yılında "Servet-i Fünun" dergisini çıkaran Ahmet İhsan Tokgöz'dür. Uzun yayın hayatı boyunca zamanın yöneticilerinin eğilimleri doğrultusunda yüzünü değiştiren "Servet-i Fünun" Tevfik Fikret'in yönetimi sırasında "Edebiyat-ı Cedide"nin II. Meşrutiyet döneminde ise "Fecr-i Atı" topluluğunun sözcülüğünü yapmıştır. 1928 yılındaki Harf Devrimi'nden sonra "Resimli Uyanış" adını alan Servet-i Fünun, yaklaşık 40 yıl süren yayın hayatında görsel malzemeye dayalı kimliğini yitirmemeye çalışmıştır.

1910 yılında "Resimli Kitap" ve "Şehpal" dergilerinde fotoğraf muhabirliğine başlayan Ferit İbrahim 1914 yılında ilk stüdyosunu açmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Ordu emriyle fotoğraf ve film çekmek için Romanya ve Galiçya cephelerine gitmiş; önemli savaş sahnelerini

tespit etmiştir. Yaptığı çalışmalarla, ülkemizde basın fotoğrafçılığını rayına oturtan ve geliştiren kadronun ilk isimlerindedir.

1919 yılında fotoğraf atölyesini Beyoğlu'na taşıyan Ferit İbrahim o dönemde Beyoğlu'ndaki ilk Türk Fotoğrafçısı olmuştur.

1934 yılında nüfus kâğıtlarına fotoğraf yapıştırılması zorunluluğunun getirilmesi, fotoğrafçılığın yurt çapında bir iş kolu haline gelmesini sağlayan önemli faktördür. 1934 yılında foto muhabir Ali Ersan'ın öncülüğünde çıkarılan “Fotoğraf Haberleri” adlı dergi, gerek yoğun güncel fotoğrafları, gerekse açtığı amatör fotoğraf yarışması ile Türk Fotoğrafçılarına önemli katkılar yapmıştır.

Şevket Rado tarafından 1952 yılında çıkarılan aylık “Hayat mecmuası” dizisi önce “Resimli Hayat” adıyla yayına girmiş, 1956 yılında zamanın gelişmiş baskı tekniği Tifdruk baskıyla haftalık “Hayat mecmuası” olarak yayını sürdürmüştür. “Resimli Hayat”ın birinci sayfasında, kapak fotoğrafı Othmar Pferch'nin, iç sayfalarındaki yerli fotoğraflar Hilmi Şahenk'indir. Derginin kadrosuna daha sonra Ara Güler ve Meftun Olgaç da girmiştir. “Haftalık Hayat”ın fotoğraflarını başta Ara Güler olmak üzere Ozan Sağdıç, Yıldız Moran, Othmar Pferchy, Semiha Es ve Enal Tengizman çekmiştir. Bu yıllar Türk basınında ikinci kuşak foto muhabirlerinin kendilerini çalışmalarıyla etkin bir biçimde duyurdukları yıllardır.

Fotoğraf sanatı Cumhuriyetin ilk yıllarında, hemen tüm sanat dalları gibi devlet tarafından uygulanan bir kültür politikası çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bugünkü adı “Basın Yayın ve Enformasyon

Müdürü” o günkü adıyla “Matbuat Umum Müdürü” olan Vedat Nedim Tör, yayınlar ve sergiler yoluyla ülke tanıtımında fotoğrafın gücünü kanıtlamaya çalışmıştır.

1940 yılında Münif Fehim, Suat Teenik, Hüsnü Cantürk, İhsan Erkiliç ve İlhan Arakan, Eminönü Halkevinde büyük ilgi toplayan bir sergi açarlar. 1940’lı yıllar Türk fotoğraf sanatının sahneye çıkmaya başladığı yıllardır.

Şinasi Barutçu, ülkemizde fotoğraf eğitimini başlatan fotoğrafçılığın ülke çapında yayılması amacıyla idealist bir öğretmen ruhuyla yılmadan çalışan, yazan, yayınlanan 1938-1941 yıllarında öğrencileriyle birlikte yurdumuzu yakından tanımak amacıyla bisikletle dolaşan, fotoğraflı yaşam disiplini yerleştirmeye çalışan çok yönlü bir insandır. Fotoğraflarda, yaşamın ince çizgilerini, saf renklerini, sahip olduğu düşünce yapısı, duygularını, geniş bir dil esnekliği içinde geliştirdiği özgün üslubuyla yansıtan bir ustamızdır.

1920 yılında doğan Kemal Baysal 1950-1960 yılları arasında Beyoğlu’nda o güne kadar alışılmamış bir portre anlayışını öne çıkararak başarılı bir stüdyo fotoğrafçılığı dönemini yaşadı.

Cumhuriyet döneminde ciddi ve sanatsal fotoğraf eğitimi, 1932 yılında Almanya’da öğrenim gören Şinasi Barutçu’nun Gazi Eğitim Enstitüsü’ne atanmasıyla başlar. Zorunlu fotoğraf dersi haftada iki saattir.

1957’de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda kurulan; Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nda önce grafik sanatlar sonra da diğer dallarda yardımcı ders olarak fotoğraf eğitimi Vehbi Yazgan’ın öncülüğünde başlamıştır. Vehbi Yazgan’ın ilk yetenekli öğrencileri arasında Taçay Erdemsel, Ergin Minisker ve Güler Ertan yer alır.

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde 1940 yılında başlamak üzere İstanbul’da İhsan Erkiliç, Ankara’da Şinasi Barutçu’nun çevresinde sergiler açan kadro, 1950 yılında “Türkiye Amatör Foto Kulübü” TAFK’ın 1959 yılında kurulan “İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatör Kulübü” İFSAK’ın çekirdeğini oluşturmuştur. Ankara’da 1950 yılında Şinasi Barutçu’nun öncülüğünde kurulan ilk fotoğraf kulübü TAFK’ın kapanmasıyla doğan boşluğu AFSAD doldurmuştur. AFSAD’lılar günümüze değin yoğun bir çalışma temposu içinde birçok sergi, dia pozitif gösterisi, kurs, sempozyum, dergi ve kitap yayını gibi fotoğraf dünyamızın biçimlenmesine yararı olan etkinlikleri gerçekleştirmiştir.

Sanayileşme ve gelir düzeyinin artışı sektörün gelişmesine neden olmuştur. 1950’li yıllardan sonra reklam sektörünün gelişmesi, reklam fotoğrafçılığının gelişmesini de hazırlamıştır. 1970’li yıllarda her şeyi çeken fotoğrafçı tipinin yerini giderek konusunda uzmanlaşmış fotoğrafçılar almaya başlamıştır. Bugün reklamda fotoğraf, kolay algılanabilmesi ve inandırıcı olması için önemli bir role sahiptir. Kendi arasında, takvim, moda, takı, sanayi ürünleri, iç mekan, gıda gibi uzmanlık dallarına ayrılan tanıtım fotoğrafçılığı sanayileşmeye paralel olarak halkın artan gereksinimleri doğrultusunda reklam

sektöründe çalışan bir grup fotoğrafçımız 1977 yılında mesleki dayanışmayı sağlamak ve seslerini yoğun bir biçimde duyurabilmek amacıyla “Profesyonel Tanıtım Fotoğrafçılar Derneği”ni kurmuşlardır. 1880-1900 yılları arasında fotoğrafta gerçekçilik akımının başlangıcını oluşturmuştur. Bu tarihler arasında bazı ülkelerdeki sanatçılar, kendi ülkelerindeki belgeci ve gerçekçi bir akım yaygınlaşmış, özellikle de alt kesimi konu edinmiştir. 20. yüzyıla yaklaşırken, estetik formu öne alan ilk defa Robert Demachy olmuştur. Demachy, empresyonist bir sanatçıdır.

1930 yılındaki fotoğraflar tamamen farklı bir anlam kazanmaktadır. Sonraki tarihlerde fotoğraflar daha çok, mesaj vermek amacını gütmüştür. Esas anlatılmak istenenler, mesajlar fotoğraflar aracılığıyla aktarılmıştır. 1940 yılından sonraki grafik ve bugünün fotoğrafı, gerçek üstü özelliğe bürünmüştür. Fotoğraf soyutlamaya ve işlevini de geliştirmeye başlamıştır. Devamında ise endüstriyel fotoğrafçılık ve faydalılık ön plana çıkmıştır.

1.2. Fotoğraf Sanatının İşlevi

Günümüzde sanata olan ilgi gittikçe artmaktadır. Bunun başlıca sebebi uygarlaşma ve teknolojinin beraberinde getirdiği çevre kirliliği, yoğun yaşam temposu ve strestir.

Dünyadaki modernizasyonun gereği olarak makineleşme, artan nüfus nedeniyle de betonlaşma oldukça yüksek düzeydedir. Bunun sonucunda ise insanoğlu rahat nefes alabileceği, gözünü ve ruhunu dinlendirebileceği ortamlara hasrettir. Ülkemizdeki gelir seviyesi

insanların daha huzurlu, gürültü ve kirden uzak komplekslerde yaşamasını güçleştirmektedir.

Aslına bakılırsa insanoğlu gittiği yerlerde beraberinde teknolojiyi ve kirliliği göstererek güzellikleri de öldürmektedir. İnsanlar zihinsel olarak dinlenebilecekleri ortamlar aramaktadırlar. Bu durum bir sanatçının duygu ve düşüncelerini yoğurduğu, duygusal olarak yüksek bir seviyede olan insanların, toplumun ruhuna hitap eden eserlerinin ihtiyacını artırmıştır. Bu eserler görsel ve işitsel olabilir. Yani bir müzik, resim, fotoğraf, bale vs. Stres içerisindeki insanlar bir tabloyu, bir fotoğrafı seyrederken ya da bir müziği dinlerken ruhları kaptırıp, eserin sanatçının duygu haline kadar inebilirler. Bu da demek oluyor ki insanlar bir sanat eseri karşısında ruhsal olarak başka dünyalara dalabilirler. Bu yolla stresten uzaklaşma, ruh ve gözü dinlendirme mümkündür. Bu açıdan bakıldığı zaman sanat, insanlar üzerinde somut bir biçimde etkili oluyor. Sanatın bir başka yönü ise; insanların olaylara ve dünyaya bir başka açıdan bakışını sağlar. Düşünce ufkunu geliştirerek olayların değişik yönlerini gözler önüne serer.

Günlük hayatta sanatın gerekliliğini hisseden kişi ve kuruluşlar sanatı olabildiğince ön plana çıkarma uğraşı içerisindeyler. Örnek verecek olursak, daha önceleri bir otomobil reklamında, ataklığı ve gücü simgeleyen figürler kullanılırdı (koşan bir sporcu, koşan bir at vb.). Şu dönemde televizyonda yayınlanan ve afiş panolarında yer alan otomobil reklamlarında bir tablo yani bir sanat eseri kullanılmıştır. Reklamda vagon tipi bir otomobilin bagajı ve arka koltuklarına bir tablo uzatılarak ürün sanat eserleriyle bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

Yine aynı otomobilin bir reklamında ise bale yapan bir çocuk tipi işlenmiştir. Yine son dönemde bir musluk bataryası balerinle uyum sağlatılarak verilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi sanat artık gerekliliği tartışılmaz bir konu olmuştur. Fotoğrafta bir sanat dalı olarak bu konuda bir işlevsellik kazanmıştır.

Gazete ilanlarında, reklamlarda, afiş, broşür vs. materyallerde tanıtılacak, reklamı yapılacak ürün en gerçekçi ve en yalın halde olduğu gibi fotoğraflarla verilmektedir. Bilgisayar teknolojisinin ileri bir seviyede olması, fotoğrafların bilgisayar kanalıyla, kolaj, dekupe edilmesi, bu sanat dalını reklam ve grafik dünyasında ön plana çıkarmıştır. Afişlerde ve billboardlarda fotoğraf zemin olarak da kullanılmaktadır.

İnsanların anlık ifadeleri, hareketli fotoğraflarla en hassas biçimde yakalanabilir. Bu da kitlenin ifadeye ilgisini çeker ve izlenme oranını yükseltir.

Fotoğraf sanatı, eserleri tek başına anlam ifade ettikleri gibi çeşitli konularda da kullanılırlar. Bir fotoğraf kullanım amacı ve yardımcı öğeleri sayesinde daha işlevsel ve içerik yönünden de daha zengin hale gelebilir.

1.3. Fotoğraf Sanatının Gelişmesi ve Bauhaus Etkisi

Bauhaus, 1919 yılında Walter Gropius tarafından Weimar'da kurulmuş olan bir mimarlık ve güzel sanatlar okuludur. Okulun en büyük hedefi

sanat ve zenaat ikilemini ortadan kaldırmak, eğitim sürecinde hem özgün ve estetik biçimin, hem de çağın görüntüsüne uygun teknolojik bileşenlerin uyumunu yaratıcı olarak yakalamaktır. Bu amaçla teknolojiden yararlanarak “sanat”la “zenaat”i birleştirmiştir.

Bauhaus, 20. yüzyıl modern mimarlığının oluşmasına katkıda bulunmuş kurumların en önemlilerindedir. Modernist çizgisi, tasarımda açıklık, akılcılık, sadelik, geometrik düzenlemeye bağlı biçimler, asal renkler ve işlevsellik temeline oturan Neo-plastisizm ve Konstrüktivizm ile kendini göstermiştir. Okul, 20. yüzyılın başlarında akademiden atelyelere kaymanın başlaması ve genç sanatçıların akademide değil, tanınmış sanatçıların yanında çalışmaya istekli olmalarının yoğunlaşmasıyla açılmış bir devlet kurumuydu. Ancak eğitim ve öğretim yönünden, devlet tarafından kurulan diğer sanat okullarından farklıydı. Bauhaus, Weimar'daki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu ile Uygulamalı Sanatlar Okulu'nu bünyesinde birleştirmişti. Okulun görevi, sanatsal yetisi olan insanları, yaratıcı şekillenmeyi başaracak mimar, ressam ve el sanatçısı olarak yetiştirmektir. Bauhaus'ta öğretim üç esas sanat dalında toplanmıştı: Mimarlık, Resim ve Yontu (Jeffrey, 1981:45,73)

Bauhaus Okulu'nda serbest sanat, uygulamalı sanat ayrımı yapılmıyor, taşçılık ve tornacılıktan dokumacılığa kadar küçük sanatların her çeşiti öğretiliyordu. Bauhaus, emeğe ve el ustalığına dayanan rönesans atölyelerini örnek almıştı. Orada olduğu gibi burada da öğrencilerin çalışmaları tek sanat dalında kalmıyor, buradan çıkanların sahne dekorundan mobilya, tekstil ve sofraya kadar

kullanılan her türlü eşyayı tasarlayabilen bir eğitimden geçmeleri isteniyordu. İş eğitiminin önemi özellikle vurgulanıyordu. Mimar, ressam ve yontucular tam birer işçi gibiydiler.

İş eğitiminin verimli olabilmesi için öğrencilerdeki yaratıcı gücün uyandırılması gerekiyordu. Atelye çalışmalarında öğrencilerden taklit etmeleri değil, yeni yaşama ayak uyacak biçimler oluşturmaları isteniyordu. Bu yüzden V. Kandinsky, P. Klee, O. Schlemmer, L. Feininger ve Moholy-Nagy gibi sanatçılar atölyelerin başına geldiler. Dışarıdan da Maleviç ve Lissitzky gibi tanınmış sanatçılar konuk ya da konferansçı olarak geliyorlardı. Burası öğretmenlerin öğrencileri eğitmekten çok usta/çırak ilişkisi içinde onlarla çalıştıkları, atölyelerindeki üretkenlikle kendini yenileyen canlı bir kuruluş olma çabasıydı. Derslerin amacı, teknik ve biçime ilişkin temel terim ve kavramları öğretmektir. Çalışmalar daha sonra "çırağın" seçtiği özel bir atölyede sürer ve üç yıl sonra "ustalığa" hazırlayan bir bireşim atölyesinde son bulurdu. Bauhaus, bu tür çalışmalarını 1923 yılında öğrencilerin ve öğretmenlerin ortak yapıtlarının sergilendiği bir "Bauhaus Haftası" düzenledi. Sergilenen yapıtlar arasında tam olarak döşenmiş bir deneme evi yer aldı ve hafta boyunca tiyatro, müzik ve bale gösterileri de yapıldı.

Okulla yaşam, sanat dünyası ile endüstriyel yaşam arasında ilişki kurmak amacıyla Bauhaus, seri üretim yapan fabrikalarla ilişkiye geçmiş ve onların seri mallarına biçim verilerek kalite kazandırmaya başlamıştır. Bunun yanında okul, sosyal sorumluluk taşıyan, toplumun gereksinimlerine karşılık verebilecek yeni bir sanatçı tipinin yetiştiği

bir kurum olmuştur. Ayrıca okul, çeşitli sanat dallarını birleştirmeyi denemek yoluna giderek bir “bütün sanat” (art total) yapmak istemiştir. 1925 yılında okulun merkezi Dessau'ya taşınır. Ancak 1931'de Naziler Dessau'yu ele geçirince okul Berlin'e gider ve 1933 yılına kadar burada çalışır. Bir süre sonra da sanatçıların çoğu çeşitli ülkelere dağılırlar. L. Moholy-Nagy de Amerika'ya, Chicago'ya gider. 1937 yılında Bauhaus Okulu'nu burada "New Bauhaus" adıyla tekrar kurar. Daha sonra bu okul "Chicago Institute of Design"a dahil edilmiştir. Bauhaus öğretisi çok önemliydi. İlk devrimci sanat hareketlerinin tasarım ve el işçiliğiyle bağlantı kurmuştur. Binaların görünüşünü, tüketim mallarını, posterler ve kitapları ve tabii ki fotoğrafın kendisini çok etkilemiştir. Fotoğraflar daha çok tonlar, çizgiler, boşluklar ve şekillerin ilişkilerinin keşfedilip objektif bir biçimde temel yapı üzerinde düşünmek olarak algıladılar. Zamanla gerek piyasada fotoğrafçılığın yaygın kullanıma ulaşması, gerek bu yeni teknolojik imge üretme biçiminin Bauhaus'un sanat ve endüstriyi birleştirme felsefesine uyması ve özellikle de Moholy-Nagy'nin fotoğrafçılığa olan yakın ilgisi nedeniyle fotoğrafçılık, Bauhaus "müfredatında" önemli bir yer kazanmış ve bir de fotoğraf atölyesi kurulmuştu. Moholy-Nagy de bu okulda temel tasarım dersi veriyordu. Sanat ve teknolojinin birleşmesi, okulun geçerli sloganı haline gelmişti. Bu yıllarda fotoğrafçılık, "Tasarım Sentezi"nin en önemli unsurlarından biri olmuştu. Tasarım Sentezi; kullanılacak malzeme ile doğrudan deneyimde bulunarak görsel problemlerin çözümünü öğrenmek ve malzemeyle doğrudan, deneysel bir ilişki kurma sonundada ortaya çıkacak yapılardan kuramlar

geliştirmektir(Fiedler, 2000: 348,407). Moholy-Nagy, fotoğrafçılığı o zamana kadar yerleşmiş olan Alfred Stieglitz, Paul Strand ve Edward Weston gibi Amerikan fotoğrafçılığının üç ustasının "modern fotoğraf" anlayışını, yapıtlarındaki bireysel esine dayanan, dışavurumcu, kişinin konuya yaklaşımından kaynaklanan net ve açık fotoğraf örnekleri yerine, araştırılması gereken, kendine özgü biçimsel sorunları olan, demokrat ve katılımcı bir toplum sanatı olma potansiyelini içeren bir iletişim ortamı olarak görüyordu. Sanat yapmak ya da toplumsal bir işlevi yerine getirmek yerine, "zaman-ışık-mekan" üçlüsünün ilişkileriyle ilgileniyor, dışavurumculuğun karşısına da deneyselliği çıkarıyordu. Romantik sanatçı kavramına karşı çıkıyor, teknolojinin saf ve bozulmamış imgelerini çağdaş bir yaklaşımla kullanan, araştırma ve yaratma sürecinin üzerinde duran, tasarım sentezinin bir eri olarak görsel çevreyi düzelterek yeni bakış açılarına sahip olan sanatçıları arıyordu. Bauhaus'taki eğitim sürecinde de fotoğrafçılığa yaklaşım bu açılardan olmuştur. Zaten yeni bir sanat dalı olan fotoğrafçılığın kendine özgü standartlarının araştırılması ve sınırlarının zorlanması ana ilke olarak kabullenilmiştir. "Yeni görme biçimlerinin geliştirilmesini sağlamak için insanların bilinçlendirilmesi gerekiyordu. Sanat ve teknolojinin çağdaş bileşimine ancak bu yolla ulaşılabilirdi. Fotoğrafçının görevi, her konuyu sadece biçim ve süreç açılarından incelemektir. 'Sanat' amaçlı fotoğrafı 'reklam' fotoğrafından ayıran sadece niyet ve içeriktir. Her iki durumda da biçimsel kaygı aynı olmalıydı. Sanatçılara ve reklamcılara imgelerin taşıyacağı anlamlarla değil, fakat imge üretim süreciyle ilgili olarak aynı şeyler üretilmeliydi." İşte Moholy-Nagy'nin toplumu değiştirme

ve yeni bir kültür yaratma yolundaki önerisi buydu (Droste, 2006: 95,101).

Bauhaus öğretisi içinde fotoğrafın çerçevesi (kadro) bilinci, görüntüye duyarlılıkla yaklaşma, resim sanatının özellikleri, saydam ve yarı saydam düzlemler, değişik tekrarlar, ışığın açığa çıkardığı nesnelerin dokuları, ton geçişleri gibi biçimsel öğelerin fotoğrafta kullanılması çok önemliydi. Bu tür çalışmalar fotoğrafçılığa sanatsal ve akademik yaklaşımla çağdaş ve ortak bir davranış biçimi haline gelmesini sağlamıştır. Böylece farklı ortamların ve malzemelerin birlikte kullanılmasına ağırlık veren, teknolojinin yeni buluşları karşısında eziklik duymadan, onları deneysel biçimlerde kullanmaya hazırlıklı ve biçimsel yönden olduğu kadar içeriksel açıdan da konuya kuramsal yaklaşabilen yeni kuşak fotoğraf sanatçıları ortaya çıkabilmiştir. Bu sanatçıların en önemli temsilcileri arasında Arthur Siegel, Harry Callahan ve Aaron Siskind sayılabilir. Bu sanatçılar, Bauhaus geleneğinde olan “deha-usta” öğreticinin kendine özgü bilgi ve yaklaşımlarını istediği gibi öğrencilerine aktarabilme prensibine sadık kalmış ve okulun fotoğraf felsefesinin çağa uygun bir biçimde yenilenmesini sağlamışlardır. Böylece Moholy-Nagy'nin öğretisini yani deneysel kaygıyı, dışavurumcu sanat yapma kaygısıyla uzlaştırmışlardır.

Moholy-Nagy, önce Bauhaus'ta, daha sonra Amerika'daki "New Bauhaus"ta ve 1939 yılında kurduğu "Chicago Tasarım Okulu"nda (Institute of Design) geleneksel sanat dallarının öğretilmediği, teknoloji ve uygulama ağırlıklı bir eğitim vererek fotoğrafçılığın

ayrıcılık bir yeri olduğunu gösterdi. Sanatçının en kalıcı katkısı da, ilk kez fotoğrafçılığı kendi başına ayrı bir akademik disiplin olarak bu okullar içinde koruyabilmesi olmuştur. Böylesi korunmalı bir ortamda fotoğrafçılık, diğer sanat dallarınca ezilmeden kendi gelişmesini tamamlayabilmiştir (Aliçavuşoğlu, Artun, 2011: 445, 446).

2. Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Sistematiik Derlemesi

Bu bölümde, Yüksek Öğretim Kurumu veri tabanında yer alan fotoğraf konulu araştırmaların; gerçekleştirildiği yıllar, üniversitelere göre dağılımları, bu konunun hangi enstitülerce çalışıldığı, çalışmaların hangi ana bilim dallarında yapıldığı, özgün dilleri, çalışmalarda danışmanlık görevini üstlenmiş öğretim üyelerinin unvanları, çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve yapılmış tez çalışmalarının türleri bakımından analizleri yapılmıştır. Sistematiik derleme yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
1983	1	2000	9	2012	23
1986	1	2001	13	2013	29
1988	1	2002	19	2014	28
1990	4	2003	15	2015	27
1991	3	2004	18	2016	37
1992	3	2005	17	2017	41
1993	5	2006	29	2018	28
1995	6	2007	27	2019	94
1996	11	2008	15	2020	36
1997	6	2009	31	2021	29
1998	14	2010	42		
1999	5	2011	32		
Toplam					699

Tablo 1 fotoğraf konulu ilk tezin 1983 yılında yazıldığını göstermektedir. Ayrıca aynı alanda en çok tezin 2019 yılında yazıldığı dikkat çekmektedir (94 adet). 2019 yılını sırasıyla 2010 yılı (42 adet) ve 2017 yılı (41 adet) takip etmektedir. Doktora düzeyinde en çok tezin yazıldığı yıl ise 2020 yılıdır (36 adet). Aynı zamanda alandaki ilk tez de doktora düzeyindedir. Özellikle son yıllarda yazılmış tez sayılarında gözlemlenen artış, fotoğraf teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle ilişkilendirilmektedir.

Tablo 2: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Üniversiteler Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	İstanbul Bilgi Üniversitesi	3
Adnan Menderes Üniversitesi	1	İstanbul Kültür Üniversitesi	2
Akdeniz Üniversitesi	9	İstanbul Şehir Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	20	İstanbul Teknik Üniversitesi	17
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	İstanbul Üniversitesi	12
Ankara Üniversitesi	20	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	2
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	İzmir Ekonomi Üniversitesi	2
Atatürk Üniversitesi	26	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	Kafkas Üniversitesi	1
Bahçeşehir Üniversitesi	2	Karadeniz Teknik Üniversitesi	4
Başkent Üniversitesi	3	Kastamonu Üniversitesi	1
Batman Üniversitesi	1	Kırıkkale Üniversitesi	1
Beykent Üniversitesi	8	Kocaeli Üniversitesi	8
Boğaziçi Üniversitesi	8	Koç Üniversitesi	1

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	5	Konya Teknik Üniversitesi	1
Çankaya Üniversitesi	1	Maltepe Üniversitesi	4
Çukurova Üniversitesi	7	Mardin Artuklu Üniversitesi	2
Dicle Üniversitesi	1	Marmara Üniversitesi	116
Dokuz Eylül Üniversitesi	74	Mersin Üniversitesi	3
Dumlupınar Üniversitesi	6	Mevlana Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	29	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	69
Erciyes Üniversitesi	4	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	4
Eskişehir Teknik Üniversitesi	1	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	21
Fırat Üniversitesi	3	Sabancı Üniversitesi	4
Galatasaray Üniversitesi	4	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	28	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	1
Gaziantep Üniversitesi	1	Sakarya Üniversitesi	8
Gebze Teknik Üniversitesi	2	Selçuk Üniversitesi	12
Giresun Üniversitesi	1	Süleyman Demirel Üniversitesi	10

Hacettepe Üniversitesi	15	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	1
Haliç Üniversitesi	14	Uludağ Üniversitesi	2
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	1	Üsküdar Üniversitesi	3
Işık Üniversitesi	1	Yaşar Üniversitesi	3
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	13	Yeditepe Üniversitesi	13
İnönü Üniversitesi	4	Yıldız Teknik Üniversitesi	17
İstanbul Arel Üniversitesi	20	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	4	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	1
Toplam			699

Tablo 2'ye göre fotoğraf alanındaki tezler (699 adet) 76 farklı üniversite bünyesinde yazılmıştır. Bu üniversitelerin arasında en çok tez Marmara Üniversitesi'nde yazılmıştır (116 adet). En çok tezin yazıldığı ikinci üniversite Dokuz Eylül Üniversitesi (74 adet), üçüncü üniversite ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'dir (69 adet). Doktora düzeyinde en çok tezin yazıldığı üniversite ise Ege Üniversitesi'dir (16 adet).

Tablo 3: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Enstitüler Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Adli Tıp	1
Ankara Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi	1
Bağımlılık ve Adli Bilimler	3
Çevre Bilimleri	2
Diş Hekimliği Fakültesi	3
Eğitim Bilimleri	29
Ekonomi ve Sosyal Bilimler	5
Enerji Enstitüsü	1
Enformatik	1
Fen Bilimleri	82
Güzel Sanatlar	206
Lisansüstü Eğitim	13
Mühendislik ve Fen Bilimleri	1
Sağlık Bilimleri	9
Sosyal Bilimler	334
Tıp Fakültesi	7
Türk İnkılap Tarihi	1
Toplam	699

Tablo 3 incelendiğinde alandaki tezlerin en çok Sosyal Bilimler enstitülerince yazıldığı görülmektedir (334 adet). Sosyal Bilimler

enstitülerini Güzel Sanatlar enstitüleri (206 adet) ve Fen Bilimleri enstitüleri (82 adet) takip etmektedir.

Tablo 4: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Anabilim Dalları Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Adli Bilimler	3	Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği	3
Antropoloji	3	Kadın Çalışmaları	1
Arkeoloji	2	Karşılaştırmalı Edebiyat	1
Arkeoloji ve Sanat Tarihi	1	Kimya	1
Astronomi ve Uzay Bilimleri	1	Klinik Psikoloji	1
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	1	Kulak Burun Boğaz Hastalıkları	1
Basın ve Yayın	5	Kültürel Çalışmalar	2
Batı Dilleri ve Edebiyatları	1	Kültürel İncelemeler	1
Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat	1	Madde Bağımlılığı	1
Beslenme ve Diyetetik	1	Makine Eğitimi	2
Bileşik Sanatlar Ana Sanat Dalı	1	Makine Mühendisliği	1
Bilgi Teknolojileri	1	Matbaa Eğitimi	1
Bilgi ve Belge Yönetimi	2	Matematik Bilgisayar	1
Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği	1	Medya Çalışmaları	2
Bilgisayar Mühendisliği	10	Medya Tasarımı	1
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	1	Medya ve İletişim Çalışmaları	1

Biyomedikal Mühendisliği	1	Medya ve İletişim Sistemleri	2
Coğrafi Bilgi Teknolojileri	1	Metalurji Eğitimi	1
Çevre Mühendisliği	2	Metalurji Mühendisliği	1
Disiplinlerarası Adli Tıp	1	Mimarlık	14
Diyetetik	1	Mimarlık Tarihi	1
Eğitimin Kültürel Temelleri	1	Moda ve Tekstil Tasarımı	1
Elektrik Mühendisliği	1	Müze Yönetimi	1
Elektrik ve Elektronik Mühendisliği	1	Orman Mühendisliği	6
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	1	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi	1
Eleştiri ve Kültür Araştırmaları	1	Ortodonti	4
Endodonti	1	Özel Eğitim	2
Endüstri Mühendisliği	2	Özel Hukuk (Medeni Hukuk)	1
Endüstri Ürünleri Tasarımı	4	Pedodonti	1
Enerji Bilim ve Teknoloji	1	Peyzaj Mimarlığı	2
Fizik	1	Plastik Sanatlar	6
Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	1	Plastik Sanatlar Ana Sanat Dalı	7
Fotoğraf Ana Sanat Dalı	217	Plastik Sanatlar ve Resim	1
Fotoğraf ve Video Ana Sanat Dalı	12	Psikoloji	1
Gazetecilik	13	Radyo Televizyon	9
Geleneksel Türk El Sanatları	1	Radyo Televizyon ve Sinema	36
Genel Gazetecilik	1	Reklamcılık ve Marka İletişimi Yönetimi	1

Geomatik Mühendisliği	2	Resim	3
Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları	5	Resim Ana Sanat Dalı	26
Giyim Endüstrisi ve Moda Tasarımı Eğitimi	1	Resim-İş Eğitimi	5
Görsel İletişim Tasarımı	3	Resim-İş Öğretmenliği	1
Görsel Sanatlar	2	Sahne ve Görüntü Sanatları	7
Görsel Sanatlar ve Görsel İletişim Tasarımı	2	Sanat Kuramı ve Eleştiri	1
Göz Hastalıkları	5	Sanat Tarihi	7
Grafik	3	Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı	17
Grafik Ana Sanat Dalı	29	Seramik Ana Sanat Dalı	1
Grafik Tasarım	5	Sinema Televizyon	7
Grafik Tasarımı Ana Sanat Dalı	16	Sinema Televizyon Ana Sanat Dalı	11
Güzel Sanatlar	4	Siyaset Bilimi	1
Güzel Sanatlar Eğitimi	11	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1
Güzel Sanatlar ve Görsel İletişim Tasarımı	2	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	1
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	8	Sosyal Bilimler	1
Hareket ve Antrenman Bilimleri	1	Sosyoloji	5
Harita Mühendisliği	4	Su Ürünleri Temel Bilimleri	1
Heykel Ana Sanat Dalı	2	Tarih	9
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	1	Tasarım	2
İletişim	2	Tasarım Çalışmaları	1
İletişim (Disiplinlerarası)	1	Tekstil ve Moda Tasarım Ana Sanat Dalı	1

İletişim Bilimleri	10	Temel İletişim Bilimleri	1
İletişim Sanatları	2	Tıbbi Patoloji	1
İletişim ve Tasarım	1	Toprak	3
İletişim ve Tasarım Ana Sanat Dalı	3	Turizm İşletmeciliği	4
İletişim ve Toplumsal Dönüşüm	1	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	1
İlköğretim	2	Uluslararası Bilgisayar	3
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bil. Öğretmenliği	1	Uluslararası İlişkiler	1
İngiliz Dili ve Edebiyatı	1	Uygulamalı Sanatlar	2
İşletme	2	Uygulamalı Sanatlar Eğitimi	5
İşletme Yönetimi	1	Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri	1
Jeodezi ve Coğrafi Bilgi Teknolojileri	3	Yerleşim Arkeolojisi	1
Jeodezi ve Fotogrametri	11		
Toplam			699

Fotoğraf konulu tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları Tablo 4’te gösterilmiştir. Çalışmaların tespit edildiği farklı anabilim dalları (139 anabilim dalı) arasında en çok tez fotoğraf ana sanat dalı bünyesinde yazılmıştır (217 adet). Fotoğraf sanatsal yönünden ziyade, birçok bilim dalı için yapılacak çalışmalarda materyal elde etmek üzere kullanılan çok yönlü bir olgudur. Bu sebeple birbirinden çok farklı anabilim veya anasanat dallarınca konu olarak ele alınması da doğal karşılanmalıdır.

Tablo 5: Fotoğraf Alanında Yapılmış Tezlerin Özgün Dillerine Göre Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	624
İngilizce	73
Fransızca	2
Toplam	699

Tablo 5 fotoğraf alanında yazılmış tezlerin özgün dilleri bakımından sınıflandırılmasını içermektedir. Buna göre bu alanda yazılmış tezlerin büyük bir bölümü Türkçe dilinde yazılmıştır (624 adet). Fransızca dilinde yazılmış tezlerin tamamı yüksek lisans düzeyinde olup (2 adet), İngilizce dilinde yazılmış tezlerin küçük bir bölümü doktora düzeyinde yazılmıştır (12 adet).

Tablo 6: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımları

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	193
Doç. Dr.	273
Dr. Öğr. Üyesi	220
Dr.	8
Öğretim Görevlisi	5
Toplam	699

Tablo 6’da yer alan bilgilere göre fotoğraf konulu tezlerin danışmanları arasında en çok doçent doktor ünvanına sahip akademisyenler bulunmaktadır (273 adet). Tezlerin danışmanlığını üstlenmiş akademisyenler ünvanları bakımından sıralandığında; ikinci sırada doktor öğretim üyesi ünvanına sahip akademisyenler (220 adet) ve üçüncü sırada profesör doktor ünvanına sahip akademisyenler yer almaktadır.

Tablo 7: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	616
Nicel	57
Nitel + Nicel	26
Toplam	699

Fotoğraf konulu tezlerin yöntemleri bakımından sınıflandırılması Tablo 7’ de gösterilmiştir. Bu konudaki tezlerin 616 adedi nitel araştırma yöntemleri ve 26 adedi karma araştırma (nitel + nicel) yöntemleriyle yazılmıştır. Sadece nicel yöntemler temelinde yazılan tez sayısı ise 57 adettir.

Tablo 8: Fotoğraf Alanında Yazılmış Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Diş Hekimliği Uzmanlık	3
Doktora	84
Sanatta Yeterlik	39
Tıpta Uzmanlık	8
Yüksek Lisans	565
Toplam	699

Tablo 8’de yer alan bilgilere göre fotoğraf alanında yazılmış 699 tezin 565 adedi yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyinde 84 adet tez yazılmakla birlikte; sanatta yeterlik (39 adet), diş hekimliği uzmanlık (3 adet) ve tıpta uzmanlık (8 adet) türlerinde yazılmış tez çalışmaları konunun birçok tür ve disiplinde kullanılmaya müsait olduğunu bir kez daha ispatlamaktadır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma fotoğraf alanında Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivinde bulunan ve tamamı erişime açık 699 adet teze ulaşılarak yapılmıştır. Tezlerin sınıflandırılmasında birtakım ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu ölçütler tezlerin yapıldığı yıllar, üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, özgün dilleri, danışmanların unvanları, kullanılan araştırma yöntemleri ve tezlerin türleri şeklinde olup her ölçüt için ayrı ayrı (8 adet) tablo oluşturulmuştur. Doküman analizi ve

sistemik derleme prensipleri temelinde gerekleŒen bu alıŒma; betimsel amaçlı nitel bir araŒtırma özelliği taŒımaktadır.

BaŒlıĐında fotoğraf isminin bulunduğu ilk tezin yazıldığı günden itibaren geçen 39 yılda toplam 699 adet tez yazılmıŒtır. 39 yıllık süreç göz önünde bulundurulduğunda yıl baŒına yaklaŒık olarak 18 adet tez dŒmekle birlikte, 1984, 1985, 1987, 1989 ve 1989 yıllarında yapılmıŒ herhangi bir alıŒma bulunmamaktadır. Fotoğraf bir sanat dalı olmakla birlikte veri ölümü, kıyas yapma, belge ve kanıt sunma gibi çok farklı amaçlarla da kullanılabilen bir ölüm yöntemi olarak bilinmektedir. Birbirinden bağımsız ve iliŒkisiz birçok alıŒmada konu olarak kullanılmasını bu ynlrtinir bağlamak mümkündür. Yüksek Ğretim Kurumu Tez ArŒivinde bulunan fotoğraf konulu tezlerin sistemik derlemesinin yapıldığı bu alıŒma, bu konudaki tezlerin sistemik derleme ltlerinde 1983 yılından 2021 yılına değerlendirilmesi temelinde gerekleŒtirilmiŒtir. alıŒma bu alanda Türkiye tez arŒivinde yer alan tezler hakkında bilgi verme amaçıyla yapılmıŒ olup, alanda yapılacak yeni alıŒmalara kısmen de olsa yol göstermeyi hedefleyen baŒlangı niteliğinde bir alıŒmadır.

Kaynakça

- Akgöl, H. (1971). Fotoğraf Nedir?, *Genel Kültür Dizisi (57)*, İstanbul: Yalçın Ofset.
- Alıçavuşcuoğlu, A. (2011). *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı*, İstanbul: İletişim Yay.
- Droste, M. (2006). *Bauhaus, 1919-1933*, Taschen.
- Eryılmaz, S. (1983). *Genel Fotoğrafçılık*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- Güler, A. (1978). *Türkiye 'de Fotoğraf Sanatının İşlevi*, Ankara: Nisan Yay.
- Jeffrey, I. (1981). *Photography a Concise History*.
- Kanburoğlu (2004). *A'dan Z'ye Fotoğraf*, İstanbul: Say Yayınları.
- Sözen, M. (1986). *Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Wang, G. R., & Fiedler, H. E. (2000). On High Spatial Resolution Scalar Measurement with Lif Part 1: Photobleaching And Thermal Blooming. *Experiments in fluids*, 29(3),

BÖLÜM 4

FOTOGRAFİK ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1973-2020

Öğr. Gör. Kürşat KARIŞMAZ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Çallı, Antalya, Türkiye.
kursatkarismaz@gmail.com

ORCID NO: 0000-0003-0741-1385

Giriş

Günümüzde Fotoğraf ve Grafik ayrılmaz bir bütün, birbirini tamamlayan iki puzzle parçası gibidir. Yeni Çağda sanayileşmenin hızlı ilerlemesi, bilimin, teknolojinin adeta birbiriyle yarışır olması; teknolojiden ayrılması mümkün olmayan Grafik Sanatları da yeni yöntemler, yeni biçimler, yeni araç-gereçler bulmaya itmiştir. Bu gelişme sonucunda Grafiğin en büyük yardımcısı bilgisayar programları olmuştur.

Bilgisayar programları yardımı ile gelişen grafik, temelinde geleneksel yöntemlerin bulunduğu fotoğraf işleme, bir fotoğrafı grafiksel-lekesel hale getirme işlemini günümüzde bilgisayar programları yardımı yapmaktadır. Yapılabilirlik ve uygulama kolaylığının hat safhada olması grafiğin fotoğrafla daha da yakınlaşmasına yol açmıştır. Grafik ve Fotoğrafın bilgisayar programları ile arasında oluşan bu köprü özellikle reklam sektörünün vazgeçilmez işlerini ortaya koymaktadır.

Fotografik, insanların verilen mesajı (ileti) çok daha kolay ve doğrudan anlamalarını sağlar. Bu kolaylığı sağlayan ise insanda bulunan Fotografik hafızadır. Fotografik hafıza, görsel olanı sözel olanla birleştirerek akılda tutmaya dayanan bir hafıza türüdür. İnsan somutla ilişkisinde her zaman çok daha başarılı olmuştur. Çünkü somut nesnelere akılda tutmak soyut kavramlara nazaran daha az bir zihinsel etkinlik gerektirir. Çoğu insanın aklında ülkelerin coğrafik şekilleri kalmaz. Oysa pek çok kişi İtalya'nın haritadaki şeklini bilir. Çünkü onu çizmeye benzetir ve somut olan bir şeyle ilişkilendirilmesi

sonucu bunu unutmaz. Mutluluk göz önüne herhangi bir nesne getirmez ancak soba herkesin beyininde bir görsel oluşturur. Görsel hafıza tekniklerinin temelinde de bilgilerin çeşitli şekillerde somutlaştırılması ve bu şekilde hafızada tutulması yatar. Fotografik hafıza, bunun en temel yöntemidir.

1. Fotografik Uygulamalar

1.1. Grafik Tasarım Nedir? Ne İçindir?

Grafik düzenleme, baskı işlerinde yazı, resim ve desenleri estetik biçimde düzenleme işidir. Grafik tasarım demek grafik tasarımcı sahiplerce genellikle çok sevilerek yapılan grafikerlik mesleğinin uğraşısıdır. Üreten ile tüketen arasındaki görsel iletişim özneye bağımlı sanatçılar tarafından şekillendirildi. kitlesel iletişim teknolojilerindeki her yeni gelişme ile grafik tasarım da gelişti, zenginleşti ve kendi içinde uzmanlıklara ayrılan yepyeni bir meslek grubu olarak yerini bulmuştur.

Grafik Tasarımı son yıllarda gelişen bir meslek olmasına rağmen örnekleri ilk olarak M.Ö. dönemlerde mağaralar içerisine yapılan resimlerde görülmüştür. Grafik Tasarımı, günümüzde insanlar arasındaki önemli iletişim araçlarını oluşturan bir güce sahiptir. Grafikler kullanılarak yapılan tasarımlar ile ayrı dilleri konuşan insanlara aynı mesajı vermek mümkündür. Gelişen iş yaşamı ile beraber grafik tasarımcılara da gereksinim giderek artmaktadır. İş ve özel yaşamın her alanında, tasarımdan iletişime, tanıtımdan

pazarlamaya tüm ilişkilerde grafik tasarımcıların uygulamaları etkili olmaktadır.

Dünyadaki iletişim teknolojilerinin sürekli gelişmesi, kitle iletişim araçlarının çeşit ve sayı olarak çoğalması, ülkeleri ve kültürleri birbirlerine daha çok yaklaştırmaktadır. Özellikle de tanıtım ve reklâmın önemini bir kat daha artırmaktadır. Günümüzde artık eğitim, ister örgün isterse yaygın olsun, her alanda farklı nitelikte araçlarla etkinliğini sürdürmektedir. İnsanlar arası iletişimi sağlayan araçlardan biri olan grafik sanatı, bu anlamda önemli bir yere sahiptir. İletişim, grafik tasarımın var olma nedenidir. Grafik tasarım görsel bir iletişim sanatıdır. (Twemlow, 2006: 52).

Grafik tasarım ürünleri, geniş halk kitlelerini estetik açıdan eğitmekte etkin rol oynamaktadır. İnsanların günlük yaşamında afiş, illüstrasyon, animasyon, çizgi filmler, endüstri grafiği ve çevre düzenlemeleriyle geniş bir biçimde yer almaya başlayan grafik sanatı, hemen her yaşın eğitiminde etkili olmaya başlamıştır. Grafik sanatı, içinde yaşadığı toplum ile iç içe olan bir sanattır. Grafik ürünlerinin anlatım gücü, söze dayalı anlatım gücünü aşmıştır. Aynı dili konuşmayan, yazmayan, hatta okuma-yazma bilmeyen insanlara grafik simgelerle aynı şeyleri anlatma olanağı vardır.

Grafik sanatının temel işlevi bir mesajı iletmek, bir ürün ya da hizmeti tanıtmaktır. Görsel iletişim yoluyla yazı ve elemanları estetik kurallar çerçevesinde düzenlemektedir.

İşte bu olanak, grafik sanatını çeşitli uzmanlık dallarını kapsayan bir meslek durumuna getirmiştir. Grafik tasarım; reklâm dünyası, görsel medya, bilgisayar, fotoğraf, film sektörü, multimedya ve matbaacılık gibi pek çok alanı kapsamaktadır. Reklâm ve tanıtım sektörü ile ve bilgisayar-dijital sektöründe yaşanan hızlı ve teknolojik gelişmeler, bu alandaki işletmeleri doğrudan etkilemektedir. Grafik tasarım kullanım alanının çok yaygın olması ve amatörlerin sayısının her geçen gün hızla artmasından dolayı reklam ve tanıtım yapan iş yerlerinin sayısı da artmıştır. Bu gelişmelerden dolayı bu alanlardaki teknoloji de sürekli ilerlemekte, her an yeni ürünler ve malzemeler üretilmekte, piyasaya sunulmaktadır (Heller ve Seymour, 1988: 23).

1.2. Grafik Tasarımda Fotoğrafın Yeri

Fotoğraf, yalın bir şekilde afiş olarak kullanılabilceği gibi, çeşitli laboratuvar teknikleriyle fotoğrafın üzerinde sanatsal düzenlemeler yapılarak afiş tasarımında kullanılabilir. Fotoğraf tekniğinde afişle ilgili eskizler yapıldıktan sonra afişin boyutlarından birer santim daha büyük olarak fotoğraf hazırlanır. Daha sonra fotoğraf üzerine yazı yerleştirilir.

Yazı, fotoğraf basılırken de karanlık odada basılabilir. Fotoğraf afişte çok fazla kullanılmasına karşın bu yöntem çok fazla kullanılmamaktadır. Fotoğraf daha çok bilgisayar ortamındaki tasarımlarda kullanılmaktadır. (Karadaş, 2003: 32)

Karışık teknikte son derece başarılı çalışmalar çıkarmak mümkündür. Tasarımcı bu teknikte daha özgür bir çalışma dinamiği yakalayarak

başarılı tasarımlar ortaya koyabilir. Bunun en büyük nedeni birçok tekniği bir arada kullanması ve anlatmak istediği konuyu daha rahat anlatabilmesidir.

Karışık teknikte birden fazla çizim ya da boyama tekniği uygulanmaktadır. Eskiz aşamasından sonra kurşun kalem, sulu boya, akrilik, guaş, püskürtme gibi teknikler bir arada uygulanabilir. Bu tekniklerin hepsi bir arada uygulanırken bir bütünlük olmasına dikkat edilmelidir. Buna uyulmazsa afişte bir bütünlük olmaz ve görsel olarak başarılı bir çalışma gerçekleştirilemez (Becer, 1997: 51).

1.3. Fotografik Uygulamalar

Son zamanlarda görsel imgenin fotografik yapıda kullanılış ve algılama biçimi açısından farklılıklar gösterdiği savlanan iki türden "Doğrudan Fotografi nedir?" ya da genel geçer tanımıyla "Belgesel Fotografi nedir?" gibi bir soruya yanıt vermek ne denli kolaysa, deneysel fotografiyi tanımlamak da o denli zordur. Çünkü deneysel fotografinin sınırları henüz saptanamamış perspektifi içinde "an /deneysel", "belgesel /deneysel" ya da "anlatımcı /deneysel" birlikteliğini kurabilmek mümkündür. O halde, bu karmaşık yapı içinde cevaplanması gereken soru deneysel fotografi denilen olgunun ne olduğudur. Söze, "deney nedir?" ile başlamak gerekir. Konuşma dilinde deneyden; oluşumların, varolan koşullarda değiştirilmesi, değişimlerin etkilerinin gözlenmesi anlaşılır. Deney kavramının bilimsel tanımı ise, önceden belirlenmiş yöntem ile, araştırma sonucu

ortaya çıkacak bulguların doğruluğunu tanıtlamak; bu bağlamda araştırma kapsamındaki bilgilerin gelişmesini sağlamaktır.

Deney, bir gerçeği göstermek için yapılan deneme olduğuna göre; deneysel, deneye dayanan, deney yolu ile olandır. Bilimde olduğu kadar, genel sanat tarihi içinde ve fotoğrafının kullanıma açıldığı birçok alanda deneyselcilik ve deneysel sanattan söz etmek mümkündür. Örneğin; Pointilistlerin (noktacılar), gözle görülebilen beyaz ışığın spektral çözümüne yönelik araştırmaları ile kübistlerin deneysel-analitik çözüm arayışları gibi. (Gezgin, 1985).

1.4. Fotografi ve Bauhaus Etkisi

1925 yılında okulun merkezi Dessau'ya taşınır. Ancak 1931'de Naziler Dessau'yu ele geçirinca okul Berlin'e gider ve 1933 yılına kadar burada çalışır. Bir süre sonra da sanatçıların çoğu çeşitli ülkelere dağılırlar. L. Moholy-Nagy de Amerika'ya, Chicago'ya gider. 1937 yılında Bauhaus Okulu'nu burada "New Bauhaus" adıyla tekrar kurar. Daha sonra bu okul "Chicago Institue of Design"a dahil edilmiştir. Bauhaus öğretisi çok önemliydi. İlk devrimci sanat hareketlerinin tasarım ve el işçiliğiyle bağlantı kurmuştur. Binaların görünüşünü, tüketim mallarını, posterler ve kitapları ve tabii ki fotoğrafın kendisini çok etkilemiştir. Fotoğraflar daha çok tonlar, çizgiler, boşluklar ve şekillerin ilişkilerinin keşfedilip objektif bir biçimde temel yapı üzerinde düşünmek olarak algıladılar. Zamanla gerek piyasada fotoğrafçılığın yaygın kullanıma ulaşması, gerek bu yeni teknolojik imge üretme biçiminin Bauhaus'un sanat ve endüstriyi birleştirme

felsefesine uyması ve özellikle de Moholy-Nagy'nin fotoğrafçılığa olan yakın ilgisi nedeniyle fotoğrafçılık, Bauhaus "müfredatında" önemli bir yer kazanmış ve bir de fotoğraf atölyesi kurulmuştu. Moholy-Nagy de bu okulda temel tasarım dersi veriyordu. Sanat ve teknolojinin birleşmesi, okulun geçerli sloganı haline gelmişti. Bu yıllarda fotoğrafçılık, "Tasarım Sentezi"nin en önemli unsurlarından biri olmuştu. Tasarım Sentezi; kullanılacak malzeme ile doğrudan deneyimde bulunarak görsel problemlerin çözümünü öğrenmek ve malzemeyle doğrudan, deneysel bir ilişki kurma sonunda da ortaya çıkacak yapıtlardan kuramlar geliştirmektir. (Bektaş, 1992: 75)

Moholy-Nagy, fotoğrafçılığı o zamana kadar yerleşmiş olan Alfred Stieglitz, Paul Strand ve Edward Weston gibi Amerikan fotoğrafçılığının üç ustasının "modern fotoğraf" anlayışını, yapıtlarındaki bireysel esine dayanan, dışavurumcu, kişinin konuya yaklaşımından kaynaklanan net ve açık fotoğraf örnekleri yerine, araştırılması gereken, kendine özgü biçimsel sorunları olan, demokrat ve katılımcı bir toplum sanatı olma potansiyelini içeren bir iletişim ortamı olarak görüyordu. Sanat yapmak ya da toplumsal bir işlevi yerine getirmek yerine, "zaman-ışık-mekan" üçlüsünün ilişkileriyle ilgileniyor, dışavurumculuğun karşısına da deneyselliği çıkarıyordu. Romantik sanatçı kavramına karşı çıkıyor, teknolojinin saf ve bozulmamış imgelerini çağdaş bir yaklaşımla kullanan, araştırma ve yaratma sürecinin üzerinde duran, tasarım sentezinin bir eri olarak görsel çevreyi düzeltecek yeni bakış açılarına sahip olan sanatçıları arıyordu. Bauhaus'taki eğitim sürecinde de fotoğrafçılığa yaklaşım bu

açılardan olmuştur. Zaten yeni bir sanat dalı olan fotoğrafçılığın kendine özgü standartlarının araştırılması ve sınırlarının zorlanması ana ilke olarak kabullenilmiştir. (Bektaş, 1992: 74).

2. Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Sistematiik Derlemesi

Bu bölümde, Yüksek Öğretim Kurumu veri tabanında yer alan fotografik konulu araştırmaların; gerçekleştirildiği yıllar, üniversitelere göre dağılımları, bu konunun hangi enstitülerce çalışıldığı, çalışmaların hangi ana bilim dallarında yapıldığı, özgün dilleri, çalışmalarda danışmanlık görevini üstlenmiş öğretim üyelerinin unvanları, çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve yapılmış tez çalışmalarının türleri bakımından analizleri yapılmıştır. Sistematiik derleme yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
1973	1	2007	4
1979	1	2009	2
1990	1	2014	1
1997	2	2015	1
1998	1	2018	1
2001	1	2019	1
2006	1	2020	1
Toplam			19

Tablo 1 fotografik konulu ilk tezin 1973 yılında yazıldığını göstermektedir. Ayrıca aynı alanda en çok tezin 2007 yılında yazıldığı dikkat çekmektedir (4 adet). 2007 yılını 2’şer adet tez ile 2009 ve 1997 yılları takip etmektedir. Doktora düzeyinde yazılan tek tez 2014 yılında yazılmıştır.

Tablo 2: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Üniversiteler Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	2
Ege Üniversitesi	2
Erciyes Üniversitesi	1
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	1
Koç Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	2
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	3
Trakya Üniversitesi	1
Toplam	19

Tablo 2’ye göre fotografik alanındaki tezler (19 adet) 12 farklı üniversite bünyesinde yazılmıştır. Bu üniversitelerin arasında en çok tez Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik

Üniversitesi'nde yazılmıştır (3'er adet). Bu üniversiteleri Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi takip etmektedir (2'şer adet). Fotografik konulu tezler arasındaki tek doktora tezi Trakya Üniversitesi bünyesinde yazılmıştır.

Tablo 3: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Enstitüler Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Diş Hekimliği Fakültesi	1
Fen Bilimleri	8
Güzel Sanatlar	4
Sağlık Bilimleri	1
Sosyal Bilimler	5
Toplam	19

Tablo 3 incelendiğinde alandaki tezlerin en çok Fen bilimleri enstitülerince yazıldığı görülmektedir (8 adet). Fen bilimleri enstitülerini sosyal bilimler enstitüleri (5 adet) ve güzel sanatlar enstitüleri (4 adet) takip etmektedir. Fotografik alanındaki tek doktora tezi sağlık bilimleri enstitüleri dahilinde yazılmıştır.

Tablo 4: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Anabilim Dallarını Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Anatomi	1
Astronomi ve Uzay Bilimleri	2
Biyomedikal Mühendisliği	1
Fotoğraf Ana Sanat Dalı	5
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1
Kimya	1
Mimarlık	4
Ortodonti	1
Resim Ana Sanat Dalı	1
Sahne ve Görüntü Sanatları	1
Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı	1
Toplam	19

Fotografik konulu tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir. Çalışmaların tespit edildiği farklı anabilim dalları (11 anabilim dalı) arasında en çok tez fotoğraf ana sanat dalı bünyesinde yazılmıştır (5 adet). Aynı alanda en çok tezin yazıldığı ikinci anabilim dalı mimarlık (4 adet) ve en çok tezin yazıldığı üçüncü anabilim dalı olarak astronomi ve uzay bilimleri (2 adet) görülmektedir.

Tablo 5: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Özgün Dillerine Göre Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	14
İngilizce	5
Toplam	19

Tablo 5 fotografik alanında yazılmış tezlerin özgün dilleri bakımından sınıflandırılmasını içermektedir. Buna göre bu alanda yazılmış tezlerin büyük bir bölümü Türkçe dilinde yazılmıştır (14 adet). Alanda yazılmış 19 adet tezin kalan kısmı İngilizce dilinde yazılmış ve tamamı yüksek lisans düzeyindedir (5 adet).

Tablo 6: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımları

Unvan	Tez Sayısı
Bilinmeyen	2
Prof. Dr.	8
Doç. Dr.	4
Dr. Öğr. Üyesi	5
Toplam	19

Tablo 6 fotografik alanında yazılmış tezlerin danışmanlığını üstlenen akademisyenlerin ünvanlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre 8 adet tezin danışmanlığını Prof. Dr. ünvanına sahip akademisyenler gerçekleştirmiştir. Fotografik konulu tek doktora

düzeyindeki tezin danışmanlığını ise 2014 yılında Trakya Üniversitesi'nde görev yapan Doç. Dr. Ali Yılmaz üstlenmiştir. Ayrıca fotografik alanında yazılmış ilk iki tezin tam metinleri ve özetleri YÖKTEZ veri tabanında bulunmamakta bu nedenle danışman ünvanları bakımından bilinmeyen şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 7: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Bilinmeyen	2
Nitel	12
Nicel	4
Nitel + Nicel	1
Toplam	19

Fotografik konulu tezlerin yöntemleri bakımından sınıflandırılması Tablo 7' de gösterilmiştir. Bu konudaki tezlerin 12 adedi nitel araştırma yöntemleri ve 1 adedi karma araştırma (nitel + nicel) yöntemleriyle yazılmıştır. Sadece nicel yöntemler temelinde yazılan tez sayısı ise 4 adettir. Fotografik alanında yazılmış ilk iki tezin tam metinleri ve özetleri YÖKTEZ veri tabanında bulunmamakta, bu nedenle yöntemleri bakımından bilinmeyen şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 8: Fotografik Alanında Yazılmış Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Diş Hekimliği Uzmanlık	1
Doktora	1
Sanatta Yeterlik	1
Yüksek Lisans	16
Toplam	19

Tablo 8’de yer alan bilgilere göre fotografik alanında yazılmış 19 tezin 16 adedi yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyinde 1 adet tez yazılmakla birlikte; sanatta yeterlik (1 adet), diş hekimliği uzmanlık (1 adet) türlerinde de aynı sayıda tez yazılmıştır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma fotoğraf alanında Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivinde bulunan ve 17 adedi erişime açık 19 adet tez üzerinden yapılmıştır. Tezlerin sınıflandırılmasında göz önünde bulundurulmuş ölçütler; tezlerin yapıldığı yıllar, üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, özgün dilleri, danışmanların ünvanları, kullanılan araştırma yöntemleri ve tezlerin türleri şeklinde olup her ölçüt için 8 farklı tablo oluşturulmuştur. Ayrıca tabloların altında tezlerin içeriğinden elde edilen fakat düzenleme itibarıyla tablolarda görülmesi mümkün olmayan önemli bilgilere de yer verilmiştir. Doküman analizi ve sistematik derleme prensipleri temelinde gerçekleşen bu çalışma; betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır.

Yüksek Öğretim Kurumu arşivi incelendiğinde fotografik konulu tezler 1973-2020 yılları arasında yazılmıştır. 19 adet tez çalışmasının bulunduğu 47 yıllık periyot söz konusudur. Alanın az sayıda disipline hitap etmesi bu alanda yazılmış tezlerin yıllık ortalama sayısının azlığını açıklar niteliktedir (Yıl başına yaklaşık olarak 0,4 adet). Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde bulunan fotografik konulu tezlerin sistematik derlemesinin yapıldığı bu çalışma, bu konudaki tezlerin sistematik derleme ölçütlerinde değerlendirilmesi temelinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma bu alanda Türkiye tez arşivinde yer alan tezler hakkında bilgi verme amacıyla yapılmış olup, alanda yapılacak yeni çalışmalara kısmen de olsa yol göstermeyi hedefleyen başlangıç niteliğinde bir çalışmadır.

Kaynakça

- Becer, E. (1997). *İletişim ve Grafik Tasarım*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Becer, E. (2007). *Modern Sanat ve Yeni Tipografi*, Ankara: Dost Yayınevi.
- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gezgin, A. Ö. (1985). Grafik Sanatlarda Fotoğraf ve Fotoğrafı, *Grafik Sanat Dergisi*, 6, 48.
- Heller, S. ve Seymour, C. (1988). *Graphic Style: From Victorian to Post Modern*, USA: Abrams Publishing.
- Karadaş, F. (2003). *Afiş ve Afişin Özellikleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Twemlow, A. (2006). *Grafik Tasarım Ne İçindir?* İstanbul: Yem Yayın.

BÖLÜM 5

TÜRKİYE’DE HİLE DENETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2005-2021

Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları, Antalya, Türkiye
npceltikci@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0267-9972

GİRİŞ

Mesleki dolandırıcılığın dünya çapındaki kuruluşlar üzerindeki etkisini araştıran The Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)'nin 125 ülkeden 2.504 suistimal vakasını (Türkiye'den 13 vaka) bildirdiği 2020 yılı raporuna göre; kurumların yıllık gelirinin %5'i, "varlıkların kötüye kullanımı", "yolsuzluk" ve "mali tablo suistimali" şeklinde gerçekleşen suistimal türlerinden biri nedeniyle kaybedilmektedir. Bildirilen vakalardaki toplam kayıp 3,6 milyar dolar ve vaka başına ortalama kayıp 1,5 milyon dolardır. Bu da küresel ölçekte yaklaşık 4,5 trilyon dolarlık yıllık kayıp anlamına gelmektedir (ACFE, 2020; www.accafin.com, Erişim Tarihi: 21.10.2021). Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International)'nın, 0 ila 100 arasında derecelendirdiği⁵ ve her yıl yayımladığı Yolsuzluk Algı Endeksi'nin 2020 yılı verilerine göre ise dünya ülkelerinin üçte ikisinde yolsuzluk yapılmaktadır (<https://www.dw.com/tr>, Erişim Tarihi: 21.10.2021).

Ekonomik suçlar günümüz iş hayatının önemli bir gerçeği olup bu suçlarla etkin mücadele şirketlerin başarısı ve devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Yolsuzluk ve suistimal vakaları uluslararası birçok şirketin küresel rekabet ortamında yarıştan geri kalmalarına neden olmaktadır. Büyük bir hızla ilerleyen teknoloji, aynı zamanda suçluların daha stratejik ve karmaşık yöntemlere başvurmalarını gerektirmiştir. Dolayısıyla yönetici ve çalışanların bu risklere yönelik

⁵ 0- yolsuzluğun çok yoğun olduğu, 100- ise tamamıyla yolsuzluktan arınmış ülkelere işaret etmektedir.

farkındalıklarının artırılması, şirket içi şeffaflık olgusunun kurumsal kültür ile bütünleştirilmesi, iç kontrol, uyum ve strateji birimlerinin işbirliği içinde çalışmalarını yürütmesi, finansal suçlar ve suistimal ile mücadelede oldukça önemli birincil adımlar olacaktır (<https://www.pwc.com.tr/suistimal-incelemeleri>, Erişim Tarihi: 23.10.2021).

Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) hileyi suistimal kavramı içerisinde, *“sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiiller”* olarak tanımlamıştır. Bu fiillerin sadece şiddet tehdidi veya fizikî güç kullanımının gerçekleştirilmesine bağlı olmadığını, aynı zamanda para, mal veya hizmet sağlamak, hizmet kaybindan veya ödeme yapmaktan kaçınmak, şahsıyla veya işle ilgili bir avantaj elde etmek amaçlarıyla çeşitli taraflar ve kurumlar tarafından gerçekleştirilebildiğini belirtmiştir (<https://icdenetim.uab.gov.tr> Erişim Tarihi: 22.10.2021).

BDS⁶ 240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları Standardına göre hile; *“yönetimden, üst yönetimden sorumlu olanlardan, çalışanlardan veya üçüncü taraflardan bir veya birden fazla kişinin, haksız veya yasalara aykırı bir menfaat elde etmek amacıyla yaptığı aldatma içeren kasıtlı eylemlerdir”*. Hile riski faktörleri; hile yapmaya teşvik eden, hile için

⁶Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) ,Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC - International Federation of Accountants) tarafından yayımlanan uluslararası standartları referans alarak, Türkiye Denetim Standartları (TDS)’ni yayımlamakta ve bu kapsamda yer alan Bağımsız Denetim Standartları için BDS kısaltması kullanılmaktadır (Atay ve Çeltikci, 2021:115).

baskı oluşturan veya hile yapma fırsatı sağlayan olay veya şartlardır (prgf.12a-b).

ACFE son raporunda suiistimal türlerini başlıca "varlıkların kötüye kullanımı", "yolsuzluk" ve "hileli finansal raporlama (mali tablo suiistimali)" şeklinde sıralamıştır.

Varlıkların kötüye kullanılması, bir işletmenin varlıklarının çalınmasını içeren hiledir. Çoğu durumda, ilgili tutarlar finansal tablolar için önemsizdir. Bununla birlikte, şirket varlıklarının çalınması, ilgili tutarların önemliliğine bakılmaksızın, genellikle bir yönetim sorunudur, çünkü küçük hırsızlıkların boyutu zamanla kolayca artabilir (Arens, Elder ve Beasley, 2012: 336).

Yolsuzluk ise; Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre“ *emanet edilen gücün özel kazanç için kötüye kullanılması*”dır. Yolsuzluklar, kamu görevlilerinin hizmet karşılığında para veya iyilik istemesi/alması, politikacıların kamu parasını/malını kötüye kullanması, sponsorlarına, arkadaşlarına ve ailelerine kamu iş veya sözleşmelerini vermesi ve şirketlerin kazançlı anlaşmalar elde etmek için yetkililere rüşvet sunması gibi pek çok şekilde olabilir (<https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, Erişim Tarihi: 23.10.2021)

Hileli finansal raporlama; yönetimin işletmenin finansal tablolarında gerçeğe uygun bir sunum ve açıklama yükümlülüğünü yerine getirmemesi, yanıltıcı tutarlar üzerinden bilgi kullanıcılarını yanıltması olarak tanımlanabilir. İşletme varlıklarının olduğundan

fazla gösterilmesi veya fazla vergiden kaçınmak amacıyla kârın önemli tutarda azaltılması bunlara örnek verilebilir (Güredin, 2014: 137). Hile türleri çalışan, satıcı, müşteri, yönetim, yatırım ve diğerlerinin yaptığı hileler şeklinde sıralanabilir. Bunların açıklamaları Tablo 1'deki gibidir:

Tablo 1: Hile Türleri

Hile Türü	Hileyi Yapan	Mağdur	Açıklama
Çalışan hileleri	Çalışanlar	İşveren	Çalışanların, işverenlerine ait varlıkları almak/ yönlendirmek için pozisyonlarını kullanması. Bu en yaygın dolandırıcılık türüdür.
Satıcı hileleri	Organizasyonun satıcısı	Mal veya hizmet satılan işletme	Satıcıların gereğinden fazla fatura kesmesi, ya da daha düşük kalite ya da daha az sayıda mal sağlaması.
Müşteri hileleri	Müşteriler	Mal veya hizmet satan işletmeler	Müşterilerin aldatma yoluyla işletmeden çok şey alması veya düşük ödeme ya da hiç ödeme yapmaması.
Yönetim hileleri	Şirketin yönetimi	Mali tablo kullanıcıları	Yönetimin, şirketin mali tablolarını manipüle etmesi. Bu en pahalı dolandırıcılık türüdür.
Yatırım hileleri	Bireyler	İhtiyatsız yatırımcılar	İnternet üzerinden ve şahsen kişileri değersiz yatırımlara yöneltme şeklinde güven kazanma.
Diğer hileler	Duruma göre değişken	Duruma göre değişken	Güven yaratılarak karşı tarafın aldatılması.

Kaynak: Albrecht, W. S., Albrecht, C. O., Albrecht, C. C. ve Zimbelman, M. F. (2015). Fraud Examination. Fifth Edition. Cengage Learning. Boston. USA. s.10.

Hileye ilişkin sorumluluk, yönetime ve üst yönetimden sorumlu olanlara aittir. Üst yönetimden sorumlu olanların gözetiminde yönetim, hile yapılmasını önleyecek kontrol ve gözetim mekanizmaları oluşturmalı, hileyi önleme ve hilenin tespit ve cezalandırılma durumlarına karşı kişileri hileden alıkoyacak güçlü bir tutum sergilemeyoluna gitmelidir. Bu eş zamanlı olarak üst yönetimden sorumlu olanların aktif gözetimiyle desteklenecek bir dürüstlük ve etik davranış kültürünü de içermelidir. Üst yönetimden sorumlu olanlar tarafından gerçekleştirilen gözetim faaliyetleri, her türlü ihlal veya finansal raporlama sürecine uygun olmayan müdahale durumlarını göz ardı etmemelidir (BDS 240, 2021: prgf.4).

Güçlü bir finansal raporlama ve denetim çerçevesi, iyi işleyen sermaye piyasalarında kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla bağımsız ve kaliteli bir denetim, finansal tabloların bütünlüğü konusunda gerekli dış kontrolü sağlar. Etkin bir denetim fonksiyonu ile birlikte şeffaf ve güvenilir finansal raporlama, finansal sisteme olan güvenin temelini oluşturur ve bu sağlam bir ekonomik büyüme için şarttır (Lucy ve Partners, 2010: 3).

Denetim standartları çerçevesinde yürütülen bir denetimde bağımsız denetçi, denetlenen işletmenin finansal tablolarında hata veya hile kaynaklı önemli yanlışlıkların bulunmadığına dair makul güvence elde

etmekle sorumludur (BDS 240, 2021: prgf.5). BDS 240 standardı hükümleri, hile kaynaklı “önemli yanlışlık” risklerinin belirlenmesinde, değerlendirilmesinde ve bu tür yanlışlıkların tespit edilmesine yönelik prosedürlerin tasarlanmasında denetçiye yardımcı olacak şekilde düzenlenmiştir. Hileye fırsat oluşturan durumların tespiti denetçi tarafından daha kolay iken, muhasebe tahminleri gibi yargıya dayalı alanlardaki yanlışlıkların hatadan mı yoksa hileden mi kaynaklandığına karar verilmesi daha zor olabilmektedir (BDS 240, 2021: prgf.6). Bu kapsamda denetçi önemli yanlışlık risklerini belirler, değerlendirir, riske karşılık gelen işleri tasarlar ve uygular. Yeterli ve uygun denetim kanıtı toplar. Denetçi bu amaçları yerine getirirken (BDS 240, 2021);

- Mesleki şüphecilik içinde hareket eder,
- Denetim ekibiyle müzakerede bulunur,
- Uygun personelin görevlendirilmesi, yönlendirilmesi ve gözetimini yapar,
- Yönetim beyanı düzeyinde risklerini belirler ve değerlendirir,
- Yönetim beyanı düzeyinde değerlendirilen risklere karşı denetim prosedürleri uygular,
- Yönetim ve diğer kişilerle ilgili sorgulamalar yapar,
- İşletmenin iç kontrollerinin ihlaline karşı denetim prosedürleri uygular,
- İşletmenin iç kontrolüne ilişkin yürütülen gözetimin nasıl gerçekleştirildiğini anlar,
- Belirlenen yanlışlıkları değerlendirir.

- Analitik prosedürleri uygular,
- Geriye dönük gözden geçirme yapar.

Bağımsız denetim ile finansal tablo bilgilerinin makul güvence kapsamında onaydan geçmesi, uluslararası muhasebe/raporlama standartları ve denetim standartları kapsamında bir bütün olarak finansal tabloları “ihtiyaca uygun” ve “güvenilir olma” amacına daha fazla yaklaştıracaktır (Çeltikci, 2020: 6).

Bu çalışma ile Türkiye’de hile denetimi konusunda hazırlanan tezlerin sistematik derlemesi yapılarak çalışmaların ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ve alanyazınına katkı sunulması amaçlanmıştır.

1. HİLE DENETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN TEZLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

1.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırma evrenini Türkiye Yüksek Öğrenim Kurulu (YÖK) Başkanlığının Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kayıtlı “hile denetimi” konusunda yayımlanan tezler oluşturmaktadır. Söz konusu tarama yapılırken “hile denetimi” anahtar kavramı kullanılmıştır. İlgili tarama sonucunda ilki 2005 yılında hazırlanmış olantoplamda 43 tez çalışmasına ulaşılmıştır. Araştırma kapsamına 2021 yılı içinde yayımlanan 1adet tez de dahil edilmiş olupveriler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Tablo 2: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Yıllar	2005	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	TOPLAM
Tez Sayısı	1	1	1	2	2	3	5	7	6	10	4	1	43

Tablo 2 incelendiğinde hile denetimi konusundaki ilk tezin 2005 yılında yayımlandığı, 2006-2009 yılları arası hariç olmak üzere hemen her yılda ilgili konu hakkında tez çalışmasının olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili en çok tez çalışması 2019 yılında (10 adet) yapılmıştır.

Tablo 3: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

	Üniversite	Tez Sayısı
1	Akdeniz Üniversitesi	1
2	Başkent Üniversitesi	1
3	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1
4	Bursa Uludağ Üniversitesi	1
5	Celal Bayar Üniversitesi	1
6	Dokuz Eylül Üniversitesi	3
7	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1
8	Haliç Üniversitesi	1
9	Işık Üniversitesi	1
10	İnönü Üniversitesi	1
11	İstanbul Arel Üniversitesi	1
12	İstanbul Aydın Üniversitesi	2
13	İstanbul Bilgi Üniversitesi	1
14	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	1

15	İstanbul Okan Üniversitesi	1
16	İstanbul Ticaret Üniversitesi	4
17	İstanbul Üniversitesi	2
18	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1
19	Kırıkkale Üniversitesi	1
20	Marmara Üniversitesi	8
21	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1
22	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1
23	Okan Üniversitesi	5
24	Selçuk Üniversitesi	1
25	Ufuk Üniversitesi	1
Toplam		43

Tablo 3 incelendiğinde 2005-2021 yılları arasında toplam 25 üniversitede hile denetimi konusunda tez hazırlanmıştır. En fazla tez sayısının Marmara Üniversitesine ait olduğu (8 adet), bunu Okan Üniversitesi (5 adet) ve İstanbul Ticaret Üniversitesinin (4 adet) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 4: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

	Enstitü	Tez Türü	Tez Sayısı	Toplam Tez Sayısı
1	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	YL	2	2
2	Lisansüstü Programlar Enstitüsü	YL	1	1
3	Sosyal Bilimleri Enstitüsü	YL	37	40
		DR	3	
Toplam				43

Hile denetimi konusunda hazırlanan tezler Tablo 4’te görüldüğü üzere 3 enstitü tarafından ele alınmıştır. İlgili konu en fazla 40 teze Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmıştır. Sosyal Bilimler Enstitüsüne ait

tezlerin 37'si yüksek lisans, 3'ü ise doktora tezlerinden oluşmaktadır. İlgili konunun Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde 2 ve Lisansüstü Programlar Enstitüsünde ise 1 adet yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı görülmektedir.

Tablo 5: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Ana Bilim Dalı Bazında Dağılımları

	Ana Bilim Dalı (ABD)	Tez Türü	Tez Sayısı	Toplam Tez Sayısı
1	İşletme ABD	YL DR	32 3	35
2	Muhasebe Denetim ABD	YL	4	4
3	Muhasebe ve Finansal Yönetim ABD	YL	3	3
4	Muhasebe ve Finansman ABD	YL	1	1
Toplam				43

Tablo 5 incelendiğinde hile denetiminin toplam 4 ana bilim dalında hazırlandığı görülmektedir. En fazla hazırlanan tez sayısı İşletme ana bilim dalına (35 adet) aittir.

Tablo 6: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	13
Doç. Dr.	19
Dr. Öğr. Üyesi	11
Toplam	43

Hile denetimi konusundaki tezlerin büyük çoğunluğu (19 adet) Doç. Dr. unvanına sahip danışmanlar tarafından yürütülmüştür. Bunu Prof.

Dr. unvanına sahip olanlar (13 adet) ve Dr.Öğr. Üyesi unvanına sahip olanlar (11 adet) izlemiştir (Tablo 6).

Tablo 7: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bakımından Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	43
İngilizce	-
Almanca	-
Toplam	43

Hile denetimi konusunda hazırlanan tezlerin hepsi Türkçe olarak yazılmıştır.

İlk defa 2005 yılında tez arşivine giren ve 16 yıllık süreçte hazırlanan toplam tezlerin çoğunluğunun (29 adet) nitel yöntemle yazıldığı görülmüştür. Bunu nicel yöntem (10 adet) ve karma yöntem (4 adet) takip etmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nicel	10
Nitel	29
Karma	4
Toplam	43

Tablo 9: Hile Denetimi Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Tez Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	40
Doktora	3
Toplam	43

Tablo 9 incelendiğinde toplam tezlerin 40 adedi yüksek lisans, 3 adedi ise doktora tezlerinden oluşmaktadır.

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma öncelikli olarak teorik düzeyde ele alınmış, sonra da ülkemizde bu konuda hazırlanan tezlerin derinlemesine analizi açısından YÖK Tez arşivi taranmıştır. Hile denetimi konusunda 43 adet tez hazırlandığı tespit edilmiştir. İlgili konunun araştırılan yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı bir araştırma yürütülmüştür. Konu ile ilgili ilk tez çalışmasının sisteme 2005 yılında İşletme ana bilim dalında yapılmış bir yüksek lisans tezi olarak alındığı görülmüştür. İlk doktora tezi ise 2015 yılında hazırlanmıştır. Günümüze kadar 25 üniversitede konu ile ilgili tez çalışması yapılmış, Marmara Üniversitesi 8 teze ilk sırada yer almıştır. Enstitüler açısından incelendiğinde, Sosyal Bilimler Enstitüsünün 40 teze birinci sırada olduğu ve hile denetimi konusunun sadece Türkçe olarak hazırlandığı görülmüştür. Toplamda 43 adet tezin 40'ı yüksek lisans, 3'ü ise doktora tezidir. Konu ile ilgili en çok tez sırasıyla 2019, 2017 ve 2018 yıllarında hazırlanmıştır. Hile

denetimi konusundaki tezlerin yöntem bakımından dağılımlarında çoğunlukla nitel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Sonuç olarak hile denetimi konusunun ülkemizde tez çalışmaları kapsamında 16 yıllık bir geçmişe sahip olduğu, konunun adli muhasebe ve Benford yasası kavramları başta olmak üzere birçok farklı ve özgün vaka analizi ve yaklaşımlarla ele alındığı tespit edilmiştir. Bu derleme çalışması ile, hile denetimi konusunda alana yapılan çok değerli katkılara ayrıca dikkat çekilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA

- ACFE (2020). Report To The Nations 2020 Global Study On Occupational Fraud and Abuse, <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2020/>, (Erişim tarihi: 21.10.2021).
- Albrecht, W. S., Albrecht, C. O., Albrecht, C. C. ve Zimbelman, M. F. (2016). *Fraud Examination*, Fifth Edition, Cengage Learning, Boston, USA.
- Arens, A. A., Elder, R. J. ve Beasley, M. S. (2012). *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach*, (14th ed.), Boston: Prentice Hall.
- Atay, M.S. ve Çeltikci N.P. (2021). Kilit Denetim Konuları (KDK) Bildirimlerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: Borsa İstanbul (BİST-100) Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 31(164), 113-142.
- BDS 240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları Standardı
- Çeltikci, N.P. (2020). *BDS 701 Kapsamında Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetim Kalitesine Etkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Güredin, E. (2014). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*, 14.Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Lucy, J. ve Partners, P. (2010). The Value Of An Audit To Small And Medium Sized Businesses, s.3 <https://www.pitcher.com.au/sites/default/files/downloads/Discussion%20Paper%20%20th>

e%20Value%20of%20an%20Audit.pdf, Erişim Tarihi:
10.11.2019.

<https://www.accafin.com/muhasebe/muhasebe-skandallari/acfe-fraud-raporu-2020>, Erişim Tarihi: 21.10.2021.

<https://icdenetim.uab.gov.tr/uploads/pages/denetimterimleri/terim.pdf>,
Erişim Tarihi: 22.10.2021.

<https://www.dw.com/tr/yolsuzluk-alg%C4%B1-endeksinde-t%C3%BCrkiye-86nc%C4%B1-s%C4%B1rada/a-56366527>,
Erişim Tarihi: 21.10.2021.

<https://www.pwc.com.tr/suistimal-incelemeleri>,
Erişim Tarihi: 23.10.2021.

<https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>,
Erişim Tarihi: 23.10.2021.

BÖLÜM 6

GASTRONOMİ TURİZMİ ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ (2010 – 2020)

Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Turizm ve Seyahat
Hizmetleri, Antalya, Türkiye.
didemkutlu@akdeniz.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-3354-5202

GİRİŞ

İnsanların var oluşundan beri fizyolojik ihtiyaçlarından biri olan yemek yeme, turizm endüstrisinin gelişmesiyle birlikte destinasyonlar için bir pazarlama aracı haline gelmiştir. Yemek, tüm kültürlerin temel bir unsuru, dünyanın somut olmayan mirasının önemli bir bileşeni olup, destinasyonun kültürü ve yaşam tarzını tasvir etmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Turizmden daha fazla pay almak isteyen destinasyonlar arasında rekabet arttıkça, yerel kültürturistleri etkileyecek yeni ürün ve aktiviteleri üretmek için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Gastronomi yerel kültürün önemli bir bileşeni olmasından ve turist deneyiminin merkezinde bulunmasından dolayı destinasyon rekabetçiliğinde önemli rol oynamaktadır. Gastronomi turizmi, destinasyonda benzersiz ve etkili yiyeceklerin deneyimlenmesiyle kültürel amaçlı bir seyahat olarak kabul edildiğinden, bir gezginin, kültüre dayalı olarak destinasyon seçim kararında büyük ölçüde etkili olmaktadır. Otantik deneyimler arayan tüketiciler için yerel ve bölgesel yiyecekleri tatmak amacıyla belirli destinasyonları ziyaret etmek temel motivasyon haline gelmiştir. Bu nedenle birçok ülke ve bölgeler farklılaşmak için gastronomiyi pazarlamada kullanmaktadırlar.

Teknolojinin ve ulaşım modlarının gelişmesiyle birlikte insanların hareketliliği artmış, seyahatler sadece yurt içiyle sınırlı kalmayıp, dünya çapında seyahatler başlamıştır. Hareketliliğin ve küreselleşmenin artmasıyla uluslararası turizme katılım sayısı da artmıştır. 2019 yılında uluslararası turist varışları bir önceki yıla göre

% 4 artarak 1.460 milyar olarak gerçekleşmiştir (UNWTO, 2020). Turizmden daha fazla pay almak isteyen destinasyonların ürünlerinin çeşitlendirilmesinde gastronomi turizmi önemli rol oynamaktadır.

Gastronomi ve turizm arasındaki karşılıklı ilişki, uygun şekilde yönetilirse yerel ekonomik kalkınmayı, sürdürülebilir uygulamaları ve yemek deneyimlerini geliştiren kültürün aktarımını sağlar. Gastronomi, turistin tüketim anlayışından uzaklaşıp yaratıcı deneyimler yaşamasına katkı sağlar. Pine ve Gilmore (1999), tüketici deneyimi ile ilgili olarak eğitim, eğlence, kaçış ve estetik olmak üzere dört alan belirlemiştir. Turistin bulunduğu destinasyonda, yemek pişirmeyi öğrenmesi, deneyim alanının “eğitim” boyutuyla ilişkili olup, olumlu turist deneyiminin yaratılmasında önemlidir.

1. Gastronomi Kavramı

Gastronomi yemekten çok daha fazlası olup farklı halkların kültürünü, mirasını, geleneklerini ve topluluk duygusunu yansıtır. Farklı kültürler arasında anlayışı teşvik etmenin ve insanları ve gelenekleri birbirine yakınlaştırmanın bir yoludur. Bu kavramın etimolojik anlamı, mideye giden (nomos) yemek yeme ve içme kurallarına (gaster) işaret eder. Gastronomi, sadece yemek hazırlama eylemi olmayıp, tüketim yolları ve gıdaların kimlerle tüketildiği ile de ilgilidir. Yemekle ilgili bir dizi norm, kural ve anlamı ifade etmektedir (Rojas-Rivas vd., 2021). Gastronomi sözcüğünün kökeni tartışmasız “gastros” ve “nomos” tan oluşsa da gastronomi, hem yiyecek ve içecekte en iyinin tadını çıkarmakla ilgili olup hem de, yediğimiz ve içtiğimiz, yiyeceklerin

girdiği her şeyi kapsayan geniş kapsamlı bir disiplindir (Scarpoto, 2002).

TDK Güncel Türkçe sözlüğüne göre gastronomi, “Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi”, olarak ifade edilmektedir. Gastronomi, insanların fiziksel, zihinsel ve sosyal refahlarını etkileyen iyi yiyecek ve içecekleri yetiştirdiği, işlediği, dağıttığı ve tükettiği fizikokimyasal, kültürel ve sosyo-ekonomik süreçleri inceleyen ve üreten disiplinler arası bir bilgi alanıdır (UNWTO, 2019). İyi beslenme sanatını koşullandıran tüm kuralların bilgisi olarak tanımlanan gastronomiyi kavramsallaştırmada ortak bir görüş birliğine varılamamıştır. Bazı tanımlarda teknik bilgi ve tatma becerileri vurgulanırken, bazılarında ise eleştirmenlerin rolüne işaret edilir (Ueda ve Poulain, 2021).

Gastronomi, üretim ve tüketim olmak üzere iki boyutta incelenebilir (Hatipoğlu, 2010):

1. Üretim boyutu:

- Yemekleri güzelce hazırlama, pişirme ile iyi masa hazırlama sanatı ve bilimi
- Kaliteli yemek yeme eylemi ile oluşan bilgi birikimi ve bununla ilgili faaliyetler
- Bir yemeği hazırlayıp sunma ile ilgili yasalar ve pratikler

2. Tüketim boyutu:

- Nitelikli yiyecek ve içeceği beğenme
- Kaliteli yemek yeme konusunda tutkulu olma

- Şaşıalı yiyeceklere olan düşkünlüktür.

Gastronominin üretim boyutu için yemek pişirme prensipleri doğrultusunda hazırlanan kurslar, yazılan kitaplar, düzenlenen sempozyum ve konferanslar, sunumlar için üretilen ekipmanlar örnek olarak verilebilir. Bir restoranda alternatifler arasında en iyisini yeme isteği, nadir bulunan yiyeceklere düşkünlük ise tüketim boyutuna örnek olarak verilebilir.

Turizm açısından değerlendirildiğinde, gastronomi, ziyaretçilerin ziyaret ettikleri yerin kültürel mirasını keşfetmeleri için turizmin temel bileşeni olup, mutfak zevklerini destinasyon seçimi için belirleyici motivasyonlara ve aynı zamanda seyahat deneyiminin turist tatmini için temel bir değişkene dönüştürmeyi sağlar (Mora vd., 2021). Turistler seyahat ederken bütçelerinin neredeyse yarısını yeme ve içmeye harcadıkları için yemek, önemli bir turizm ürünü olarak kabul edilmekte ve önemli bir cazibe olarak kabul edilmektedir (Okumus vd., 2018). Turizmde yiyecek tüketimine deneyimsel bakış açısıyla bakan Quan ve Wang'a (2004) göre yiyecek tüketimi hem en yüksek turizm deneyimiyle hem de günlük deneyimle ilişkilidir. Turizmde yiyecek tüketiminin büyük bir kısmı, günlük yemek deneyiminin uzantısı olarak görülmektedir. Ancak turistler rutinin dışında ve tanıdık yemek deneyimleri de aramaktadırlar. Yenilik ve değişim aramak turizm için önemli bir motivasyon olduğu için, turistlere yiyecek alışkanlıklarının, rutinlerinin dışında yeni fırsatlar sunmak, turist deneyiminin artmasını sağlayacaktır.

Yemek deneyimleri emek yoğunudur, yerel kalkınmayı teşvik eder, tarımı canlandıran bağlantılarla istihdam yaratır ve çoğunlukla büyük yeni yatırımlar gerektirmez. Yemek, bölgesel çekiciliğe katkıda bulunur, yerel çevreyi ve kültürel mirası sürdürülebilir kılar ve yerel kimlikleri ve topluluk duygusunu güçlendirir (Richards, 2014).

1.2. Gastronominin Tarihsel Gelişimi

Tarih boyunca insanlar yakın çevrelerinden ve koşullarından elde ettikleri ve onlardan etkilendikleri yiyecekler hazırlamışlar ve yemek tüketimi her medeniyet ve günlük yaşam için temel olmuştur. Tarihsel olarak, gezginlerin yiyecekleri hakkında çok az şey bilinmektedir. Kendi yiyeceklerini ve onları hazırlayanları yanlarında götürmüşler, ancak erzakların birkaç günden fazla sürmesi mümkün olmadığı için, yolculuk sırasında veya varış yerlerinde başkalarının misafirperverliğinden yararlanmışlardır. 4000 yıl önce ilk Sümerler tarafından yapılan hanlar konaklama ihtiyacının giderilmesini sağlıyordu. Dolayısıyla, popüler algının aksine, bir davranış olarak gastronomi turizmi bir yirminci yüzyıl olgusu değildir. Pek çok durumda, seyahatin nedeni, Avrupa'da büyük ekonomik değeri olan baharatlar gibi yeni ve ticareti yapılabilir yiyecekler arayan yiyeceklerin kendisiydi (Mulcachy, 2019).

İki yüz yıl önce gastronomi sözcüğü modern zamanlarda, Fransa'da Jacques Berchoux (1804) tarafından yayınlanan bir şiirin başlığı olarak ilk kez ortaya çıkmıştır. 4. yüzyılda yaşamış Sicilya'lı Archestratus gastronomi fikrini şekillendiren ilk yazarlar arasında olup, "The Art of High Living" adlı eseri genellikle "Gastronomia"

olarak tercüme edilmiştir. Yunan yazar Athenee, iki yüz yıl sonra yiyecek ve içecek ile geçmiş tarihçilerin, şairlerin ve filozofların yaşam tarzları hakkında ve yiyecek ve içeceklerin nasıl kutlandığını kapsamlı bir şekilde yazmıştır. Mükemmel yemeklerin tadını çıkarmayı ve düşünceli yemek yemeyi ve yemek pişirmeyi kapsayan gastronominin temeli Jean-Anthelme Brillat-Savarin tarafından atılmıştır. Brillat-Savarin, Fransa'nın Belley kasabasında bir burjuva ve sulh hâkimi olup, 1825'te kendi imkanlarıyla “La philogiedugoût (Zevk fizyolojisi)” adlı eserini yayınlamıştır (Scarpato, 2002).

Gastronomi 1835 yılında “iyi yemek yeme sanatı” olarak Fransız mutfak sözlüğüne eklenmiştir. Mutfak ve restorancılığın gelişmesiyle birlikte Avrupa ve Amerika’da restoranlar açılmaya başlamıştır. Amerika’nın uluslararası nitelikte, aşçıbaşısı olarak kabul edilen Charles Ranhofer (1836-1899), NewYork Delmonico restoranlarında çalışmış ve 1893 yılında yazdığı “Franco-American” isimli yemek pişirme ansiklopedisinde 3500’ün üzerinde yemek tarifi yapmıştır (Maviş, 2008’den aktaran, Göker, 2011).

1920’de, ilk gurme literatürü, bölgesel gastronomi turizmini teşvik etme işlevi gören gezginler için yerel yiyecekler için bir kılavuz olarak Fransa’da yayınlandı. 1930’da gastronomi hakkında daha fazla bilgi içeren “Guide BleuBords de Loire et Sud” yayınlandı (Csergo, 1996).

Günümüzde gastronomi birçok destinasyonda, zenginlik ve istihdam yaratılmasına katkı sağlayan, konaklama işletmelerinin, ülkelerin

tanıtımında rol oynayan, kaliteli gıda üretimini destekleyen bir sektör haline gelmiştir.

1.3. Gastronomi Turizmi

Kitle turizminin karşıtı olan alternatif turizm 1980’lerde kitle turizminin yarattığı olumsuzluklara çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Alternatif turizmin temel amacı, yerel halk ile ziyaretçiler arasında doğrudan kişisel ve kültürel iletişim kurmak ve bu yolla birbirlerine karşı anlayış geliştirmektir (Wearing ve Neil, 2009). Kültür turizmi, yayla turizmi, mağara turizmi, akarsu turizmi, inanç turizmi, gastronomi turizmi alternatif turizm çeşitleri arasındadır.

Küresel turizmin gelişmesiyle ve destinasyonlar arasında rekabet arttıkça, benzersiz yerel ve bölgesel somut olmayan kültürel miras, turistlerin çekiciliği için giderek daha belirleyici bir faktör haline gelmektedir. Birçok destinasyon için yemek yapımı, destinasyonun tarihi kimliğinin ayrılmaz bir parçasını temsil etmektedir ve ülkenin marka imajında önemli bir unsur haline gelmiştir. Kivela ve Crotts (2006)’e göre gastronomi ve destinasyon arasındaki ilişki simbiyotiktir çünkü destinasyon yiyecek, yemek tarifleri, şefler ve gastronomiyi turist tüketimi için ideal bir ürün yapan kültürel zemini sağlar. Gastronomi turizmi, turizmi canlandırmak ve çeşitlendirmek, yerel ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için bir fırsat sunarken, destinasyonları tanıtmaya ve markalaştırmaya, yerel gelenekleri ve çeşitlilikleri sürdürmeye ve korumaya ve özgünlükten yararlanmaya katkı sağlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütüne (UNWTO) göre gastronomi turizmi, ziyaretçinin seyahat ederken gıda ve ilgili ürün ve faaliyetlerle bağlantılı deneyimi ile karakterize edilen bir turizm faaliyetidir. Otantik, geleneksel ve/veya yenilikçi mutfak deneyimlerinin yanı sıra gastronomi turizmi, yerel üreticileri ziyaret etmek, yemek festivallerine katılmak ve yemek kurslarına katılmak gibi diğer ilgili etkinlikleri de içermektedir. Kivela ve Krouts (2005) gastronomi turizmini, destinasyonun yiyecek ve içeceklerini keşfetmek ve tadını çıkarmak ile eşsiz ve unutulmaz gastronomi deneyimlerinin tadını çıkarmak amacıyla yapılan seyahatler olarak tanımlamışlardır. Gastronomi turizmi ile ilgili tanımlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Gastronomi Turizmiyle İlgili Tanımlar

Long (1998; 2003)	Yöresel mutfakları ve kendilerine ait olmayan yeme alışkanlıklarını öğrenmek ve keşfetmek için yapılan yemeklerin hazırlanması, sunulması ve tüketilmesi içeren seyahatler.
Richards (2002)	Turistlerin yörenin yemeklerinin üretim sürecini, pişirme yöntemlerini, kullanılan malzemeleri ve mutfak kültürünü öğrenebilecekleri seyahatler.
Deneault (2002)	Yemek deneyiminin çok ötesine geçen turizm olup ziyaretçiler için geliştirilmiş yiyecek ve içecek içeren çeşitli mutfak ve/veya tarım turizmi etkinliklerini içerir.
Wolf (2002)	Yiyecek ve içecek aramak ve eğlenmek için yapılan seyahatler.
Hall ve Mitchell (2001; 2005)	Yiyecek ve içecekleri keşfetmek veya deneyimlemek amacıyla birincil ve ikincil yiyecek üreticilerine, yiyecek festivallerine, restoranlara ve özel yiyecek ve şarap bölgelerine yapılan seyahatler ve ana seyahat nedeni yiyecekler olan seyahatler.
Santich (2004)	Yiyecek ve içecek veya yeme-içme, seyahat etme motivasyonu ve diğer kültürleri deneyimleme

	konusunda ilginç bir araç.
Ignatov ve Smith (2006)	Bölgesel gıdaların (içecekler dahil) satın alınması veya tüketilmesi veya gıda üretiminin (tarımdan aşçılık okullarına kadar) gözlemlenmesi ve araştırılmasının yapıldığı turizm gezileri önemli bir motivasyon veya aktiviteyi temsil eder.
Chang, Kivela ve Mak (2010)	Yöresel yemekleri deneyimleme ve yerel kültürü çeşitli yönleriyle öğrenme fırsatı sağlayan bir turizm türüdür.
Silkes (2012), Silkes, Cai ve Lehto (2013)	Yiyeceklerle ilgili deneyimlerin paylaşılması yoluyla turistler ve yerel halk arasında gerçekleşen kültürel etkileşim.

Kaynak: Yılmaz, 2015

Günümüzde gastronomi turizminin destinasyonlarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunabileceği konusunda geniş bir fikir birliği vardır ve bu katkıyı kırsal kalkınma, ekonomik büyüme, istihdam yaratma veya sorumlu tüketim ve üretim gibi alanlarda geliştirmek için büyük bir fırsat bulunmaktadır (UNWTO ve Basq Culinary Center, 2019). Gastronominin turizme faydaları aşağıdaki şekilde özetlemektedir (Yılmaz, 2015):

- Destinasyonların farklılaşmasına temel oluşturur.
- Destinasyonların pazarlanmasında önemli rol oynar.
- Destinasyonların tanıtımında önemli bir faktör olarak kullanılmaktadır.
- Turistler için bir seyahat motivasyonu olabilir.
- Turistlerin destinasyon seçiminde etkili olabilir.
- Turistlerin bir destinasyonu tekrar ziyaret etmesini sağlayabilir.
- Turistlerin memnuniyetine katkı sağlayabilir.
- Destinasyonun ekonomik gelişimine fayda sağlar.

Son yıllarda, daha fazla destinasyon, benzersiz gastronomik geleneklerini tanıtmak için bu turizm biçiminden yararlanmaya başlamıştır. Örneğin, Hong Kong, Tayvan gibi destinasyonlarda, turistler somut olmayan kültürel geleneklerle karşılaştıkça, bu destinasyonlar yerel yiyecek ve içecekleri ile ün kazanmıştır (Choe ve Kim, 2018; Kivela ve Crotts, 2006). Tayvan'da, Mayıs 2010'da Ekonomik Planlama ve Kalkınma Konseyi, Tayvan mutfağının uluslararasılaşması için bir Eylem Planı olan “Gurme Tayvan Uluslararası Eylem Programı”nı başlatmıştır. Bu eylem planı ile Tayvan restoran endüstrisinin küresel rekabet gücünü artırmak, Tayvan turizmini geliştirmek ve turizm destinasyonunun cazibesini artırmak hedeflenmiştir (Lan vd. 2012).

1.4. Gastronomi Turisti

Yemek yeme ihtiyacı fizyolojik açıdan herkes için ortak bir ihtiyaç olup, aynı zamanda bireyleri birbirinden ayıran bir özelliğe de sahiptir. Bu farklılık gastronomi turizminin doğuşunda temel unsur olmuş ve insanları seyahate yönelten motivasyonlardan biri haline gelmiştir. Bir tarafta seyahatleri sırasında sadece yemek yeme ihtiyacını gideren turistler, bir tarafta destinasyon seçiminde gastronominin belirleyici bir etkiye sahip olduğu ve hedonistik ve kültürel iştahlarını da tatmin etmek isteyen turistler ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin daha eğitilmiş olması, seyahat süresinin uzaması, çevreyle daha ilgili olması gibi faktörler yiyecek ve içeceği belirli sosyal gruplar için daha öncelikli hale getirmiştir. Dolayısıyla seyahat eden kişilerin destinasyon seçiminde değişiklik, yerel gurme

teklifleriyle temasa geçebilecekleri, yemek etkinliklerine katılabilecekleri veya geleneksel tarifleri tadabilecekleri yerlere yönelmeleri ile kendini göstermiştir (Nistroneau vd., 2018).

Turist deneyimini, fenomenolojik bir yaklaşımla inceleyen Cohen (1979)'a göre, deneyim eğlence (rekreasyonel) modu, oyalama modu, deneyimsel mod, deneysel mod ve varoluşsal mod olmak üzere beş ana moda ayırmıştır. Bu fenomenolojik yaklaşımı temel alan Hjalager (2003) mutfak turizmi deneyimlerinin bir modelini sunmuştur. Bu modele göre turistlerin yiyecek ve yeme konusundaki tutum ve tercihleri, rekreasyonel, varoluşsal, oyalayıcı ve deneysel olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Varoluşsal gastronomi turistleri, gastronomi hakkında öğrenmeyi teşvik eden yiyecek kombinasyonları ve yeme deneyimleri ararlar. Bu grup için yiyecek içecek tüketimi, yerel veya bölgesel mutfak ve destinasyonun kültürü hakkında derinlemesine bilgi edinmek anlamına gelir. Deneysel gastronomi turistleri, genellikle trend, yenilikçi menüler sunan ve eşit derecede şık hizmet sunan destinasyonun en akıllı tasarımcı kafe ve restoranlarını aktif olarak ararlar ve moda uyumlu yiyecekler, malzemeler ve tarifler hakkında güncel bilgi sahibidirler. (Kivela ve Crotts, 2005). Oyalayıcı turistler, kültür yerine eğlence ararlar ve iş yerindeki can sıkıntısından kaçmak isterler. Modern tarzdaki barları ve restoranları tercih ederler, boş zaman anlamında hem yeni hem de eski yerleri tercih ederler. Rekreasyonel turistler, kültür arayışında olduklarından geleneksel bar ve restoranları tercih ederler. Organize olmuş kitle turisti olarak tanımlanmaktadır (İsmoilov vd., 2010).

Boyne vd. (2003)'e göre gastronomi turisti tip I, tip II, tip III ve tip IV olmak üzere dörde ayrılır. Tip I için gastronomi, tatil deneyimlerinin önemli bir unsurudur ve bir bölgenin gastronomik mirası ve/veya bölgedeki yerel olarak üretilen veya kaliteli gıda arzının doğası ile ilgili bilgileri aktif olarak ararlar. Tip II grubu bir turizm bağlamında gastronomi ile ilgili bilgileri aktif olarak aramazlar, ancak memnuniyetle karşılarlar. Tip III grubuna giren turistler için gastronomi tatillerinin önemli bir parçası değildir, ancak tatilleri sırasında gastronomi etkinliklerine katılabilirler. Tip IV grubu ise tatilleri boyunca gastronomik unsurlarla ilgilenmezler.

Mandala Research (2013) tarafından 2113 katılımcı ile yürütülen American Culinary Traveller araştırmasına göre, ABD'de tatil amaçlı seyahat edenlerin yaklaşık yarısı (% 51), benzersiz ve unutulmaz yeme ve içme deneyimleri hakkında bilgi edinmek veya bu deneyimlerin tadını çıkarmak için seyahat etmektedir. Genel gastronomi gezginleri (%77) arasında, % 30'u kasıtlı, % 26'sı fırsatçı ve % 19 tesadüfen olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Kasıtlılar için, mutfak aktiviteleri seyahat için temel neden olurken, fırsatçılar ise mutfak aktivitelerini araştıran ancak destinasyon seçiminde bağımsız davranan gruplardan oluşmaktadır. Tesadüfen orada bulunanlar ise müsait oldukları için mutfak etkinliğine katılmışlardır. Aynı araştırmaya göre gastronomi gezginleri içinde X ve Y kuşağı daha baskın olup, eğlence amacıyla seyahat edenlere göre daha fazla harcama yapmaktadırlar. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün gastronomi turizmi raporuna göre gastronomi turisti olarak

adlandırılan turist sayısında belirgin bir artış bulunmakta ve bu turistler ortalamanın üzerinde tüketen, talep eden, ayırt eden, özgünlüğe değer veren ve tekdüzeliği reddeden turistler olarak karakterize edilmektedir (UNWTO ve BasqCulinary Center, 2019).

Bir destinasyon gastronomi turistlerini (gastro-turist) çekmek istiyorsa, ürünlerinde farklılaştırma, estetikleştirme, otantikleştirme ve sembolizasyon yoluna gitmelidir. Yemek, bir destinasyonu diğerinden farklı kılan yerel kültürün değerlerinden biridir. İnsanlar dışarıda yemek yeme alışkanlığı kazanmasıyla birlikte restoranlarzamanla yemek yenilen yerlerden, “duyguları, arzuları ve ruh hallerini” satan estetik bir yere dönüşmüştür. Otantikleştirme ise özgünlükle ilgilidir (Güzel ve Apaydın, 2016). Sembolizasyon, gastronomik kimliğin çeşitli gastronomik sembollerle sunulabileceğini ifade eder ve İtalyan gastronomisinin pizza ile sembolleştirilmesi örnek olarak verilebilir (Çalışkan ve Yılmaz, 2016).

1.5. Gastronomi Turizminin Çeşitleri

Özgün ve farklı yemek ve lezzet üretimine tanıklık etmek için seyahat dinamizmi, “gastronomi turizmi”, “mutfak turizmi”, “beslenme turizmi”, “gurme turizmi” ve “yemek turizmi” gibi terimlerle ifade edilmektedir. Bütün terimlerin temelinde kültür, değer, kimlik, gelenek, yaşam tarzı ve alışkanlık bileşenleri yer almaktadır (Onur ve Onur, 2016). Gastronomik seyahat türleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Nistroneau vd., 2018):

Gurme (Gourmet) Turizm: Fransızcada şarap tadımı ve uzmanlıkta çok iyi anlamlarına gelmektedir. Gurme turizmi, belirli bir restorana, belirli bir pazara veya bir mahzene ilk kez seyahat etmek gibi ana ve özel motivasyonu yiyecek alanına büyük ilgi olan bir turizm biçimidir. Gurme turizmi, Avrupalıların Asya baharatlarını aramak için yıllarca seyahat ettiği günlerde başlamış olup, günümüzde tarımsal (agro) turizmin bir parçası ve yerel yiyecek ve içecek hazırlıklarını tatmaya odaklanmıştır (Muntean vd., 2010).

Mutfak (Cuisine) Turizmi: Yiyecek alanında ılımlı bir ilgiyi motive eden bir turizm biçimidir. Mutfak turizmi, içecekler de dahil olmak üzere yerel mutfağın seyahat için ana motivasyon olduğu belirli yerlerde, bölgelerde yapılan seyahatleri ifade eder. Gezi sırasında gerçekleştirilen diğer faaliyetler arasında yerel pazarları, festivalleri, restoranları ve/veya üzüm bağlarını ziyaret etmek örnek olarak verilebilir.

Kırsal (Rural) Turizm: Yiyecek alanına ilginin düşük olmasıyla motive edilen bir turizm türüdür. Yarı kentsel ve/veya kırsal alanlarda yerel pazarları, festivalleri, mahzenleri veya restoranları ziyaret etmek örnek olarak verilebilir. Kırsal turizm ve Gastronomi turizmi etkileşimi ve etkinliği birbirlerini tamamlayıcı özellikte olup, Türkiye'nin yerel yiyecek ve içecek kültürü kullanılarak kırsal turizm destinasyonlarının çekiciliği artırılabilirliği sağlanacaktır. Türkiye'nin kırsal alanlarındaki pazarları, yerel peynir üreticileri, üzüm bağları, geleneksel zeytinyağı üreticileri, geleneksel yemek

workshopları,yiyecek festivalleriörnek olarak verilebilir (Deveci vd., 2013).

2. Türkiye’de Gastronomi Turizmi İle İlgili Çalışmalar

Gastronomi turizmi yerel yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturur ve bir bölgenin tarihi, kültürü, ekonomisi ve toplumu tarafından şekillendirilir. Gastronomi turizmi, bölge, halkı, kültürü ve mirası ile doğrudan bir bağlantı kurarak ziyaretçi deneyimini zenginleştirecek doğal bir potansiyele sahiptir. Dünyanın her yerindeki destinasyonlar, gastronominin turistlerin seyahat kararlarında önemli bir motivasyon olmasından dolayı, bölgelerinin mutfak kimliğini geliştirmek için stratejiler geliştirmektedirler.

Türkiye gastronomi turizmi açısından değerlendirildiğinde zengin bir potansiyele sahip olmasına rağmen yiyecek içecek gelirleri açısından istenen düzeye gelmemiştir. Türkiye İstatistik Kurumu, 2019 yılı turizm içerisindeki yiyecek içecek geliri bir önceki yıla oranla % 13,87 artarak 6.756.719 bine ulaşmıştır. Yıllık toplam turizm gelirleri içindeki payı ise % 19,57’dir (TÜİK, 2019). Dünya Yemek Seyahati Derneğine (WFTA – World Food Travel Association) göre tüm Avrupa’lı turistlerin % 3-5’i gastro turisttir. Ancak gastro turist olmasa da her turist seyahatinde yeme-içme faaliyeti gerçekleştireceği için yiyecek-içecek her turistin bütçesinde önemli yer tutar. Yine WFTA'ya göre, turistler bütçelerinin yaklaşık %25’ini yiyecek ve içeceklere harcamaktadırlar, bu rakam pahalı destinasyonlar için %35’e kadar çıkabilmektedir. Türkiye’de yiyecek-içecek harcamasının

% 19.57 olması yiyecek-içecek gelirinin henüz istenen düzeye ulaşmadığının göstergesidir.

Türkiye’yi ziyaret eden yabancı turistlerin gastronomi deneyimlerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bir çalışmada, yabancı turistlerin, Türkiye’yi ziyaret etme motivasyonlarında, Türk mutfağına özgü yemekleri tatmanın üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür (Birdir ve Akgöl, 2015). Yerli turistlerle yapılan bir çalışma sonuçlarına göre Türkiye’de gastronomi turizmi amacıyla en fazla ziyaret edilmek istenen bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi olurken en fazla ziyaret edilmek istenen şehirler ise sırasıyla Gaziantep, Trabzon ve Erzurum olmuştur. Katılımcılara göre Türk mutfağı denince ilk akla gelen yemek kebab olurken ilk akla gelen içecek ayran, ilk akla gelen tatlı ise baklava olarak belirlenmiştir (Şengül, 2017). Bir başka araştırma, İstanbul’da bulunan 93 adet A Grubu seyahat acentası ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada gastronominin, İstanbul’un pazarlanmasında güçlü bir imaj ve marka değerinin oluşmasına etki ettiği görülmüştür. Yine aynı çalışmada, İstanbul’un Osmanlı Saray Mutfağı ve Türk Mutfağı ile pazarlanabileceği, gastronomi turizmine katılanların gelir seviyesinin yüksek olduğu saptanmıştır (Güzel Şahin ve Ünver, 2015).

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), tez tarama sistemi aracılığıyla gastronomi turizmi ile ilgili tezler arandığında toplam 147 teze ulaşılmıştır. Ancak tezler tek tek incelendiğinde konu ile ilgisiz olan tezler çıkarılmış ve toplam 127 adet tez ile çalışmaya devam edilmiştir. 2021 yılı devam ettiği için bu yıl çalışma dışı bırakılmıştır.

Konuyla ilgili ilk tez çalışmasının ise 2010 yılında yapıldığı görülmüştür (Tablo 2).

Tablo2: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Tez Sayısı	2	1	2	1	5	5	12	10	25	33	31	127

Tablo 3 incelendiğinde, gastronomi turizmi ile ilgili tezlerde 2016 yılından itibaren artış başladığı görülmektedir. En fazla tez yapılan yıl 33 teze 2019 olurken, ardından sırasıyla 2020, 2018, 2016, 2017, 2014-2015 yılları gelmektedir. Gastronomi turizmi ile ilgili ilk tezler 2010 yılında yapılmış olan yüksek lisans tezleridir. İlk doktora tezi ise 2014 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüncce yapılmıştır. Gastronomi turizmi ile ilgili dünya literatüründeki çalışmaların 2000’li yıllardan itibaren başladığı düşünüldüğünde (Quan ve Wang, 2004; Hjalgar ve Richards, 2002), Türkiye’deki çalışmaların çok geç başlamadığı söylenebilir.

Tablo 3: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Sayı	Üniversite	Sayı
Afyon Kocatepe	1	İstanbul	4
Akdeniz	2	İstanbul Arel	1
Anadolu	3	İstanbul Bilgi	1
Ankara Hacı Bayram Veli	2	İstanbul Okan	3
Atatürk	4	İstanbul Teknik	1
Atılım	5	İstanbul Ticaret	2
Aydın Adnan Menderes	4	İzmir Katip Çelebi	6
Balıkesir	8	Karabük	2
Batman	1	Kastamonu	7
Bolu Abant İzzet Baysal	3	Kırklareli	1
Çanakkale Onsekiz Mart	4	Mardin Artuklu	1
Dokuz Eylül	2	Marmara	1
Düzce	1	Mersin	9
Erciyes	1	Muğla Sıtkı Koçman	6
Eskişehir Osmangazi	2	Necmettin Erbakan	1
Gazi	5	Nevşehir Hacı Bektaş Veli	4
Gaziantep	10	Ondokuz Mayıs	1
Gümüşhane	2	Sakarya	1
Hacettepe	1	Sakarya Uygulamalı Bilimler	3
Haliç	1	Selçuk	3
Hasan Kalyoncu	3	Yaşar	1
İskenderun Teknik	2	Yeditepe	1
Toplam			127

Tablo 3 incelendiğinde gastronomi turizmiyle ilgili en fazla tezin on adetle Gaziantep Üniversitesinde yapıldığı görülmektedir. Sonra sırasıyla Mersin (9), Balıkesir (8), Kastamonu (7), İzmir Katip Çelebi-Muğla Sıtkı Koçman (6), Atılım-Gazi (5), Atatürk-Aydın Adnan Menderes-Çanakkale Onsekiz Mart-İstanbul-Nevşehir Hacı Bektaş Veli (4), Anadolu-Bolu Abant İzzet Baysal-Hasan Kalyoncu-İstanbul Okan-Sakarya Uygulamalı Bilimler-Selçuk (3), Akdeniz-Ankara Hacı

Bayram Veli-Dokuz Eylül-Eskişehir Osmangazi-Gümüşhane-İskenderun Teknik-İstanbul Ticaret-Karabük (2) üniversiteleri gelmektedir. Diğerlerinde ise birer tez yazılmıştır.

Tablo 4: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	114
Eğitim Bilimleri	3
Fen Bilimleri	2
Lisansüstü Eğitim	7
Lisansüstü Programlar	1
Toplam	127

Gastronomi turizmiyle ilgili tezler enstitü bazında değerlendirildiğinde, en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde (114) yapıldığı görülmüştür. Ardından yedi teze Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, üç teze Eğitim Bilimleri Enstitüsü, iki teze Fen Bilimleri Enstitüsü ve bir teze Lisansüstü Programlar Enstitüsü yer almaktadır (Tablo 4).

Tablo 5: Destinasyon İmajı Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi	1	Turizm	1
Bütünleşik Pazarlama İletişimi Yönetimi	1	Turizm İşletmeciliği	66
Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi	1	Turizm İşletmeciliği Eğitimi	2
Gastronomi	4	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	15
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	21	Turizm ve Otelcilik İşletmeciliği	2

İletişim	1	Turizm Yönetimi	2
İşletme	6	Türk Halk Bilimi	1
Mimarlık	1	Uluslararası Ticaret ve Pazarlama	1
Şehir ve Bölge Planlama	1		
Toplam			127

Tablo 5 incelendiğinde, gastronomi turizmi alanında yapılmış olan tezlerin altmış altı adetle en çok Turizm İşletmeciliği Anabilim dalında yazıldığı görülmektedir. İkinci sırada 21 teze Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı görülürken, üçüncü sırada ise 15 teze Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı yer almaktadır.

Tablo 6: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Tezlerin Yazıldığı Dile Göre Dağılımı

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	124
İngilizce	3
Toplam	127

Gastronomi turizmi alanında yapılmış tezlerin tamamına yakını Türkçe yazılmış olup, üç adet tez İngilizce yazılmıştır (Tablo 6).

Tablo 7: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	31
Doç. Dr.	40
Dr. Öğretim Üyesi	58
Toplam	129

Tablo 7 incelendiğinde tez sayısının 129 olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, incelenen tezlerden ikisinin ikişer danışman tarafından yürütülmesindedir. Gastronomi turizmi alanında yapılan tez çalışmalarının ünvana göre sıralaması yapıldığında birinci sırada doktor öğretim üyesi ünvanına (58) sahip öğretim üyelerinin bulunduğu görülmektedir. İkinci sırada doçent doktor (40) ünvanına sahip öğretim üyeleri, üçüncü sırada ise profesör doktor öğretim üyesi (31) ünvanına sahip öğretim üyelerinin yer aldığı görülmüştür.

Tablo 8: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Tezlerin Yönteme Göre Dağılımı

Yöntem	Tez Sayısı
Nicel	71
Nitel	45
Nicel ve Nitel	11
Toplam	127

Gastronomi turizmi alanındaki tezler yönteme göre sınıflandırıldığında en fazla nicel yöntemin (71) kullanıldığı görülmektedir. Nitel yöntem 45 tezde, nicel ve nitel yöntem ise 11 tezde kullanılmıştır. Nicel yöntemde daha çok destinasyonu ziyaret eden turistlerle ilgili anket çalışması yapıldığı görülmüştür. Turizm paydaşlarıyla veya yöre halkı ile görüşme tekniği kullanılarak yapılan çalışmalar, içerik analizleri nitel yöntemin kullanıldığı tezlere örnek verilebilir.

Tablo 9: Gastronomi Turizmi Alanında Yapılmış Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	109
Doktora	18
Toplam	127

Gastronomi turizmi alanında yapılmış olan çalışmalar türüne göre sınıflandırıldığında 109 adet yüksek lisans tezi ve 18 adet doktora tezi olduğu görülmektedir.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde turistler daha deneyimli ve bilgili, daha fazla harcanabilir gelire ve seyahat etmek için daha fazla boş zamana sahip olduğu için turizm, bireylerin olağan çalışma ve yaşam ortamlarının günlük rutininden kaçmalarını sağlamaktadır. Sıra dışı deneyimler arayan turistler sadece yerel yemek hakkında bilgi sahibi olmayı değil, aynı zamanda kökenini, üretim sürecini, yemek tarihi hakkındaki efsaneleri ve hikayeleri de bilmek istemektedirler (Quan ve Wang, 2004). Hem değişen turistin ihtiyaçlarını karşılamak hem de turizm sezonunu uzatması ve kırsal ekonomileri çeşitlendirebilmesi nedeniyle, gastronomi turizmi önem verilmesi gereken bir turizm türüdür.

Akdeniz destinasyonlarının ziyaretçileri ve potansiyel ziyaretçilerinin imajları üzerine yapılan bir çalışmada, İtalya'nın "çekici yerel yemek (mutfak)" konusunda Türkiye, Mısır veya Yunanistan'dan önemli ölçüde daha yüksek puan aldığı görülmüştür (Baloglu ve McCleary 1999). Fransa ve İtalya gibi Akdeniz ülkelerinde gastronomi turizm

için temel motivasyon iken çoğu destinasyonda destekleyici bir kaynak olarak görülmektedir (Fields, 2018). Türkiye'nin de tanıtımı kitle turizmi bağlamında “deniz, kum, güneş” üzerine inşa ettiği düşünüldürse gastronomi turizmi, rekabet avantajı kazanmasını ve ürün farklılaştırmasını sağlayabilir.

Gastronomi turizminin, turizm alanındaki öneminden dolayı bu konu seçilmiştir. Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurumu tez arşivinde konuyla ilgili toplam 147 teze ulaşılmıştır. Ancak tezler tek tek incelendiğinde gastronomi turizmi ile ilgisiz olan tezler çıkarılmış ve toplam 127 adet tez ile çalışmaya devam edilmiştir. 2021 yılı devam ettiği için bu yıl çalışma dışı bırakılmıştır. İçerik analizi ve sistematik derlemeye dayanarak gerçekleştirilen bu çalışmada 127 tez incelenmiştir. Çalışma yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, tezi yürüten danışmanın ünvanı, tezde uygulanan yöntem ve tezin türü kategorilerine göre değerlendirilmiş, nitel bir çalışmadır.

Yüksek Öğretim Kurumu tez arşivine göre gastronomi turizmi alanında ilk tez 2010 yılında yazılmış olan iki adet yüksek lisans tezidir. Bu tezlerden biri Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Ana Bilim Dalı tarafından yürütülen, gastronomi turizminin turizm eğitim programlarındaki yeri ve öneminin belirlenmesi amacıyla yazılmış olan tezdir. Diğeri ise İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalında yazılmış, İstanbul’da bulunan 1. Sınıf Turizm İşletme Belgeli Restoranlar üzerinde anket çalışması ile gastronomi turizminin, Türkiye ve 2010 Avrupa Kültür Başkenti

İstanbul'un tanıtımında önemli bir kaynak olduğunu bulgularla ve örneklerle ortaya çıkarabilmeye dönük biryüksek lisans tezidir. İlk doktora tezi ise 2014 yılında yazılmış olan Osmanlı saray mutfağı'nın gastronomi turizmi çerçevesinde incelenmesiyle ilgili bir çalışmadır. Yazılan tezler yıllar bazında incelendiğinde, 2019 yılında 33 adet, 2020 yılında 31 adet olmak üzere yoğunlaştığı görülmektedir. 2010 yılından itibaren yani on yıl içerisinde 127 adet tez yazılması konunun akademide önemine vurgu yapmaktadır. Gastronomi turizmi alanında yazılmış tezler üniversite dağılımına göre bakıldığında en fazla tezin 10 adet ile Gaziantep Üniversitesinde yazıldığı görülmektedir. Ağırlıklı çalışmaların Gaziantep Üniversitesinde yapılması, Gaziantep'in 2015 yılında UNESCO tarafından gastronomi dalında Yaratıcı Şehirler Ağı'na dahil edilmesinden kaynaklanabilir.

Gastronomi turizmi son yıllarda önemli ölçüde büyümüş ve turizmin en dinamik ve yaratıcı segmentlerinden biri haline gelmiştir. Hem destinasyonlar hem de turizm şirketleri, turizmi çeşitlendirmek ve yerel, bölgesel ve ulusal ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için gastronominin önemini farkındadır (UNWTO Report, 2018). Turizme olan etkisi nedeniyle, gastronomi alanında yapılmış olan tezlerin ana bilim dalına göre dağılımına bakıldığında, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalının 66 adet teze birinci sırada olduğu görülmüştür. Ancak gastronomi turizminin, mimarlıktan uluslararası ticaret ve pazarlama anabilim dalına kadar farklı bilim dalları tarafından çalışılmış olması, turizmin multidisipliner özelliğinden kaynaklanabilir. Enstitü bazında değerlendirildiğinde birinci sırada

114 teze sosyal bilimler enstitüsü, ikinci sırada ise 7 teze lisansüstü eğitim enstitüsü bulunmaktadır. Tezin yapıldığı türe göre bakıldığında yüksek lisans tezlerinin baskın olduğu görülürken, yöntem açısından ise nicel yöntemlerin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Tezi yürüten danışmanların ünvanlarına göre ise birinci sırada doktor öğretim üyeleri bulunurken ikinci sırada doçent ünvanlı öğretim üyeleri ve üçüncü sırada profesör ünvanlı öğretim üyeleri bulunmaktadır.

Bu çalışma, gastronomi turizmi alanında son 10 yılda yapılmış olan tezlerin sistematik derlemesini sunmaktadır. Çalışmada genel bir analiz yapılmış olup, konuyu araştırmak isteyenler için bir altyapı oluşturulması amaçlanmıştır. Araştırmacıya hangi yöntemlerin, hangi bilim dallarının, hangi enstitülerin baskın olup olmadığı konusunda bir fikir vermesi hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Birdir, K. Ve Akgöl, Y. (2015). Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 57-68.
- Boyne, S.; Hall, D.; Williams, F. (2003). Policy, Support and promotion for food-Related tourism initiatives: A Marketing Approach to regional development. *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 14(3-4), 131-154.
- Çalışkan, O. Ve Yılmaz, G. (2016). Global İssues and trends İn Tourism. Inavcıkurt Et. (Eds.) *Gastronomy and tourism*. Pp.33-50, St. Klimentohridski university press, Sofia.
- Choe, J. Y. Ve Kim, S. (2018). Effects Of Tourists' Local food consumption value On Attitude, Food destination image, And behavioral intention. *International Journal Of Hospitality Management*, 71, 1–10.
- Cohen, Erik (1979). A Phenomenology Of Tourist experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201
- Csergo, J. (1996). The emergence Of Regional cuisines. In J. L. Flandrin (Eds.), *Food. A Culinary history* (Pp. 500-515). New York Columbia University press.
- Deveci, B., Türkmen, S. Ve Avcıkurt, C. (2013). Kırsal Turizm ile Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 29-34.
- Fields, Kevin (2018). Perspective Of Gastronomy studies. In Hjalager, A, And Richard, G. (Eds), *Demand for the gastronomy tourism product: Motivational factors*. Pp. 36-50. Routledge. London.
- Göker, Gönül (2011). *Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi (Balıkesir İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzel Şahin, G. Ve Ünver, G. (2015). Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak "Gastronomi Turizmi": İstanbul'un Gastronomi turizmi

- Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of Tourism and gastronomy studies*, 3(2), 63-73.
- Güzel, B. Ve Apaydın, M. (2016). Global Issues and trends İn Tourism. Inavcı kurt Et. (Eds.) *Gastronomy tourism: Motivations and destinations*. Pp. 394-404, St. Klimentohridski universitypress, Sofia.
- Hatipoğlu, A. (2010). *İnançların Gastronomi Üzerindeki Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Hjalager, A., & Richards, G. (2002). *Tourism and gastronomic*. London: Routledge.
- Hjalager, A.M. (2003). What Do Touristseat and why? Towards A Sociology Ofgastronomy and tourism. In, J. Collen, And G. Richards (Eds.). *Gastronomy and tourism*. ATLAS – Expertmeeting. Sandrio (Italy) 21-23 November 2002. Academievoor De Streekgebonden gastronomie, Belgium
- İsmoilov, J., Vilas, F. S. Ve Vila, E. S. (2010). Tourist classification İn Gastronomy Of Santiago De Compostela: Based On The data collectedfrom Santiago(E)Tapas contest.
- Lan, L. W., Wu, W-W. Ve Lee, Y-T. (2012). Promoting food tourism with kanseicuisine Design. *Procedia -Social and behavioral sciences*, 40, 609 – 615.
- Mandala Research (2013). *The american culinary traveler study*.
- Mora, D., Solano-Sanchez, A., Lopez-Guzman, T. Ve Moral-Cuadra, S. (2021). Gastronomic experiences As A Key Element İn The development Of A Tourist destination. *International Journal Of Gastronomy and food Science*, 25, 100405.
- Mulcachy, J. D. (2018). *Historical evolution Of Gastronomic tourism*. Theroutledge hand book Of Gastronomic tourism. Routledge.
- Muntean, M-C., Nistor, C., Nistor, R. Ve Sarpe, D. (2010). Oeno-Gourmettourism - A Newway Of Romanian tourism boost. *Latesttrends On Cultural heritage and tourism*, 241-246.

- Nistoreanu, B. G., Nicodim, L. ve Diaconescu, D. M. (2018). Gastronomic tourism -Stages and evolution. *De Gruyter Open*.
- Okumus, F., Koseoğlu, M. A. Ve Ma, F. (2018). Food and gastronomy research İn Tourism and hospitality: A Bibliometric analysis. *International Journal Of Hospitality Management*, 73, 64-74.
- Onur, N. Ve Onur, F. (2016). Global İssuesand trends İn Tourism. Inavcı Kurt Et. (Eds.) *Potential Of Gastronomy tourism within culture tourism and developing*. Pp. 470-479. St. Klimentohridski university press, Sofia.
- Pine, B.J. Ve Gilmore, J. (1998). *Wellcome to the experience economy*. Harvard Business Review, July-August 1998, HBS Press.
- Quan, S. Vewang, N. (2004). Towards A Structural Model Of The tourist experience: An İllustration from food experiences İn Tourism. *Tourism Management*. 25. 297-305.
- Richards, Greg (2014). Food and the tourism experience. Global Report On Food tourism, UNWTO.
- Rojas-Rivas, E., Urbine, A., Zaragosa-Alonso, J. Ve Cuffia, C. (2021). Cross-Cultural representations Of Gastronomy among consumers in Two Latin American countries. *Food research International*, 140, 109881
- Scarpato, R. (2002). Tourism and gastronomy in hjalager, A, And Richard, G. (Eds). *Perspective Of Gastronomy studies*. Pp. 51-70. Routledge. London.
- Şengül, S. (2017). Türkiye'nin Gastronomi Turizmi Destinasyonlarının Belirlenmesi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Balıkesir University the journal Of Social sciences institute*, 20 (37), 375-396.
- Ueda, H. Ve Poulain, J-P. (2021). What is Gastronomy for the French? An Empirical study On There presentation and eating Model İn Contemporary France. *International Journal Of Gastronomy and food science*, 25, 100377.
- UNWTO Report (2018). Global Report On Foodtourism. AM Reports: Volume four.

- Wearing, S. Ve Neil, J. (2009). *Ecotourism: Impacts, Potentials and possibilities*. Second Edition. Routledge, London.
- World Tourism organization and basqueculinary Center (2019), Guidelines for the Development Of Gastronomy tourism, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420957>.
- Yılmaz, G. (2015). *Turizm Destinasyonlarında Restoran Biçimleşmeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Kapadokya Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- <https://www.unwto.org/Gastronomy-Wine-Tourism>, Erişim Tarihi: 25.10.21
- <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.10.2021
- <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>, Erişim Tarihi: 27.10.2021
- <https://www.cbi.eu/Market-Information/Tourism/Food-Tourism/Market-Potential>, Erişim Tarihi: 31.10.2021

BÖLÜM 7

EKONOMİDE YOĞUNLAŞMA İLE İLGİLİ YAPILMIŞ OLAN TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1982-2020

Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN

Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,
Antalya, Türkiye
zaktas@hotmail.com

ORCIDNO: 0000-0003-0959-5314

GİRİŞ

18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi’yle birlikte büyük ölçekli üretim birimleri ortaya çıkmıştır. Firmaların büyük ölçekli üretimi, tam rekabet piyasasının tek başına hiçbir firmanın piyasa fiyatını etkileyemeyeceği varsayımını tartışmalı hale getirmiştir. Piyasada sayılamayacak kadar çok firma bulunmasına karşın, piyasa kontrolü büyük ölçekli ve güçlü firmalar tarafından sağlanmaya başlanmıştır. Bu olgu iktisat literatüründe “Endüstriyel Ekonomi (Sanayi İktisadı)” olarak ifade edilen ve bir piyasanın yapısı, yönetimi ve performansı arasındaki ilişkileri inceleyen bir alanın doğmasına yol açmıştır. Endüstriyel Ekonominin, iktisadi olaylara getirdiği çözüm yine fiyat mekanizması yoluyla gerçekleşmektedir. Piyasa yapısı, bir sektördeki ya da ülkedeki firma veya firma grubunun üretim faaliyetinde bulunduğu piyasadaki ürün farklılaştırılması, giriş engelleri, dikey bütünleşme ve yoğunlaşma düzeyi tarafından belirlenmektedir. Piyasa yapısı bir yandan firmaların yönetim ve performansını etkilerken, diğer yandan da onlardan etkilenmektedir. Piyasa yönetimi bir piyasada faaliyet gösteren firmaların davranışlarından oluşur; davranışların sonuçları ise performans göstergeleri ile takip edilir. Piyasa performans göstergeleri ise üretim ve kaynak dağılımında etkinlik, tam istihdam ve teknolojik gelişme şeklinde sıralanabilir. Dünyada ortaya çıkan bu değişim Türkiye’de özellikle sanayi sektörü üretimi ve ticaretindeki gelişmelere yol açmıştır. Türkiye, 1980 sonrası yeni bir ekonomik modele geçiş yapmış ve dış ticarete ithal ikameci sanayileşme

modelinden vazgeçip, ihracata dayalı sanayileşme modelini benimseyerek ekonomide fiyatların piyasa güçleri tarafından belirlendiği daha rekabetçi bir yapıya kavuşmuştur. Bu değişimle birlikte birçok sektörde yoğunlaşma oranları artmıştır. Ayrıca modernleşme ve kapitalizmin gelişmesiyle yaşıt olduğu düşünölen küreselleşmenin, son yıllarda hızlanmasıyla günümüz de ulusal kuruluşlar yabancı pazarlara açılmış ve dünyadaki çok büyük kuruluşlarla rekabet etme zorunda kalmışlardır. Serbest ticaret, uluslararası rekabeti ön plana çıkarmıştır. Rekabetin artması firmaların kar oranlarının düşmesine ve bu düşüşün giderek artmasıyla bazı firmaların piyasadan çekilmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda piyasada faaliyet gösteren firma sayısı azalmış, başka bir ifadeyle piyasadaki yoğunlaşma oranı artmıştır. Yoğunlaşma, piyasa yapısının belirlenmesinde kullanılan en yaygın ölçüttür.

Sanayiye ilişkin çalışmalar uzun yıllardır gerçekleştirilmektedir. Ancak Endüstriyel Ekonomi kavramı son yüzyılda iktisat literatürüne girmiştir. Ülkelerin dış ticaretin önündeki engelleri kaldırarak serbestleşme girişimleri artmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsurlarından olan piyasalar birçok açıdan farklılık gösterir. Yapı-Davranış-Performans (SCP) yaklaşımına göre piyasa yapısı ile piyasadaki firmaların davranışları ve ekonomik performansları arasında nedensellik ilişkisi vardır. Yoğunlaşma, piyasa yapısının en iyi bilinen ve çok sık da kullanılan göstergelerinden birisidir. Yoğunlaşma oranını belirleyebilmek için literatürde çok sayıda endeks geliştirilmiştir.

Literatürde yoğunlaşma kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar son yıllarda artmıştır. Bu araştırma, yoğunlaşma konusunda yazılmış olan yüksek lisans, doktora tezlerinin sistematik derlemesidir. Çalışmada ekonomide yoğunlaşma konusunda Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yer alan (31) tezler incelenmiştir. Çalışma, yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, konu, yöntem ölçütleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alan yazımına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki mevcut boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

1. Yoğunlaşmanın Anlamı

Yoğunlaşma kavramı belirli bir endüstride, bir veya birden fazla firma tarafından, üretim ve fiyat politikalarının kontrol altına alınmasını ifade etmektedir (Kostakoğlu, 2015: 131). İktisat tarihçilerine göre yoğunlaşma kavramı 1870'li yıllardan sonra gündeme gelmiştir. Yoğunlaşma sürecinin başlamasında ulaştırma ve haberleşme araçlarında geliştirilen devrim etkili olmuştur (Avcu, 2016: 20). Amerika Birleşik Devletleri'nde 1887-1903 ve 1924-1929 yılları arasında yoğunlaşma artmış olup, daha sonra II. Dünya Savaşından sonra endüstriyel yoğunlaşma yeniden hızlanmıştır (Ergün, 1994: 49-50).

Ekonomik yoğunlaşma terimi, çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Yoğunlaşma indeksi, endüstriyel yapının bir dizi farklı özelliklerinin ölçülmesi için geliştirilmiştir. Ekonomi teorisi yoğunlaşmanın tanımlanmasının, piyasa davranışı ve piyasa sonuçlarının önemli bir belirleyicisi olduğunu öne sürmektedir (Rosenbluth, 1955: 57-59). Bir yapının yoğunlaşma derecesi, o yapı içindeki birimlerin sayısına bağlı olduğu kadar o yapıya bağlı iktisadi kaynak ve faaliyetler bütününe yapıyı oluşturan birimler arasındaki dağılımına da bağlı olmaktadır (Yıldırım ve Özbaş, 2016: 14). Yoğunlaşma kavramı içerisinde en az dört farklı kavram bulunmaktadır. Birincisi *toplam yoğunlaşma*dır. Büyük bir yapıya sahip kurumların, işletmelerin veya ülkelerin söz konusu alandaki konumunu ölçmektedir. İkincisi *sanayi veya piyasa yoğunlaşmasıdır*. Kaynakların eşitsiz ve yanlış dağılımı sonucu ekonomik performans olumsuz etkilenir. Bu durum tekellerin ortaya çıkmasına sebep olur. Üçüncüsü *alıcı yoğunlaşmasıdır*. Belirli bir ürünün büyük bir kısmının nispeten daha az sayıda alıcı tarafından satın alınmasını ifade eder. Dördüncüsü *mülkiyet yoğunlaşmasıdır*. Bu son kavram genellikle varlıkların servetini veya kontrolünü tanımlamak için kullanılır; borsada işlem gören hisse senetlerinin kontrolünün geniş çaplı veya dar bir kitlenin kontrolünde olup olmadığı ile ilgilidir (OECD: 23).

2. Yoğunlaşmayı Belirleyen Temel Unsurlar

Ekonomide yoğunlaşma artışına ya da azalışına yol açan çok sayıda unsur söz konusudur. Yoğunlaşmayı arttırıcı ya da azaltıcı çok sayıda unsur birbirini etkilemekte aynı zamanda da yoğunlaşmadan

etkilenmektedir (Ergün, 1994: 51). Yoğunlaşmayı belirleyen unsurlar ile ilgili teorik bilgi mevcut değildir. Sektörel yoğunlaşmayı belirleyen unsurların niteliği ve ağırlığı her ülkede, aynı ülkede ve aynı sektörler arasında farklı olabileceği gibi aynı sektör içinde de farklılıklar gösterebilmektedir. Durum bu şekilde olmasına rağmen literatürde yoğunlaşmaya neden olduğu düşünülen temel faktörler, ölçek ekonomileri ve pazarın büyüklüğü, teknolojik gelişme seviyesi, giriş engelleri, reklam, birleşme ve kamu politikaları olarak sıralanmaktadır (İzgi, 2011: 3).

3. Yoğunlaşmanın Ölçülmesi

Yoğunlaşmanın hesaplanmasında kullanılabilecek standart bir ölçüm yöntemi yoktur (Bashimov, 2017: 42). Ancak Literatürde yoğunlaşmanın ölçülebilmesi amacıyla kullanılan çok sayıda ölçüt bulunmaktadır. Yoğunlaşma endeksi ölçümü, oldukça rastgele bir karardır. Bu oranın, hesaplanması ve sınırlı veri kullanması nedeniyle dezavantajlı olmasına rağmen, sadeliği nedeniyle hala kullanılmaktadır (Meilak, 2008: 37). Yoğunlaşmanın belirlenmesinde kullanılan ölçütler, bir sektörün yapısı hatta sektörler arası karşılaştırma yapılmasına imkân verdiği gibi ülkeler arası rekabet düzeylerinin karşılaştırmasına da olanak vermektedir. Elde edilen sonuçlar hükümetlerin uygulayacakları politikalarda yol gösterici olmaktadır (Sarıbaş, 2015; Tekiner, 2015: 24).

Yoğunlaşmanın ölçülmesi, piyasa yapısının ve rekabet gücünün belirlenmesinde önemli bir gösterge olarak görülmektedir. Bu nedenle yoğunlaşma ölçülürken birçok ölçü birimi kullanılmıştır.

3.1. N-Yoğunlaşma Oranı

Çok tercih edilen bir yöntem olup, anlamak ve hesaplamak kolaydır. Nsayıdaki öncü firmanın piyasadaki toplam piyasa paylarının toplamını temsil eder (İldırar, 2017; Kıral, 2017: 97). Sık kullanılmasının sebebi N değerinin sınırlı veri kullanılarak tespit edilebilmesidir. Ancak N değerinin belirlenmesinde belli ölçüt olmaması ve firmaların piyasa paylarının yansıtılmaması yaşanan sorunlar arasında yer alır (Avcu, 2016: 21)

3.2. Hirschman-Herfindahl Endeksi (HHI)

Endeks, bütün firmaları kapsayarak, piyasa payları büyük firmalara daha fazla ağırlık vermektedir. Bu nedenle daha yoğun olarak kullanılmaktadır. HHI, ayrıca firma çıktı yoğunlaşması yanı sıra ihracat ve ithalat yoğunlaşmasını ölçmek içinde kullanılmaktadır (Erlat, 2012; Erlat, 2012: 8). Hirschman tarafından 1945 yılında geliştirilmiş daha sonra Herfindahl tarafından bağımsız olarak formüle edilmiştir. 1980 yılından itibaren yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Durukan ve Hamurcu, 2009: 78). HHI endeksinin teorik üstünlüğünün daha çok olduğu düşünülmektedir. Piyasanın ne kadar rekabetçi olduğunu belirlemede kullanılan, kolay hesaplanabilir bir endekstir (Kaynak, 2011; Arı, 2011: 41).

3.3. HannahVe Kay Endeksi

HHI'den yola çıkarak 1977 yılında Hannah ve Kay tarafından ortaya atılmıştır. Kullanımı henüz yaygın değildir (Yayla, 2005: 47).

3.4. Entropi Endeksi

Logaritmik değerler kullanarak hesaplanan entropi indeksi, Jacguemin ve Jong tarafından 1977 yılında ortaya atılmıştır. HHI gibi piyasada faaliyet gösteren bütün firmaları dikkate almaktadır. Ancak HHI göre yoğunlaşmayı daha hassas ölçülmesine rağmen hesaplamada yaşanan zorluk yüzünden daha az kullanılmaktadır (Önder, 2018: 36).

3.5. Rosenbluth veya Hall-Tideman Endeksi

Pazar payını, firmanın piyasadaki büyüklük sırası ile ölçeklendiren bir endeks olup, Rosenbluth (1961) ve Hall ve Tideman (1967) ve tarafından geliştirilmiştir (Yılmaz, 2020; Akkaya, 2020: 258).

3.6. Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (CCI)

CCI kısmi ve toplu endekslerin birleşmesinden oluşan bir endektir. 1970 yılında Horwath tarafından geliştirilmiş olan CCI, HHI'den türetilmiştir. Yoğunlaşma endekslerinde hangi firmaların alınacağı konusunda da yaşanan sorunlar nedeniyle iki tür endeks etkili olmaktadır. Bu endekslerden birisi kısmi endeksler (birkaç büyük firmanın o sektördeki toplam üretim içindeki payını gösterir) diğeri toplu endekslerdir (piyasadaki bütün firmaları dikkate alır) (Avcu, 2016: 25).

3.7. Logaritmanın Varyansı Endeksi

Logaritmanın Varyansı Endeksi, bütün firmalar eşit büyüklükte olduğu zaman sıfır değerini almaktadır.

3.8. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

Gini katsayısı, bir dağılım içerisindeki eşitsizliği ölçmek için kullanılır. Piyasa yoğunlaşma seviyesini ölçmek amacıyla kullanılan Gini katsayısı Lorenz eğrisi yardımı ile türetilmektedir (Sarıdoğan, 2021: 73). Lorenz eğrisi, piyasa yoğunlaşma derecesinin grafiksel gösterimi olup, firmaların piyasa payları dağılımındaki eşitsizliğin belirlenmesi için kullanılan bir araçtır. Yatay eksen de firmaların, piyasa payı en küçük olan firmadan en büyük olan firmaya doğru sıralanışını; dikey eksen de ise toplam piyasa payını gösterir. Bu yöntem grafiksel olarak piyasa paylarında tam eşitliği ifade eden 45 derecelik doğru ile yoğunlaşma derecesini gösteren Lorenz eğrisinden oluşur (Ildırrar, 2017; Kırıl, 2017: 100)

4. Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlere Yönelik Araştırma

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye’de yönetim yazını 1960’lı yıllarda başlamıştır (Berkman, 2009: 15). Sistemik derleme çalışmasında, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sistemik derleme niteliği taşıyan çalışmalar belirli bir durumun tespitine yönelik, belirli zaman aralıklarında; inceleme

yapılarak o durumun gelişimini ve eğilimini göstermesi açısından önemlidir (Üsdiken, 1993; Pasadeos, 1993).

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki tezlerin arşivlendiği Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'ne ulaştırılmış ve ekonomide yoğunlaşma konusunda yapılmış tezler oluşturmaktadır. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi kayıtları üzerinden yoğunlaşma anahtar kelimesi kullanılarak, başlık, konu, özet gibi teze ait bilgiler taranmıştır. 18.10.2021 tarihinde yapılan tarama sonucunda 22 yüksek lisans, 9 doktora tezi olmak üzere toplam 31 teze ulaşılmıştır.

Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemeyle dayalı bir değerlendirme yapılmış olup araştırmanın evreni tamamıyla ulaşılabilir olduğu için belirtilen 31 tez ilgili çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu noktada araştırmanın örnekleme dâhilindeki tezler yıl bazında incelenmiş ve kayıtlı olan ilk tezin 1982 yılına ve son tezin de 2020 yılında yayımlanmış olduğu tespit edilmiştir. 2021 yılında yayınlan 1 tez, yılın bitmemiş olması sebebiyle çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışmada niteliksel olarak toplanan veriler değerlendirme ölçütleri bağlamında niceliksel forma dönüştürülerek elde edilen sonuçlar niceliksel olarak sunulmuştur. Ortaya çıkan örüntüler çerçevesinde elde edilen bulguların araştırma hedefleri doğrultusunda sınıflandırılarak, açıklanmış ve yorumlanmıştır. Bu noktada tanımlayıcı istatistik kullanılmaktan ve tablolarla sunuş yapmaktan öteye gidilmemiştir.

Çalışmanın sorunsalını yanıtlayabilmek adına veriler işlenerek aralarındaki örüntüleri sunmak amacıyla içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular araştırma hedefleri doğrultusunda sınıflandırılarak, açıklanmış ve yorumlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın temel ve tamamlayıcı sorunsallarına yanıtlamaya yönelik analiz sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 1: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Yıllar	Tez Sayısı
1982	1
1984	1
1994	1
1996	1
1997	1
1998	1
2004	1
2005	2
2007	3
2008	2
2010	2
2014	1
2015	2
2016	3
2017	2
2018	3
2019	2
2020	2
Toplam	31

Tablo 1’de ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış olan tez çalışmalarının yıl bazında dağılımları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, Türkiye’de ekonomide yoğunlaşma ile ilgili ilk tez çalışması 1982 yılında yapılmıştır. 1982-2004 yılları arasında birer tez yazıldığı görülmektedir. Bu konuda en fazla çalışması sırasıyla 2007, (3 tez), 2016 (3 tez) ve 2018 (3 tez) yıllarında yapılmıştır. Yıllar itibariyle bakıldığında genel olarak 2004 yılından sonra artış gözlenmektedir.

Tablo 2: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Akdeniz	1	İstanbul bilgi	1
Adnan Menderes	1	İstanbul Teknik	1
Boğaziçi	2	İzmir Ekonomi	1
Çukurova	1	Marmara	1
Dumlupınar	1	Orta Doğu Teknik	1
Ege	1	Pamukkale	1
Erciyes	1	Sakarya	1
Erzurum Teknik	1	Selçuk	1
Gazi	3	Uludağ	1
Gümüşhane	1	Uşak	1
Hacettepe	3	Yeditepe	1
Hasan Kalyoncu	1	Yıldız Teknik	2
İstanbul	1		
Toplam			31

Tablo 2’de ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış olan tezlerin üniversite bazında dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere en fazlatezin yapıldığı üniversite Hacettepe (3 adet) ve Gazi (3 adet)’dir. İkinci sırada Boğaziçi ve Yıldız Teknik Üniversiteleri yer almaktadır. Diğer üniversitelerde birer tez yazılmıştır.

Tablo 3: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Fen Bilimleri	1
Sosyal Bilimler	30
Toplam	31

Tablo 3’te ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış tez çalışmalarının enstitü bazında dağılımları verilmiştir. En fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından (30 adet) yapıldığı görülmektedir. Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından yapılan bir adet tez, yoğunlaşma konusunda yapılan ilk tezdır.

Tablo 4: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Ekonomi	23
Ekonometri	1
Finansal İktisat	2
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1
Yönetim ve Organizasyon	1
Anabilim Dalı Belirtilmemiş	3
Toplam	31

Tablo 4’te ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılan tez çalışmalarının anabilim dalına göre dağılımlarına yönelik bulgular verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde en fazla tezin Ekonomi Anabilim Dalında (23 adet) yazıldığı görülmektedir. Finansal İktisat Anabilim dalında ise sadece iki adet, Ekonometri, Yönetim ve Organizasyon, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dallarında ise birer adet tez yapılmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (1982 yılı) ve Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (1996 yılı) ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2018 yılı) tarafından yapılan tezlerin anabilim dalı belirtilmemiştir.

Tablo 5: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	24
İngilizce	7
Toplam	31

Çalışma kapsamındaki tezlerin çoğunluğunun Türkçe (24 adet), kalan tezlerin ise İngilizce (7 adet) olarak yazılmış olduğu Tablo 5’te görülmektedir.

Tablo 6: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	12
Doç. Dr.	13
Dr. Öğr. Üyesi	4
Dr.	2
Toplam	31

Tablo 6’da ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış tez çalışmalarının danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını doktor doçent (13 Adet) ve profesör doktor (12 Adet), unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken onları sırasıyla doktor öğretim üyesi (4 adet) ve Doktor (2 Adet) unvanına sahip öğretim elemanlarının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 7: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	1
Nicel	2
Nitel + Nicel	28
Toplam	31

Yoğunlaşma oranını belirleyebilmek için literatürde çok sayıda endeks geliştirildiği görülmektedir. Ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış tez çalışmalarının yöntem bakımından dağılımlarına yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir. Yapılan araştırma göstermektedir ki, araştırma kapsamındaki tezlerin büyük bir çoğunluğunda nitel ve nicel araştırma yöntemi (28 Adet) birlikte kullanılmıştır. İlgili çalışmada nicel yöntem kullanıldığı 2 adet tez, nitel yöntemin kullanıldığı 1 adet tez vardır.

Tablo 8: Ekonomide Yoğunlaşma İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	22
Doktora	9
Toplam	31

Tablo 8 incelendiğinde, ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış tez çalışmalarının çoğunluğunun yüksek lisans olduğu görülmektedir. Ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılan ilk iki çalışma doktora düzeyinde olmasına rağmen toplamda 9 doktora tezi yazılmıştır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma Türkiye’de ekonomi alanında yoğunlaşma konusunda Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan 31 tez üzerinden yürütülmüştür. Araştırma yılı, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak doküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır.

Türkiye’de ekonomi alanında yoğunlaşma konusunda çalışmalar 1982 yılında başlamış olup, ilk çalışma 1982 yılında doktora düzeyinde yapılmıştır. Konuyla ilgili 1982 ve 1984 yıllarında birer çalışma yapılmış olup, her ikisi de doktora tezidir. İlk iki tez doktora tezi olmasına rağmen 2007 tarihinden itibaren genel olarak yüksek lisans tezi yazılmıştır. En fazla tez 2007, 2016 ve 2018 yıllarında yazılmıştır. 2021 yılı henüz bitmediği için yorum dışı bırakılmıştır. Üniversite

bazında incelendiğinde en fazla tez Gazi (3 adet) ve Hacettepe (3 adet) Üniversitesinde yazılmıştır. Yazılan otuzbir tezin, otuzu Sosyal Bilimler Enstitüsünde, birisi Fen Bilimleri Enstitüsünde yazılmıştır. Anabilim dalları dikkate alındığında Ekonomi Anabilim Dalında (23 Adet), ayrıca Finansal İktisat Anabilim Dalında 2 adet, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı ve Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dallarında 1'er adet tez yazıldığı görülmektedir. Ancak yazılan 3 tez de anabilim dalı belirtilmemiştir. Farklı anabilim dalında ekonomide yoğunlaşma konusunun çalışılmış olması konunun disiplinler arası bir nitelik taşıdığını da göstermektedir. Tezlerin çoğunluğunun profesör ve doçent unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği görülmüştür. Çalışmaların büyük kısmında nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanılmış olması sebebiyle alanın hem nicel araştırmalara hem de nitel araştırmalara yatkın olduğunu söyleyebiliriz. Sayısal olarak yüksek lisans tezleri fazladır.

Sonuç olarak söz konusu çalışmada ekonomide yoğunlaşma ile ilgili yapılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak ilgili alana dair 38 yıllık sürecin genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma bir başlangıç niteliğinde olup daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Avcu, N., (2016). Türkiye’de Otomotiv Sektöründe Yoğunlaşma ve Büyüme Üzerine Etkisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Bashimov, G., (2017). Dış Ticarete Ürün Bakımından Yoğunlaşma: Orta Asya Ülkeleri Örneği, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 7, Sayı 12, s.37-50.
- Berkman, A.Ü., (2009). Türk Yönetim Yazını ve Türkiye’de Yönetim-Örgüt Alanının Gelişimi: 1990 Yılı Sonrası (Nereden Nereye), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1), s.13-24.
- Durukan, T., Hamurcu Ç., (2009). Mobil İletişimde Pazar Yoğunlaşması: Türkiye ile Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan Karşılaştırması, Karadeniz Araştırmaları, Cilt 6, Sayı 22, s.75-86.
- Erlat, G., Erlat H., (2012/26). Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, s.1-16.
- Ergün, S., (1994). Sanayide Yoğunlaşma ve Türkiye Uygulaması, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İzgi, B.B., (2011). Devlet Yardımları ve Yoğunlaşma ve Rekabet, Mevzuat Dergisi, 2011, Yıl 14, Sayı 159, s.1-11.

- Kaynak, S., Arı, Y.O., (2011). Türk Otomotiv Sektöründe Yoğunlaşma: Binek ve Hafif Ticari Araçlar Üzerine Bir Uygulama, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 22, Sayı 80, s.39-58.
- Ildıracı, M., Kıral E., (2018). Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma: Türk Otomotiv Sektörü Üzerine Bir analiz, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt18, Yıl 18, Sayı 1, s.93-117.
- Kostakoğlu, S.F., (2015). İnternet Servis Sağlayıcıları Piyasasına Yönelik Yoğunlaşma Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 25, s.129-140.
- Meilak, C., (2008). Measuring Export Concentration: The Implications for Small States, Bank of Valletta Review, No:37, s.35-48.
- OECD (Organisationfor Economic Co-Operation and Development), “Glossary of Industrial Organisation Economics And Competition Law (<http://www.oecd.org/regreform/sectors/2376087.pdf>, 28.10.2021).
- Önder, K., Topatan, Z., (2018). İnternet Arama Motorları Piyasasına Yönelik Yoğunlaşma Analizi: Türkiye Örneği, International Journal Of Education Technology and Scientific Researches, Sayı 5, s.28-42.
- Rosenbluth, G., (1955). İş Yoğunlaşması ve Fiyat Politikaları. Konsantrasyon Ölçüleri, ed. Üniversiteler-Ulusal Büro, s.57-99. Princeton: Princeton University Press.
- Sarıbaş, H., Tekiner İ., (2015). Türk Sivil Havacılık Sektöründe Yoğunlaşma, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt 52, Sayı 610, s. 21-33.

- Sarıdoğan, H.Ö., (2021). Piyasa Yoğunlaşması: Yapısalıcı Yaklaşım Bağlamında Bilişim Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 21, s.67-81.
- Üsdiken, B., Pasadeos, Y., (1993). Türkiye'de Örgütler ve Yönetim Yazını, Amme İdaresi Dergisi, 26 (2), s.73-98.
- Yayla, M., (2007). Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet:1995- 2005, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.35-59.
- Yıldırım, O., Özbaş H., (2018). Turkey's International Trade Investigastion & Country-Based Products Concentration in International Trade (2012-2016). *Econ World 2018@Lisbon*, Portugal, s.1-20.
- Yılmaz, F., Akkaya G.C., (2020). Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinde Yoğunlaşma Analizi, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 24, Sayı 2, s.251-267.

BÖLÜM 8

KIRSAL TURİZM ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1992-2021

Öğr. Gör. Dr. Mesut ÜLEN

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,
Antalya, Türkiye
mulen@akdeniz.edu.tr
ORCID NO: 0000-0003-3677-0472

1. Giriş

Turizmin çok alanlı olan yapısı, diğer bilim dalları içerisinde edindiği yeri ve onlarla olan ilişkisini görebilmek noktasında katkı sağlayabilecektir. Turizmalanın bu müsait yapısı birçok farklı disiplin (tarım, mimarlık, coğrafya vs.) ve yaklaşımın kırsal turizm içerisinde yer almasını sağlamıştır.

Dünyada yeni turistik cazibe bölgeleri modern turizm anlayışı içerisinde sürekli güncellenmektedir (Ekiztepe, 2020: 54). Kültürel yapısı, iklim koşulları, coğrafi ve doğal imkânları ile Türkiye çok çeşitli turizm potansiyellerini içerisinde barındırmaktadır. Bunlardan bazıları çevreye daha az zarar vereceği düşünülen, yeşil turizm, etnik turizm, kırsal turizm ve ekolojik turizmdir.

İlk ortaya çıkışı Avrupa'da 70'li yılların başlarına dayanan Kırsal Turizm, kırsal alanlar için bir kalkınma potansiyeli olması ve ayrıca turizm pazarında trend oluşturması nedeniyle hem akademisyenlerin hem de turizm profesyonellerinin artan ilgisini çekmektedir.

Şehir merkezlerinde son yıllarda artan nüfus yoğunluğu, kitle turizminin yaşandığı yerlerdeki, gürültü, trafik ve çarpık yapılaşma kırsal turizmin popüler olmasına neden olmuştur. Böylelikle turizmin, yıllardır ağırlıklı olarak deniz turizmine bağlı olarak gelişen egemenliğinden ayrılarak iç bölgelere doğru hareketlenmesi gözlemlenmektedir. Kırsal turizmin önemi, kırsal alanların gelişmesinde önemli bir faktör olarak geniş çapta kabul görmüştür. Kırsal turizm, kırsalda azalan geleneksel kültürü canlandırarak

sürdürülebilir yeni iş alanlarının yaratılmasıdır (Sasu ve Epuran, 2016: 119).

Tanım olarak kırsal turizm, kırsal alanlardaki kırsal yaşamı, sanatı, kültürü ve mirası sergileyen, böylece yerel topluluğa sadece ekonomik ve sosyal olarak değil, aynı zamanda turistler ve yerel halk arasında daha zenginleştirici bir turizm deneyimi için karşılıklı etkileşimi mümkün kılmaktadır (Nagaraju ve Chandrashekara, 2014: 43).

Açık hava rekreasyonu için açık alan sağlayan bir eğlence alanı olarak, doğa ve kültürle temasın olması, kente özgü stres faktörlerinin olmaması nedeniyle farklı bir çevrede sosyalleşme fırsatları ve eski günlerde nostaljik köklere otantiğe kaçış fırsatı sağlaması, kırsal turizme duyulan ilgiyi artırmaktadır (Yasuo vd., 2017: 323).

Genel olarak, kırsal turizm doğa ve kültürel miras olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır. Her kırsal turizm alanı bu bileşenlerden bir veya ikisine veya ikisinin karışımına sahip olsa da kombinasyonun derecesi kırsal alanların coğrafi ve tarihi bağlamlarına bağlıdır (Kastenholz vd., 2012: 207).

Kırsal turizm ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir, tarım çevresindeki görüşlere göre kırsal alanlar gıda üretimine ağırlık vermeli yaklaşımı savunulurken turizm çevrelerinde ise kırsal turizmin konaklama odaklı olup mevcut tatil yerlerinden de kendisine pazar payı alabileceği vurgulanmaktadır. Bu tanımlamalar ülkeden ülkeye değişkenlik göstermekte olup bazen kırsal turizm etkinlikleri diğer turizm faaliyetleriyle birleştirilip değişkenlik gösterebilmektedir.

Kırsal turizm faaliyetleri birçok formu bir arada kabul eden nişleri yaratmış bir yapı haline gelmiştir. Bunlardan, bilinen en eski türü *Çiftlik Tatilleri/TarımTurizmi* olarak adlandırılan bir çiftlikte kalmayı veya günübirlik ziyaretçiler için çiftlik ziyaretleri yapmayı içermektedir. *Sağlık Turizmi* özellikle ekolojik açıdan zengin bölgelerde, bazı dağlık alanlarda veya termal sulara yakın yerlerde bulunan bazı kırsal alanlar için özellikle uygundur. *Aktivite Turizmi* ise kırsal tatillerde fiziksel aktiviteyi (yürüyüş, tırmanma, kayak ve çeşitli bisiklet türleri vs.) içeren çok çeşitli turizm türleri için genel bir terimdir. *Binicilik/At Turizmi*, birçok kırsal alanda, trekkingden atlı safarilere ve çiftlikte çalışma tatillerine kadar çeşitli aktiviteleri kapsayan güçlü bir niş pazardır. *Kültür ve Miras Turizmi*, kırsal mirasın ve kültürün güçlü bir rol oynadığı geniş bir alandır (Bernard ve Kastenholz, 2015: 8-9). Söz konusu turizm etkinlikleri başka bir turizm türü içerisinde de yer bulabilmektedir.

Kırsal turizmin gelişmesinde ulusal bazda hükümetlerin destekleyici politikaları ile birlikte bu bölgelere ziyaretleri arttıran unsur ulaşımıdır. Ulaşımında artan araç sahipliği kadar kırsal bölge ziyaretlerini daha kolay hale getiren demiryolu ağlarının önemi büyüktür. Kırsal turizmin gelecekte var olabilmesi için gerek arazi sahipleri, acenteler, topluluklar, kırsal araştırmacılar ve araştırmacılarında kendi aralarında daha iyi bir kırsal turizm biçimi oluşturmak için birlikte çok daha yakınış birliği içerisinde çalışmalarını gerekmektedir.

2. Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlere Yönelik Araştırma

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerde araştırmacılar genel olarak nitel araştırma yöntemleri kullansalar da nicel araştırma yöntemlerinden de yararlanmaktadır. Turizmin birçok disiplini bir arada bulunduran yapısıyla, dinamik ve dış etkenlere duyarlı özelliği nicel, nitel ve karma olmak üzere birçok araştırma yöntemlerini bir arada kullanılabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada Kırsal Turizm konusunda sistematik derleme yapılmış ve nitel bir çalışma yöntemi uygulanmıştır. Sistematik derleme bilgi toplamayı, sentezlemeyi ve belirli bir konuda mevcut bilgiyi değerlendirir (Moller ve Myles, 2016: 428).

Araştırmanın metodolojisi uyarınca araştırmanın ana kütesini Türkiye'de tezlerin arşivlendiği Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Tez Arşivinde bulunan ve kırsal turizm alanında yapılmış tezler oluşturmaktadır.

Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi kayıtları üzerinden “Kırsal Turizm” anahtar kelimesi kullanılarak, tez adı, konu, dizin, özet gibi tezlere ait bilgilerin tümü seçilerek tarama işlemi yapılmıştır. Bu şekilde, 31.10.2021 tarihi itibarıyla yapılan tarama sonucunda 84 yüksek lisans, 23 doktora tezi olmak üzere toplam 107 teze ulaşılmıştır.

Araştırmalarda zaman ve maliyet gibi durumlar hedeflenen evrenin tümüne ulaşılmasını kısıtlamaktadır (Kurtuluş, 2010: 12). Ancak bu çalışmada ana kütlelin tamamının ulaşılabilir olması 107 tez sayısı ile örnekleme yapılmasını sağlamıştır. Bu örneklem dâhilindeki tezler yıl bazında incelenmiş ve kayıtlı olan ilk tezin 1992 yılına ve son tezin de 2021 yılında yayımlanmış olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada niteliksel olarak toplanan veriler, analiz edilerek araştırma hedefleri doğrultusunda sınıflandırılarak açıklanmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın uygunluk ölçütlerinin sağlanması konusunda araştırma kapsamındaki tezler, belirlenen ölçütler doğrultusunda tek tek incelenmiş sonuçları niceliksel olarak açıklanmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın temel ve tamamlayıcı sorunsallarına yanıtlamaya yönelik analiz sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 1: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Tez Sayısı	Yıllar
5	2021
9	2020
15	2019
18	2018
6	2017
12	2016
7	2015
4	2014
2	2013
3	2012
1	2011
5	2010
3	2009
3	2007
2	2006
3	2004
3	2003
1	2002
2	2001
2	1998
1	1992
107	Toplam

Tablo 1 incelendiğinde Kırsal Turizm konusunda en fazla tezin sırasıyla 2018, 2019 ve 2016 yılları arasında yapıldığı görülmektedir. Kırsal Turizmin popüler olmaya başlamasıyla genel olarak 2015 yılından sonra artış gözlenmektedir. YÖK tez arşivinden alınan bilgilere göre Kırsal Turizm konusu Türkiye’de tez literatürüne 1992 yılında girmiş, ilk doktora tezi ise 1998 yılında yazılmıştır. 2000,2005, 2008 ve 1993-1999 yılları arasında Kırsal Turizm konusunda herhangi bir tez bulunamamıştır.

Tablo 2: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Adnan Menderes	2	İzmir Katip Çelebi	1
Akdeniz	2	Karabük	1
Anadolu	4	Karadeniz Teknik	4
Ankara	9	Kırklareli	1
Artvin Çoruh	2	Koç	1
Atatürk	7	Mardin Artuklu	1
Bahçeşehir	1	Mehmet Akif Ersoy	2
Bartın	2	Mersin	2
Balıkesir	4	Mimar Sinan Güzel Sanatlar	2
Bilecik Şeyh Edebali	1	Muğla Sıtkı Koçman	9
Çukurova	1	Namık Kemal	3
Dokuz Eylül	1	Ondokuz Mayıs	2
Düzce	2	Onsekiz Mart	3
Ege	5	ODTÜ	1
Gazi	3	Sabancı	1
Gaziosmanpaşa	1	Sakarya	2
Haliç	1	Selçuk	4
Isparta Uygulamalı Bilimler	2	Sivas Cumhuriyet	1

İnönü	2	Süleyman Demirel	4
İstanbul Kültür	1	Trakya	1
İTÜ	2	Uludağ	3
İstanbul	2	Yüzüncü Yıl	1
Toplam			107

Tablo 2’de Kırsal Turizm konusunda yapılmış olan tezlerin üniversite bazında dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 9 adet ile en fazla tezin yapıldığı üniversite Ankara ve Muğla Sıtkı Koçman üniversitesidir. Sıralamayı Atatürk, Ege, Anadolu, Balıkesir, Selçuk, Süleyman Demirel, Karadeniz Teknik, Gazi, Namık Kemal, Onsekiz Mart ve Uludağ Üniversitesi takip etmiştir. Sıralamayı Adnan menderes, Akdeniz, Artvin ÇoruhBartın, Düzce, Isparta Uygulamalı Bilimler, İnönü, İstanbul, İTÜ, Mehmet Akif Ersoy, Ondokuz Mayıs, Sakarya, Mersin, Mimar Sinan üniversiteleri iki tezle izlemiştir. Diğer üniversiteler ise birer tez yapılmıştır.

Tablo 3: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	67
Fen Bilimleri	36
Lisansüstü Eğitim	3
Eğitim Bilimleri	1
Toplam	107

Kırsal Turizm alanında yapılmış olan tezlerin enstitü bazında dağılımları Tablo 3’te verilmiştir. En fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde (67 adet) yapıldığı görülmektedir. Bu rakamı sırası ile

Fen Bilimleri (36 adet), Lisansüstü Eğitim (3 adet) ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (1 adet) takip etmektedir.

Tablo 4: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Coğrafya	14	Peyzaj Mimarlığı	13
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2
Çalışma İktisadı	1	Sosyoloji	1
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	2	Şehir ve Bölge Planlama	4
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1	Tarım Ekonomisi	12
İç Mimarlık	1	Tarih	1
İktisat	4	Turizm	2
İşletme	5	Turizm İşletmeciliği	23
Kentsel Sistemler ve Ulaştırma Yönetimi	1	Turizm İşletmeciliği Eğitimi	1
Kültürel Çalışmalar	1	Turizm Rehberliği	2
Mimarlık	5	Turizm ve Otel İşletmeciliği	5
Orman Mühendisliği	2	Uluslararası İşletmecilik	1
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi	1	Zootekni	1
Toplam			107

Tablo 4'te Kırsal Turizm alanında yapılmış olan tezlerinin anabilim dalına göre dağılımlarına yönelik bulgular verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde en fazla tezin 23 adet olmak üzere Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında yazılmıştır. Ayrıca 14 Adet Coğrafya, 14 Adet Peyzaj Mimarlığı ve 12 Adet Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında da tez yazıldığı görülmektedir.

Tablo 5: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	103
İngilizce	4
Toplam	107

Çalışma kapsamındaki tezlerin çoğunluğunun Türkçe (103 adet), kalan tezlerin İngilizce (4 adet) olarak yazılmış olduğu Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 6: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	39
Doç. Dr.	34
Dr. Öğr. Üyesi	33
Öğr.Gör.	1
Toplam	107

Tablo 6’da Kırsal Turizm alanında yapılmış olan tezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını profesör doktor (39 Adet) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken onları sırasıyla doçent doktor (34 Adet), doktor öğretim üyesi (33 adet) ve öğretim görevlisi (1 Adet) unvanına sahip öğretim elemanlarının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 7: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	48
Nicel	47
Nitel ve Nicel	12
Toplam	107

Kırsal Turizmalanında yapılmış olan tezlerin yöntem bakımından dağılımlarına yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir. Araştırmada tabloya 7’ye göre, tezlerin yöntemi nitel (48 Adet) ve nicel (47 Adet) araştırma olmak üzere sayısal olarak birbirine çökyakın olduğu görülmektedir. İlgili çalışmalarda hem nitel hem de nicel karma yöntemin birlikte kullanıldığı tez sayısı ise 12 adettir.

Tablo 8: Kırsal Turizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	84
Doktora	23
Toplam	107

Tablo 8 incelendiğinde, Kırsal Turizm alanında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (84 adet) olduğu görülmektedir. Bunlardan 23 âdeti ise doktora tezi olarak yazılmıştır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma Türkiye’de Kırsal Turizm konusunda Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan 107 tez üzerinden yürütülmüştür. Araştırma yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak doküman analizine ve sistematik delemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır.

Türkiye’de Kırsal Turizm konusunda çalışmalar 1992 yılında başlamış olup ilk doktora tezi 1998 yılında yazılmıştır. Konuyla ilgili ilk altı yıl sadece yüksek lisans tezi yazılmıştır. En fazla tez 2018 yılında yazılmıştır. Üniversite bazında incelendiğinde en fazla tez Ankara ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde yazılmıştır. Tezler büyük oranda Sosyal Bilimler 67 adet ve Fen Bilimleri Enstitüsünde 36 adetyazılmıştır. Anabilim dalları sayısal olarak dikkate alındığında 23 adet tez çalışmasıyla en çok Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalının

olduğu görölse de 14 Adet Coğrafya, 14 Adet Peyzaj Mimarlığı ve 12 Adet Tarım Ekonomisi gibi Kırsal Turizm konusunun çok çeşitli anabilim dallarında çalışılmış olması konunun disiplinler arası bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bunun yanında Tezler de kullanılan nicel ve nitel yöntemler arasında çok büyük sayısal fark görünmemesi de Kırsal Turizm konusun çok disiplinli yapısının iki yönetime de yatkın olduğunu göstermektedir. Tezlerin çoğunluğunun profesör ve doçent unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği görölmüştür. Sayısal olarak yüksek lisans tezleri fazladır.

Sonuç olarak söz konusu çalışmada Kırsal Turizm konusunda yapılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak ilgili alana dair yaklaşık 30 yıllık dönemin genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Sistematik derleme ile ilgili çalışmalardan elde edilen sonuçlar daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

Kaynaklar

- Ekiztepe (2020) “Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında Kırsal Turizmin Yeri ve Önemi: Aşağı Büyük Menderes Havzası Örneği” Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Kastenholz E., Carneiro M., Marques C.P. and Lima J. (2012) “Understanding and Managing The Rural Tourism Experience- The Case Of A Historical Village in Portugal”, *Tourism Management Perspectives*, Volume: 4, 207-214.
- Kurtuluş K. (2010) “Araştırma Yöntemleri”, Türkmen Kitabevi.
- Lane B. & Kastenholz E. (2015) “Rural Tourism: The Evolution of Practice and Research Approaches – Towards A New Generation Concept?” *Journal of Sustainable Tourism*, 23: 8-9.
- Moller A. M., Myles P. S., (2016) “What Makes a Good Systematic Review and Meta-Analysis?”, *BJA: British Journal of Anaesthesia*, Vol: 117, Issue: 4, 428–430.
- Nagaraju L.G. and Chandrashekara, B., (2014), ”Rural Tourism and Rural Development in India. *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*”, Vol. 1, Nr.6, 42-48.
- Ohe Y., Ikei H., Song C. And Miyazaki Y. (2017) ”Evaluating The Relaxation Effects of Emerging Forest-Therapy Tourism: A Multidisciplinary Approach”, *Tourism Management*, Volume: 62, 322-334.

Sasu, K. & Epuran, G. (2016). “An Overview of the New Trends in Rural Tourism”. V: Economic Sciences, Vol. 9 (58) No. 2.

BÖLÜM 9

TARIM DANIŞMANLIĞI HAKKINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2006 - 2019

Öğr. Gör. Dr. Nilüfer CENGİZ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Çallı, Antalya

Eposta: nilufercengiz@hotmail.com

Orcid No: 0000-002-9213-6495

1. Giriş

Dünyada özellikle de gelişmiş ülkelerde tarım büyük değişim ve dönüşümler geçirmektedir. Ancak ne yazık ki yapılması gerekenler henüz olması gereken düzeyde yapılabilmiş değildir. Tarım Türkiye için de son derece önemlidir. Türkiye tarımını ve Türkiye üreticisini artık kendi ihtiyacı ve ailesinin geçimi için üretim yapan, yeter gelirlili, hayatını idame ettirmeye çalışan üretici ve üretim tarzından çıkarıp, pazar ve piyasa için üretim yapabilen, elde edilen üretim fazlasını karlı olarak satabilen, kazanç sağlayabilen optimum gelir getiren bir konuma çıkarmak gerekmektedir. Günümüz dünyasında hızlı gelişme ve değişimlere paralel olarak tarım sektörü de yoğun bir değişim ve gelişim süreci yaşamaktadır. Bilinen üretim faktörlerinin yanı sıra artık bilgi de önemli bir üretim faktörü olarak kabul edilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında tarımsal alanda gerçekleşen yenilik, değişim ve gelişmelerin etkili bir şekilde üreticilere ulaştırılması ulusal tarım politikalarının en önemli görevlerinin başında gelmektedir. Aksi takdirde ülkeler için uluslararası arenada rekabet şansı olmayacaktır.

Tarımsal üretimdeki yenilikleri üreticilere aktarma sürecini etkili ve sağlıklı şekilde inşa etmek oldukça önemlidir. Bu bağlamda çiftçi eğitim çalışmalarının daha da önemsenmesi tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Dünyada tarımsal yayım faaliyetleri ülkelerin farklı ekonomik ve siyasi yapıları, farklı tarımsal potansiyelleri ve yetişmiş insan gücüne bağlı olarak organize olmaktadır. Ekonomik

gelişme ve kalkınmışlık düzeyi düşük olan ülkelerde hükümetler tarımsal yayımcılığı teşvik edecek yeni stratejiler geliştirmektedir. Bu konuda ABD’de Dünya Bankası ve Uluslararası Kalkınma Ajansı sponsorluğunda çok sayıda saha çalışmanı ile yapılan bir araştırmada kırsal yoksullukla mücadele de; kalkınmaya bilgi sağlama, kırsal alanda sürdürülebilir tarım kaynaklarının artırılması ve arzla -talebin uyumlu hale getirilmesinin önemi vurgulanmıştır (Swanson ve ark.1990). Sürdürülebilir ve nitelikli tarım ve kırsal kalkınma için tarımsal yayım ve onun güçlendiricisi olarak danışmanlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması yaşamsal derecede önemlidir. Bu konuya duyarlılık açısından Türkiye’de tarım sektörünü ilgilendiren önemli değişme ve gelişmeler yaşanmaktadır. Bu kapsamda GTHB (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı) tarafından 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun 9. Maddesine dayanarak hazırlanan 8 Eylül 2006 tarihinde yürürlüğe giren “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik” bu alanda yeni dönemi-süreci başlatmıştır. Bu yönetmelikle ilk defa “Yayımcı/Danışman” meslekleri ve yayım/danışmanlık hizmetleri” yasal olarak tanımlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre tarım danışmanlığı yapabilecekler arasında kendi adı ve hesabına çalışan serbest tarım danışmanı, üretici örgütleri, ziraat odaları, tarımsal danışmanlık dernekleri, vakıflar ve tarım danışmanlığı için kurulmuş şirketler yer almaktadır.

Türkiye’de Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinde 2015 yılı itibariyle 2600 danışman 156.000 işletmeye hizmet vermiştir (Anonim

2015). Antalya İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünden elde edilen verilere göre 2016 yılında 14 danışman, 77.228,4 dekar alanda 780 işletmeye danışmanlık hizmeti vermiştir. 78 milyon hektar toplam alanıyla Türkiye’de tarım alanlarının toplam alan içindeki payı %36’dır (27 575 000 ha). Bu kadar geniş bir coğrafi alana sahip Türkiye’nin tarımsal üretim kapasitesini artırmak ve verimliliği yükseltmek için tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin etkili kullanımının önemi aşikârdır. Ancak Türkiye’de tarım alanlarının %68’inde tarla bitkileri, %13’ünde bahçe bitkileri yetiştiriciliği yapılırken, %19’luk önemli bir kısmı atıl bir şekilde nadasa ayrılmaktadır.

2. Tarımsal yayım ve tarımsal danışmanlık kavramı

Tarımsal yayıma ilişkin birçok tanım yapılmaktadır. Değirmenci ve ark. (2011) tarafından tarımsal yayım sürekli değişen ve gelişen kavramlar olarak tanımlanmıştır. Tarımsal yayım hakkında bilim adamlarının birçok tanımı bu araştırmacılar tarafından sunulmuştur. Mounter’e göre, tarımsal yayım çiftçilere eğitim yoluyla tarımsal üretim şekilleri ve tekniklerinin geliştirilmesinde, üretimde etkinliğin ve tarımsal gelirin arttırılmasında, hayat standartlarının iyileştirilmesinde, kırsal hayatın sosyal ve eğitimsel seviyesinin yükseltilmesinde yardımcı olan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Russell’e göre ise tarımsal yayım, çiftçilere ürünlerinin verimliliğinin ve yaşam standartlarının arttırılması, yeni tarımsal üretim yöntemlerinin benimsetilmesi için gerekli olan bilgi ve becerilerin sağlanmasıdır. Albrecht ve ark. (1990) göre Tarımsal yayım ve

çiftçilerin sorunlarını kendi kendine çözebilmesi için yayım elemanları tarafından motive edilmesi harekete geçirebilmesi için fikir ve cesaret yeteneği kazandırmaya yönelik faaliyetler olarak tanımlanmıştır. Son yıllarda yapılan Tarımsal yayım, tarımda çiftçilere her konuda fikir oluşturma, doğru karar vermede yönlendirici olma, enformasyon ve iletişim metotlarını kullanabilmeye yönelik eğitim sistemi olarak tanımlanmıştır (Van Den Ban ve Hawkins, 1996). Hemen hemen tüm dünyada başta üreticiler olmak üzere kırsal alanlarda yaşayan insanlara bilimsel araştırma sonuçlarını ve yeni teknolojileri aktararak bu kişilerin sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan gelişmelerine yönelik okul dışı ve gönüllülük esasına dayalı eğitimsel bir süreç tarımsal yayım olarak tanımlanmaktadır (Yurttaş ve ark. 2007). Bu tanımlar çerçevesinde genel olarak tarımsal yayım, kırsal kesimde bulunan çiftçi ailesinin yeni tarım tekniklerini kullanmasını sağlayarak var olan durumlarını iyileştirme ve hayat standartlarını yükseltme faaliyeti olarak tanımlanabilir. Gürel (1996) tarımsal yayım hizmetinin amacını kırsal alanda yaşayan çiftçi ailesi ve tarım işletmelerindeki mevcut durumu değişen ve gelişen dünya standartlarına uygun hale getirmek ve böylece kırsal alandaki yaşam standardını yükseltmek olarak tanımlamaktadır.

Tarımsal yayım öneride bulunma ve enformasyon sağlama yanında eğitim hizmetlerini de içermektedir. Tarımsal yayım hizmetlerinin etkinliğinin artırılması çiftçilerin eğitilmesi ile mümkün hale gelmektedir. Örneğin tarımsal alanlarda kullanılan tarımsal ilaçların ne zaman ne ölçüde kullanılacağı, tarım ilaçlarının bilinçli kullanımı

ve çevresel duyarlılığın arttırılması ancak çiftçilerin eğitilmesi ile mümkündür. Bu da tarımsal yayım faaliyetleri ile gerçekleştirilebilir. Tarımsal kalkınmada yeni tarım tekniklerinin doğru kullanımının sağlanarak kaynakların etkin kullanılarak ve yaygınlaştırılarak tarımsal üretimin arttırılmasında yayım önemli bir etkidir. Buna göre yayım üretim faktörü olarak insan kaynağının gelişimini sağlayarak, yeni teknolojilerin etkin kullanımında çok önemli bir rol oynamaktadır (Özçatalbaş 2009). Tarım politikalarının uygulanması ve etkinliğinin arttırılmasında tarımsal yayım önemli bir araçtır.

Danışman kelimesi, bilgi ve düşüncesi alınmak için kendisine başvuru alan kişidir (Anonim 2017d). Bu bağlamda tarımsal danışman kavramı ise tarım alanında edinmiş olduğu bilgiyi üreticiye aktaran ve ona ilgili konularda yol gösteren kişi olarak tanımlanmaktadır. Tarımsal yayım ve danışmanlık sistemi, tarımsal işletme sahiplerinin; tarımsal bilgi, teknik ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanması amacıyla faaliyet gösteren ve bir yönetmelikte belirtilen kişi ve kuruluşlardan oluşan çoğulcu sistemdir. Tarım danışmanı, sivil toplum örgütlerinde, ziraat odalarında ve tarımsal danışmanlık şirketlerinde istihdam edilen veya tarımsal danışmanlık hizmeti yürütmek üzere kendi nam ve hesabına çalışan ve yönetmelikte belirtilen hükümlere göre sertifikalandırılmış kişilere denir. Tarımsal danışmanlık hizmetleri, sivil toplum örgütleri, ziraat odaları, tarımsal danışmanlık şirketleri ve serbest tarım danışmanlarınca tarımsal işletmelerin; tarımsal bilgi, teknik ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde

karşılanmasına yönelik olarak ücret karşılığında yürütülen hizmetlerdir (Anonim 2017e).

3. Dünyada tarımsal yayım ve tarımsal danışmanlık sisteminin gelişimi

İlk tarımsal yayım faaliyetleri Özçatalbaş ve ark. (2010) tarafından bildirildiği üzere Swanson ve ark. (1990) 19.yy ortalarında kuzey Amerika ve Avrupa'da başladığını belirtmektedir. Ancak bu faaliyetler 1960'lı yıllara kadar bu ülkelerde, yayım sisteminin kurulması için harcanan emeklerin tam anlamıyla başarılı olmadığını göstermiştir. Bu tarihten sonra yayım sistemlerinin eksiklerinin tamamlanması için çalışmaların hız kazandığı, dünyada 1910 yılında 14 tane tarımsal yayım faaliyeti gösteren kuruluş var iken 1990'lara gelindiğinde bu sayı 198'e ulaşmıştır. Tarımsal yayım faaliyetleri 1800'lü yılların ortalarında Kuzey Amerika ve Avrupa'da başlamıştır. Avrupa ve Amerika dışındaki ülkelerde tarımsal yayım 1950'li yıllarda başlamış, 1960'lı yıllarda gelişmekte olan birçok ülkede tarımsal yayım sistemleri kurulmaya başlanmış ancak beklenen düzeyde başarı kaydedilememiştir. Daha sonra yeni yayım sistemini geliştirmek üzere 1970'li yıllarda çalışmalar artırılarak hızlandırılmıştır. 1910 yılına kadar dünyada 14 adet tarımsal yayım faaliyetini gösteren kuruluş varken, bu sayı 1990'larda hızla artarak 200'e yaklaşmıştır (Swanson ve ark.1990).

Dünyada tarımsal yayım faaliyetleri her ülkenin kendi tarımsal yapısı, ekonomik durumu, izlediği tarım ve sosyal politikalara göre farklı yasal statüdeki kurumlar tarafından yürütülmektedir. Bu kurumlar

çoğunlukla devlet kurumları olmakla beraber devlete bağlı olmayan kuruluşlar tarafından da hizmetler sunulmaktadır. (Çizelge1.13.)

Tablo 1: Dünyada yayım sistemleri organizasyon şekilleri (Özçatalbaş ve ark. 2010)

	Sayı	Oran (%)
Devlete Bağlı	160	86
Tarım Bakanlığı	151	81
Kamu Üniversiteleri	2	1
İkincil Görevi Yayım Olan Kuruluşlar	7	4
Devlete Bağlı Olmayan Kuruluşlar	26	14
Üretici Kuruluşları	13	7
Özel Kuruluşlar	10	5
Diğer	3	2
Toplam	186	100

AB ülkelerinde tarımsal yayım hizmetleri her bir ülkenin tarımsal yapı ve ekonomik güçlerine bağlı olarak farklı hizmet birimleri tarafından yürütülmektedir.

Tablo 2: Avrupa birliği ülkelerinde yayım sistemleri (Özçatalbaş ve ark. 2010)

Ülkeler	Yayım Sistemleri	Ülkeler	Yayım Sistemleri
Finlandiya	Çiftçi Örgütleri	Hollanda	Özel Yayım
Fransa	Ziraat Odaları	İngiltere	Danışmanlık
İrlanda	Çiftçi Örgütleri	İspanya	Kuruluşları
Belçika	Bakanlık ve Çiftçi	Yunanistan	Bakanlığa Bağlı
Portekiz	Örgütleri	Malta	Kalkınma ve
İsveç	Bakanlık ve Çiftçi	Estonya	Danışmanlık Birimi
İtalya	Örgütleri	Slovenya	Bakanlık
Dani	Ulusal Tarım Bordu	Macaristan	Bakanlık
marka	Bakanlık	Çek	Bakanlık
Avusturya	Çiftçi örgütleri	Cumhuriyeti	Bakanlık, Ziraat
Lüksemburg	Çiftçi Örgütleri, Özel	Polonya	Odalari, Özel
Almanya	Kuruluşlar		Kuruluşlar /Şirketler
	Ziraat Odaları, Özel		Ziraat ve Orman
	Kuruluşlar, Bakanlık		Odalari
	Tarım Danışmanlık		Bakanlık, Özel
	Şirketleri		Kuruluşlar, Ziraat
			Odalari,
			Üniversiteler
			Tarımsal
			Danışmanlık
			Şirketleri

Modern anlamda tarımsal yayımın gelişmesi 19.yy da başlamıştır.1840'lı yıllarda tarımsal alanda yaşanan bazı krizlerin aşılabilmesi için eğitim amaçlı yayım faaliyetleri başlatılmıştır. Çözüm önerileri geliştirmeye çalışan araştırmacılar ve politikacılar tarafından katılımcılık kavramının önemine varılarak çözüm süreçlerinde üreticilerin de bu süreçte aktif rol alma gerekliliğine ve önemine vurgu yapılmıştır. İzleyen süreçlerde tarımsal yayım açısından katılımcılık kavramı, üzerinde çok tartışılan bir konu olmuştur. İlk yıllarda uzmanlar katılımcılığa araştırma sonuçlarının daha fazla çiftçi tarafından benimsenmesi ve çalışmalara çiftçilerin parasal katılımının sağlanarak yayım çalışmalarının maliyetinin düşürülmesi rolünü uygun bulmuştur.

Tarımsal yayımda katılımcılık kavramı yayımın gelişme sürecinde aktif olarak tartışılan kavramlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bazı araştırmacılar katılımcılık kavramını üreticilerin yayım ve araştırma faaliyetlerinin içinde yer alması olarak tanımlarken bazı araştırmacılar ise verilen yayım hizmetlerinin bedelinin bir kısmına katkıda bulunan kişiler olarak tanımlamaktadırlar. Dünya Bankası ise katılımcılık kavramını tarafların kendilerini etkileyecek olan kalkınma çabaları, kararlar ve kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmaları ve bunları etkileyebilmelerine esas alan bir süreç olarak açıklamaktadırlar.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde tarımsal yayım hizmetlerini, Bakanlık/kamu yayım birimleri, Bakanlığa bağlı özerk yapıya sahip danışmanlık şirketleri, ziraat odaları, üretici örgütleri, tarımsal

danışmanlık şirketleri, serbest tarım danışmanları ve üniversiteler yürütmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu faaliyet genellikle kamu sektörü tarafından sağlanmaktadır.

4. Türkiye’de tarımsal yayım ve tarımsal danışmanlık sisteminin gelişimi

Tarım ekonomisinin temel dayanağından biri olan Tarımsal Yayım, kırsal kesimin kalkınması, refah düzeyinin yükseltilmesi ve sosyo-ekonomik kalkınmaya ciddi katkı sağlamaktadır. Ülkemizde üreticilere birinci elden bilgi aktaran tarımsal yayım faaliyetleri Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Buna ek olarak bazı çiftçi örgütleri, tarımsal kooperatifler, özel tarımsal üretim ve pazarlama şirketleri, serbest tarım danışmanlıkları, kitle iletişim araçları vb kuruluşlar doğrudan ve dolaylı olarak tarımsal yayıma katkı veren sivil toplum örgütleridir.

Türkiye’de ilk tarımsal yayım faaliyetleri 1931’de 1.Ziraat Kongresi kapsamında başlamış, ilk aşamada köy öğretmenlerine bu konuda görev verilmiş ve 1938 de Köy ve Ziraat Kongresinde tarımsal yayım faaliyetleri daha geniş ölçüde gündeme gelmiştir.

Buradan hareketle Yayımın örgütlenmesi 1943 yılında Ankara, Eskişehir ve Manisa illerinde başlamış ve daha sonra bu faaliyetler farklı bakanlıklar bünyesinde tüm illere dağılmış, 1984 yılında ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı çatısı altında toplanmıştır (Gökçe 2004, Kızılaslan ve Çakmak 2012). Bu dönemlerde gerek teorik veriler gerekse tarımsal araştırma sonuçları üreticilere demonstrasyonlar,

broşürler, el kitapçıkları, kısa süreli kurslar, vb vasıtalarla bilgi aktarımı şeklinde yapılmıştır. Ek olarak 1963 yılında, developman hizmetlerinin götürüldüğü Adana İli Aşağı Seyhan sulama proje alanındaki çiftçilere sulama sistemleri konusunda Eğitim ve Ziyaret Sistemi (EZS) yolu ile bilgiler verilmiş, Sistem Dünya Bankası tarafında da desteklenmiştir.

Tarımsal yayımın ikinci aşamasında uygulamalar bölgesel ve ülkesel projeler kapsamında yürütülmüştür. İlk olarak 1983 yılında birinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi (TYUAP-I) 16 ilde, 1990 yılında TYUAP-II 21 ilde uygulanmıştır. Bu projelerle Tarımsal Yayım Kuruluşları ve Araştırma Enstitüleri arasındaki ilişkilerin artırılması amaçlanırken üreticiye bilgi aktarımında tarımsal yayım ve verimliliğin artırılması hedeflenmiştir.

Tarımsal yayım hizmetinin etkinliğini arttırmak için 2004 yılında KÖY-MER (Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi) uygulaması başlatılmıştır. KÖY-MER ilk etapta bin köye bin tarım gönüllüsü ile üreticilere hizmetin yerinde verilmesi, üreticilerin danışmanlık hizmeti karşılığı ödemeye katkıda bulunması, teknik eleman istihdamının artırılması gibi amaçlarla pilot uygulama olarak başlatılmış ve yaklaşık üç yıl sürmüştür.

Bu projeden sonra, yayım çalışmalarının köy ve beldelede daha etkin yürütülmesi için kısa adı TARGEL olan Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi ele alınmış, bu kapsamda 81 ilde tarımsal yapı ve potansiyeli ve ürün desenleri göz önüne alınarak 2500 çalışma bölgesi

oluşturulmuş ve 2500 personelle uygulama başlatılmıştır. Daha önceki proje uygulamalarında olduğu gibi, bu projede de tarımsal yayımdan amaçlanan ve beklenen etkinlik sağlanamamıştır.

Tarımsal yayım çalışmalarının ikinci aşaması ile 2006 yılında ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 9. Maddesine dayanılarak 8 Eylül 2006 tarihinde hazırlanan “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir (Bkz Ek 1). Bu yönetmelik, tarımsal işletme sahiplerinin teknik bilgi ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanması ile ilgili usul ve esasları belirlemek amacı ile hazırlanmıştır. Yönetmeliğe göre, tarım danışmanlığı genel olarak kurumsal danışmanlık ve serbest danışmanlık sistemi altında ele alınmıştır. Kurumsal danışman, kuruma bağlı çalışıp ücretini de kurumdan alırken, serbest tarım danışmanı kendi nam ve hesabına çalışmakta olup ücretini üreticiden alırken devlet tarafından da desteklenmektedir.

Tarım Danışmanlığı Sisteminde, ön lisans ve lisans tarım eğitimi alan kişiler, başvurdukları takdirde 2010'dan sonra kurulan UTEM-Uluslararası Tarımsal Eğitim Merkezi tarafından verilen eğitim sonucu tarım danışmanı niteliğini kazanırken şu anki uygulamada ise bu sertifika Bakanlığın yaptığı sınav sonucunda elde edilmektedir. Gerek kurslardan gerekse sınavlardan başarı ile geçip danışman olan bu kişiler bilgilerini yönetmelikte belirtilen araçlarla üreticilere ulaştırmak için belli programlar uygular. Danışmanlar, üreticilere

teknik bilgilerin aktarımı yanında tüketici hakları, toplum ve çevre sağlığı gibi konularda da önemli görev üstlenmiştir. Yönetmeliğe göre danışmanlar;

- Ziraat Odaları ve üretici örgütleri,
- Tarımsal danışmanlık dernekleri/vakıflar
- Tarımsal danışmanlık şirketleri
- Serbest tarım danışmanlıkları kapsamında görev yapmaktadır.

Danışmanlara, bu görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmek için verilecek teknik donanımın yanında maddi yönden de belirtilen desteklerin sağlanması ilgili kurumlarca ihmal edilmeyecek bir konudur.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanarak 08/09/2006 tarih ve 26283 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin düzenlenmesine dair yönetmelikte ve uygulama esaslarında yayımlandıktan sonra bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler ise yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak EK:4 de verilmiştir

5. Tarım Danışmanlığı Hakkında Yapılmış Tezlerin Sistemantik Derlemesi: 2006 - 2019

YÖK Tez'de tarımsal danışmanlık/tarım danışmanlığı kelimeleri başlık olarak tarandığında aşağıda derlemesi yapılmış olan yedi teze ulaşılmıştır. Bu yedi tez haricinde tezlerinin içerisinde tarımsal danışmanlık/ tarım danışmanlığı kavramlarını kullanan toplam altı tez bulunmaktadır. Bu tezlerden bir tanesi 2011 diğeri 2017 yılında ve kalan dört tez ise 2019 yılında yazılmıştır. Bunlardan iki tanesi doktora, dört tanesi ise yüksek lisans derecesindedir. Bu derleme kapsamında incelenen ve aşağıdaki tablolarda sistematik bilgileri sunulan tezler ise doğrudan tarım danışmanlığı/tarımsal danışmanlık hizmetleri alanında yapılmış doktora ve yüksek lisans tezlerini kapsamaktadır

Tablo 3: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Yıllara ve Türlerine Göre Dağılımları

Yıllar	2006	2010	2012	2016	2017	2018	Toplam
Tez Sayısı	2	1	1	1	1	1	7
Tez Türü	YL	YL	YL	YL	YL	DR	

Tablo 3 Tarım Danışmanlığı ile ilgili tezlerin yıllara ve türlerine göre dağılımını göstermektedir. Tarım Danışmanlığı alanında yazılan tezlerin biri hariç diğer 6'sı yüksek lisans tezi olarak yazılmıştır. Konuyla ilgili ilk iki tez yüksek lisans tezi olup 2006 yılında yazılmıştır. 2018 yılında ilk yazılan doktora tezinin ardından tekrar çalışılan bir doktora tezi olmamıştır

Tablo 4: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Üniversiteler Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı
Namık Kemal -Tekirdağ	3
Gaziosmanpaşa-Tokat	1
Çukurova-Adana	1
Akdeniz-Antalya	1
Adnan Menderes-Aydın	1
Toplam	7

Tablo 4'de Tarım Danışmanlığı konusunda yapılmış tezlerin üniversiteler bazında dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere alanda yazılmış tezlerin üç tanesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nde, diğer dört tanesi ise üniversiteler arasında eşit dağılmıştır (1'er adet).

Tablo 5: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Enstitüler Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Fen Bilimleri	7
Toplam	7

Tarım Danışmanlığı alanında yapılmış olan tezlerin enstitüler bazında dağılımları Tablo 5’te verilmiştir. Tezlerin tamamının Fen Bilimleri Enstitüsünde yazıldığı görülmektedir.

Tablo 6: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Anabilim Dalları Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Tarım Ekonomisi	7
Toplam	7

Tablo 6’da Tarım Danışmanlığı alanında yapılmış olan tezlerin anabilim dalına göre dağılımlarına yönelik bulgular verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde tüm tezlerin Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında yazılmış çalışmalar olduğunu görmekteyiz.

Tablo 7: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Özgün Dillerine Göre Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	7
Toplam	7

Tablo 7 incelendiğinde çalışma kapsamındaki tezlerin tamamının Türkçe dilinde yazıldığı görülmektedir.

Tablo 8: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	3
Doç. Dr.	4
Toplam	7

Tablo 8’de Tarım Danışmanlığı alanında yapılmış olan tezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını Doçent Doktor (4 Adet) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken bunu Profesör Doktor (3 Adet) unvanına sahip öğretim üyelerinin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 9: Tarım Danışmanlığı Alanında Yazılmış Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nicel	6
Nitel	1
Toplam	7

Tarım Danışmanlığı alanında yapılmış olan tezlerin yöntem bakımından dağılımlarına yönelik bulgular Tablo 9’da verilmiştir. Yapılan araştırma göstermektedir ki, araştırma kapsamındaki tezlerin

büyük bir çoğunluğunda nicel araştırma yöntemi (6 Adet) kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullandığı tez sayısı 1 tanedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma Türkiye’de Tarım Danışmanlığı konusunda Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan 7 tez üzerinden yürütülmüştür. Araştırma; yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak belge analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Türkiye’de Tarım Danışmanlığı konusunda çalışmalar 2006 yılında bir adet yüksek lisans teziyle başlamış olup ilk doktora tezi 2018 yılında yazılmıştır.

Tezlerden bir doktora ve iki yüksek lisans tezi aynı üniversitede yapılmıştır. Diğer tezler ise belirtilen üniversiteler arasında eşit dağılmıştır. Tezler Fen Bilimleri Enstitüsünde Tarım Ekonomisi Anabilim Dalına bağlı olarak yazılmıştır.

Çalışmalarda çoğunlukla nicel yöntem kullanılmış olduğundan dolayı alanın nicel araştırmalara daha yatkın olduğunu söyleyebiliriz. Sayısal olarak yüksek lisans tezleri fazladır. Sonuç olarak söz konusu çalışmada Tarım Danışmanlığı konusunda yapılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak ilgili alana dair yaklaşık 15 yıllık dönemin genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma bir başlangıç niteliğinde olup daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

Kaynakça

- Aktaş Y, Öcalkara F, Demirdöğen A (2010). Tarımsal Yayım'a Yeni Bir Yaklaşım; İnsancıl Tarımsal Yayım. Tarım Ekonomisi Dergisi, 16(2): 45 – 57.
- Albrecht, H., Bergmann, H., Diederich, G., Großer, E., Hoffmann, V., Keller, (1990). Agricultural extension. V. 2: Examples and background material; Rural development series. GTZ.
- Altınkaynak A (2002). Erzurum İli Uzundere İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Yayım Açısından Kalkınma Olanakları. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum Anaonim (2016) http://www.tarimtv.gov.tr/HD6645_kultur-mantari-uretiminin-yarisi-korkuteli-nden.html Erişim Tarihi: 05.09.2016
- Anderson, J. R.,ve Feder, G. (2004). Agricultural extension: Good intentions and hard realities. The World Bank Research Observer, 19(1), 41-60.
- Anonim (2017d) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5916244c4de310.32849991_Erişim Tarihi: 12.05.2017
- Anonim (2017e) Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik <https://www.tarim.gov.tr/EYYDB/Belgeler/TDYH/yonetmelik.pdf> Erişim Tarihi: 12.05.2017
- Artık A (2012). Paydaş Görüşlerden Hareketle Adana İlinde Serbest Tarım Danışmanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi. Yüksek

Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

- Asadi A, Akbari M, Fami H. S, AlambaigiA (2008). İran'da Üreticilerin Buğday Danışmanı Mühendislere Gönüllü Ödeme Yapmalarıyla İlgili Bir Proje. *American Journal of Agricultural and Biological Sciences*, 3 (4): 706-711.
- Ateş A, Sayın C, (2008). Antalya İlinde Örtüaltı Yetiştiriciliğinde Özel Tarımsal Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 251-263, Antalya.
- Atsan T (1998). Yozgat Kırsal Kalkınma Projesinin Tarımsal Yayında Program Planlama İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Birner, R., Davis, K., Pender, J., Nkonya, E., Anandajayasekeram, P., Ekboir, J., ... & Cohen, M. (2009). From best practice to best fit: a framework for designing and analyzing pluralistic agricultural advisory services worldwide. *Journal of agricultural education and extension*, 15(4), 341-355.
- Boyacı M, Yıldız Ö (2014). Türkiye'de Tarımsal Yayım Sisteminde Çoğulcu Yapının Bir Görünümü. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 51 (1): 1-11.
- Boz İ, Candemir S (2007). Yayım Elemanları Gözüyle Kahramanmaraş'ta Tarımsal, Kurumsal Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 10 (1), 97-104, Kahramanmaraş.

- Büyükbay E.O, Kızılaslan N (2008). Tarımsal Pazarlama Yayımının Önemi ve Tokat Tarım İl Müdürlüğü'nün Konuyla İlgili Yayım Faaliyetlerinin İncelenmesi, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 1 (1): 25-32.
- Çelik Ateş H, Terin M (2007). Kırsal ve Kentsel Kökenli Yayım Elemanlarının Yayımcı Niteliklerini Etkileyen Etmenler Açısından Karşılaştırılması. Tarım Ekonomisi Dergisi,
- Ceylan İ. C, Köksal Ö, Akın A (2005). GAP Bölgesinde Tarımsal Üretim Sürecinde Üreticilerin Bilgi İhtiyaçlarının Karşılmasında Tarım Danışmanlarının Rölü. IV. GAP Kongresi, 490-497, Şanlıurfa.
- Çınar G, Armağan G. (2009). Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri İçin Ödemeye İstekli Oldukları Ücretlerin Belirlenmesi: Aydın İli Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 83-921(13),31-38, İzmir.
- Çölaşan R (2000). Tarımsal Proje ve Danışmanlık Hizmetleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 1127-1133, Ankara.
- Çukur T, Karaturhan B (2010). Çoğulcu Tarımsal Yayım Sistemi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Ege Üniversitesi Dergisi, 48 (2), 151-158.
- Derman A (2010). Mardin İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Görev Yapan Elemanların Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemine Bakışları. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Foti R, Nyakuda I, Moyo M. (2007). Determinants of Farmer Demandfor “Fre-for-Sevice” Extension in Zimbabwe: The Case

- of Mashonal and Central Province. BinduraUniversity of Science Education, 1, Bindura, Zimbabwe.
- Farinde A. J, Ateh A. P (2009). Tending Toward Extension Privatization in Nigeria: An Assessment of Arable Crop Farmers Willingness to Pay forExtension Services in NigerState of Nigeria. *Journal of Agricultural and Food Information*, 10(1): 63-75. (<http://dx.doi.org/10.1080/10496500802705508>)
- Faure, G., Desjeux, Y., & Gasselin, P. (2012). New challenges in agricultural advisory services from a research perspective: a literature review, synthesis and research agenda. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 18(5), 461-492.
- Gökçe O (2004). Bin Köye Bin Tarımcı Projesi Üzerine Bir İnceleme. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 609, Tokat.
- Gürel A (1995) Tarımsal Yayım, Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayınları No: 86, Ders Kitabı 236, Tekirdağ
- Gürel A, (1996) Tekirdağ Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri Çiftçi Eğitim ve Yayım Şubesinde Görev Yapan Yayım Elemanlarının Etkinlikleri Üzerine Bir Araştırma, Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayın No: 246, Araştırma No 93, Tekirdağ
- Halloway G. J, Ehui S.K (2001). Demand, Supply And Willingnessto Pay forExtension Services in an Emerging Merket Setting. *American Agricultural Economics Asociation*, 83(3): 764-768.
- Harputlu M (2005). Kırsal Kalkınmada Hizmet Birliklerinin Rolü Ve Kınık İçin Bir Model Denemesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Kara U.K (2007). Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi'nin Tarımsal Yayım
- Kayabaş Z (2016) İstanbul İli Silivri İlçesinde Tarımsal Üretim ve Yayım Yaklaşımlarının Analizi Üzerine Bir Araştırma, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.Kızılaslan H, Çakmak E (2012). Tarımsal Yayım Geliştirme Projesi Kapsamında Tarım Danışmanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi; Tokat İli Örneği. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 2, 73-84.
- Kızılaslan N, Erdemir S (2013). Tarım Danışmanlarının Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemindeki Roller ve Sisteme Bakış Açıları (Tokat İli Merkez İlçe Araştırması). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 6, 67-84.
- Kızılaslan N, Ünal Y (2013). Çiftçilerin Tarımsal Yayım Farkındalıklarının Belirlenmesi (Tokat/Erbaa Örneği). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 5, 1-19.
- Novkovic, N., Vasiljevic, Z., & Matkovic, M. (2013).E-Concept of an agricultural extension service. Poljoprivreda i Sumarstvo, 59(2), 187.
- Oğuz C (2010). Tarımsal Yayımında Danışmanlık Kavramı Türkiye Uygulama Biçimi. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül, Şanlıurfa.

- Özat H.E (2005). Tarımsal Yayında Özel Danışmanlık Sistemlerinin Geliştirilmesi Açısından KÖY-MER Projesinin Geleceği. Türk Tarım Dergisi KÖY-MER Özel Sayısı.
- Özer D (2004). Kırsal Kalkınmada Katılımcılık ve Katılımcı Yayım, Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(2):17-27.
- Özçatalbaş O (2009). Türkiye ve AB’de Tarımsal Yayım Sistem ve Yaklaşımlarına Bakış. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Çokyönlü Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 5-8 Kasım 2009, Antalya.
- Özçatalbaş Z, Boz İ, Budak D.B, Karaturhan B, Demirürek K (2010a). Türkiye ve GAP Bölgesinde Tarım Danışmanlığı Sisteminin Sorunları ve Geleceği. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 2, 588-596, 22-24 Eylül 2010, Şanlıurfa.
- Özçatalbaş O, Budak D.B, Boz İ, Karaturhan B (2010b). Türkiye’de Tarım Danışmanlığı Sisteminin Geliştirilmesine Yönelik Önlemler. 7.Teknik Kongre, Ankara.
- Paschen J, Reichelt N, King B, Ayre M, Nettle N (2017). Enrolling advisers in governing privatised agricultural extension in Australia: challenges and opportunities for the research, development and extension system, The Journal of Agricultural Education and Extension, 23: 3, 265-282 (<http://dx.doi.org/10.1080/1389224X.2017.1320642>)
- Rivera W, Alex G (2004). Demand-Driven Approaches to Agriculture Extension Case Studies of International Initiatives. Agriculture and Rural Development/The World Bank.

- Saltan A (2006). Adana İli Aladağ İlçesi Kökez Köyünün Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kalkınma Açısından Tarımsal Yayım Çalışmalarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Sayın B, Çelikyurt M.A, Yılmaz İ, Sayın C (2006), Nin Köye Bin Tarımcı Projesinin Antalya İli Koşullarında Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, 1116-1171, Antalya.
- Sezgin A (2010). Çiftçilerin Tarımsal Yapının Finansmanına Katılma İsteklerini Etkileyen Faktörlerin Analizi; Erzurum İli Örneği. Tarım Bilimleri Dergisi, 16, 116-122.
- Sulaiman V. R, Hall A, Suresh N (2005). Effectiveness of Private Sector Extension in India and Lessons for the New Extension Policy Agenda. Network Paper, Agricultural Research and Extension Network, 14: (111).
- Swanson, B.E, Farner B.J, Bahal R (1990). The Current Status of Agricultural Extension Worldwide. In Report of the Global Consultation on Agricultural Extension, Edited by B.E. Swanson. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 43-76, Rome.
- Yurttaş Z, Atsan T, Keskin A (2007). Tarımsal Yayım ve İletişim Teknikleri. Erzurum (<http://ziyayuttas.com.tr>).

BÖLÜM 10

KADINA YÖNELİK ŞİDDET KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DEĞERLENDİRMESİ: 1999 - 2021

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DOĞRUCAN

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Antalya,
Türkiye.

ayseguldogrucan@akdeniz.edu.tr

OrcidNo: 0000-0002-0735-9281

GİRİŞ

Çağımızın önemli sorunlarından biri olan ve Dünya Sağlık Örgütü (2002) tarafından “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” olarak tanımlanan şiddet kavramı, farklı boyutlarıyla incelenmektedir. Şiddet, uygulanış türlerine göre fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet ve siber şiddet olarak; maruz kalana göre ise, kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet, yaşlıya yönelik şiddet, akranlar arası şiddet, kardeşler arası şiddet, flört şiddeti, engelliye yönelik şiddet, LGBT şiddeti, mülteci şiddeti, kişinin kendine yönelik şiddeti olarak sınıflandırılmaktadır. (Polat, 2016: 16-17). Kadına yönelik şiddet ifadesi maruz kalana göre yapılan sınıflandırmalardan biri olmakla birlikte, uygulanış türlerinden bir veya birkaçını bünyesinde bulundurabilmektedir.

Kadına yönelik şiddet, Birleşmiş Milletler (1993) tarafından, “erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine ve kadınlara yönelik ayrımcılığa neden olan ve kadınların tam gelişimini engelleyen, kadınlar ve erkekler arasındaki tarihsel ve eşitsiz güç ilişkilerinin bir göstergesi” olarak tanımlanmıştır.

Tarihsel süreçte kadına yönelik şiddet algısının, kadın hareketleri ve kadın haklarıyla ilgili farkındalığın artmasıyla geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bir insan hakları problemi olan kadına yönelik şiddetle mücadele, kadına geleneksel bakışın sorgulanması ve

sarsılmasıyla mümkün olmuştur. Nitekim, ilk defa Birleşmiş Milletler (2008) Genel Kurulunda, “kadına yönelik şiddetin kadınlar ve erkekler arasındaki tarihi eşitsiz ilişkilerden doğduğu, kadına yönelik şiddetin kadınların her türlü insan haklarını ve temel özgürlüklerini kullanmaktan mahrum bıraktığı, kadınların kapasitesini geliştirebilmeleri için büyük bir engel yarattığı” kabul edilmiştir. Dolayısıyla kadına yönelik şiddetin ana nedenleri içerisinde köklü bir ataerkil sistem vardır (Akkaş & Uyanık, 2016: 37). Bununla birlikte bu ataerkil bakış açısıyla modern dünyanın değişimleri, getirileri, şehirleşme, kadınların iş hayatına katılımı, kitle iletişim araçlarının farkındalık düzeyindeki etkisi vb etkenlere bağlı olarak bir kriz haline sebebiyet verdiği de söylenebilir.

Bu tablo içinde kadına yönelik şiddet, ağırlıklı olarak yakın çevrede gerçekleşmektedir. 2013 yılında yayınlanan Dünya Sağlık Örgütü raporuna göre, kadınların %35’i eşi ya da birlikte yaşadığı kişi tarafından fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kalmaktadır (WHO, 2013). Fiziksel şiddetin görünürlüğünden dolayı tespiti daha kolay olmakla birlikte ekonomik, duygusal ve cinsel şiddetin tespiti ve gerçek istatistikleri görmek, farklı sebeplerden zorlaşmaktadır. Bu zorluk özellikle aile içi şiddette daha net görülmektedir. “Aile mahremiyeti” söylemi, fiziksel şiddet gibi dışarıdan tespiti zor şiddet türlerinin görünürlüğünü, dolayısıyla farkındalığını etkilemektedir. Bu bağlamda yapılan Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırmasında (2014)yaşamın herhangi bir döneminde evli kadınların %36’sının fiziksel, %12’sinin cinsel, %38’nin fiziksel ve/veya cinsel, %44’ünün

duygusal, %30'ünün ise ekonomik şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (s.419). Yine başka bir çalışmada, kadınların %40,7'sinin fiziksel şiddete maruz kaldığı ve bu şiddeti kadınların %91'nin eşinden, %22,7'sinin eşinin yakınlarından, %19,7'sinin ise kendi yakınlarından gördüğü tespit edilmiştir (Avcı, 2020; 9).

Kadına Yönelik Şiddet çağımızın en dikkat çeken konuları içerisinde yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet öncelikle bir insan hakları sorunu olarak ortaya çıkmaktadır ve konuya farkındalığı arttıran en önemli nedenlerden biri, bütün modern kurumlara ve çalışmalara rağmen dünya genelinde artan kadına yönelik şiddet oranlarıdır. Kadına yönelik şiddetin tarihi, geleneksel, dinsel vb kökenleri kadar, çağın koşullarının da şiddet olgusu üzerindeki etkisi de önemlidir. Dolayısıyla kadına yönelik şiddete yönelik araştırmalar, tarihten psikolojiye, sosyolojiden hukuka kadar geniş bir yelpazede yapılmaktadır.

Araştırmalar bir taraftan sebeplerin tespit edilmesi ve ortadan kaldırılma imkânlarının araştırılması üzerinde yoğunlaşırken, diğer taraftan kadına yönelik şiddetin doğrudan ve dolaylı etkilerini ortadan kaldıracak, tedavi edici, onarıcı uygulamalara odaklanmaktadır. Bu da çalışmaları teorik araştırmalardan, uygulamalı pratik bir alana da kadar genişletmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'de yapılan tez çalışmaları üzerinden durum analizi yapmak, konuyla ilgili genel tabloyu görmeye de yardımcı olacaktır. Konuyla ilgili olarak YÖK tez merkezinde kayıtlı tezler

taranmıştır. Tarama “Tez Adı” kriterinde “Kadına Şiddet” ve “Kadına Yönelik Şiddet” anahtar kelimeleriyle yapılmıştır. “Kadına Şiddet” taramasında kadına yönelik şiddet konusunu içeren sekiz tez tespit edilmiş olup bu tezler de “Kadına Yönelik Şiddet” anahtar kelimesi kategorisinde değerlendirilerek, bu tarama sonuçlarına eklenmiştir. Böylece “Kadına Yönelik Şiddet” taramasında bulunan 147 tez sonucuna, “Kadına Şiddet” anahtar kelimeleriyle yapılan taramada elde edilen 8 tez eklenmiş ve çalışma 155 tez sonucunun değerlendirmesiyle hazırlanmıştır.

1. KADINA YÖNELİK ŞİDDET KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1999 - 2021

1.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı (YÖK)tez arşivi veri tabanına kayıtlı tezler oluşturmaktadır. Tarama yapılırken “Kadına Yönelik Şiddet” ve “Kadına Şiddet” anahtar kelimeleri kullanılmış ve “Tez Adı” taramasındaçıkan tüm tezler araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu çalışmanın kapsamını, YÖK tez arşivi veri tabanına kayıtlı, 1999 yılından 2021 yılına kadar yazılmış yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmuştur.

Tablo 1: “Kadına Yönelik Şiddet” Konulu Tezlerin Yıl Bazında Dağılımı

Yıllar	Tez Sayısı
1999	2
2001	1
2003	1
2006	3
2007	1
2008	1
2009	4
2010	5
2011	2
2012	3
2013	11
2014	8
2015	8
2016	7
2017	11
2018	19
2019	29
2020	24
2021	15
Toplam	155

Tablo 1’de görüldüğü üzere, “Kadına Yönelik Şiddet” alanındaki çalışmaya çıkan ilk tez 1999 yılında yazılmıştır. Tabloda görüldüğü üzere, ilk tezin yapıldığı 1999 yılından 2006 yılına kadar bu konuda yapılan tezlerde bir süreklilik durumu söz konusu değildir. 1999-2003 yılları arasında sadece dört tez Kadına Yönelik Şiddeti kendine konu edinmiştir. 2003 yılında yapılan bir tez çalışmasından sonra, 2006 yılına kadar bu konuda hazırlanmış teze rastlanmamıştır.

“Kadına Yönelik Şiddet” konusunda hazırlanmış tezlerde, her ne kadar tez sayılarının yıllara göre dağılımında belirgin farklılık görülse de 2006 yılından itibaren bir süreklilik kendini göstermektedir.

2006 yılında yapılan 3 tez çalışmasının ardından, 2007 ve 2008 yıllarında sadece birer tez çalışması yapılmıştır. 2009 ve 2010 yıllarında yapılan tez çalışmalarının 4 ve 5’e çıktığı görülmekte, ancak sonraki iki yıl (2011(2 tez) -2012 (3 tez)) tez sayılarında tekrar bir azalma görülmektedir. 2013 yılından itibaren bu konuda yapılan çalışmalarda ciddi bir artış kendini göstermektedir. 2013 yılında yapılan 11 tezin ardından, bir yılda en az tez 2016 yılında yapılmıştır ve yapılan tez sayısı 7’dir.

2017 yılında yine 11 tez çalışması yapıldığı görülmekte olup, bu yıldan sonra “Kadına Yönelik Şiddet” başlıklı tez çalışmalarında artış vardır. 2018’de 19 tez hazırlanırken 2019 yılı 29 teze bu konuda en fazla tez çalışmasının yapıldığı yıldır. 2020 yılında 24 çalışma yapılmış, 2021 yılında ise karşımıza 15 tez çıkmıştır. “Kadına Yönelik Şiddet” başlıklı tez çalışmalarına yönelik tarama 2021 yılı bitmeden (Ekim-2021) yapılmıştır. Dolayısıyla 2021 tez sayılarında artış söz konusu olabilir.

Tablo 2: Kadına Yönelik Şiddet Konulu Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	İstanbul Teknik Üniversitesi	1
Adnan Menderes Üniversitesi	1	İstanbul Ticaret Üniversitesi	1
Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1	İstanbul Üniversitesi	6
Akdeniz Üniversitesi	5	İstinye Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	1	Kadir Has Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	15	Kafkas Üniversitesi	1
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	2
Atatürk Üniversitesi	5	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	2	Kırıkkale Üniversitesi	1
Beykent Üniversitesi	1	Kocaeli Üniversitesi	6
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	1	Maltepe Üniversitesi	2
Boğaziçi Üniversitesi	1	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1
Bursa Uludağ Üniversitesi	2	Marmara Üniversitesi	6
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	Mersin Üniversitesi	1
Çankaya Üniversitesi	1	Muğla Sıtkı Koçman	1

		Üniversitesi	
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	Namık Kemal Üniversitesi	1
Dicle Üniversitesi	2	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	3	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
Düzce Üniversitesi	1	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2
Ege Üniversitesi	7	Okan Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	2	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	4
Eskişehir Teknik Üniversitesi	1	Pamukkale Üniversitesi	1
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	1	Polis Akademisi	1
Fırat Üniversitesi	1	Sakarya Üniversitesi	3
Gazi Üniversitesi	6	Selçuk Üniversitesi	5
Gaziantep Üniversitesi	3	Sinop Üniversitesi	1
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	4
Gümüşhane Üniversitesi	1	Süleyman Demirel Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	2	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1
Haliç Üniversitesi	1	University of East Anglia	1

İğdır Üniversitesi	1	Üsküdar Üniversitesi	5
İnönü Üniversitesi	1	Yalova Üniversitesi	1
İstanbul Arel Üniversitesi	1	Yaşar Üniversitesi	2
İstanbul Aydın Üniversitesi	2	Yeditepe Üniversitesi	1
İstanbul Bilgi Üniversitesi	3	TOPLAM	155

1999-2021 yılları arasında, Kadına Yönelik Şiddet konusunda yapılmış tezlerin üniversite bazında dağılımları Tablo 2’de görüldüğü gibidir. Kadına Yönelik Şiddet konulu tez çalışmalarının en çok yapıldığı üniversite 15 teze Ankara Üniversitesidir. Tez sayısında ikinci sırada 7 tez çalışmasıyla Ege Üniversitesi bulunmaktadır. Gazi Üniversitesi (6 adet), İstanbul Üniversitesi (6 adet), Kocaeli Üniversitesi (6 adet) ve Marmara Üniversitesi (6 adet) en fazla tez sayısına sahip üçüncü üniversitelerdir. Akdeniz Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Üsküdar Üniversitelerinde 5’er tez çalışması; Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde 4’er tez çalışması yapılmıştır. Kadına Yönelik Şiddet konusunda, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Yaşar Üniversitesi bünyesinde 2’şer tez hazırlanmıştır. Tabloda yer alan diğer üniversitelerde, 1999-2021 yılları arasında, Kadına Yönelik Şiddet konulu, yalnızca birer tez yapılmıştır.

Tablo 3: Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Adli Tıp Enstitüsü	2
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	4
Fen Bilimleri Enstitüsü	3
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü	1
Güzel Sanatlar Enstitüsü	2
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	10
Lisansüstü Programlar Enstitüsü	2
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	26
Sosyal Bilimler Enstitüsü	99
Tıp Fakültesi	5
Yurtdışı Enstitü	1
TOPLAM	155

Tablo 3'te görüldüğü gibi Kadına Yönelik Şiddet konusunu içeren tezlerin çalışıldığı enstitüler çeşitlilik arz etmekle birlikte, en çok tez çalışması Sosyal Bilimler Enstitüsünde (99 tez) yapılmıştır. 26 tez Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 10 tez Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde, 5 tez Tıp Fakültesinde hazırlanmıştır. Eğitim Bilimleri Enstitüsü (4 tez), Fen Bilimleri Enstitüsü (3 tez), Adli Tıp Enstitüsü (2 tez), Güzel Sanatlar Enstitüsü (2 tez), Lisansüstü Programlar Enstitüsü (2 tez), Güvenlik Bilimleri Enstitüsü (1 tez) ve Yurtdışı Enstitü (1 tez) Kadına Yönelik Şiddet konusunda tez çalışması yapılan enstitülerdir.

Tablo 4: Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı	Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı
Acil Tıp ABD	1	Kadın ve Aile Araştırmaları ABD	1
Adli Tıp ABD	2	Kamu Hukuku ABD	8
Avrasya Araştırmaları ABD	1	Klinik Psikoloji ABD	1
Avrupa Birliği ABD	1	Matematik ABD	1
Basın ve Yayın ABD	1	Medya ve İletişim ABD	1
Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği ABD	2	Medya ve İletişim Sistemleri ABD	2
Coğrafya Ana Bilim Dalı	1	Medya ve Kültürel Çalışmalar ABD	3
Çalışma Ekonomisi ABD	1	Mimarlık ABD	1
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD	3	Özel Hukuk ABD	1
Disiplinlerarası Adli Bilimler ABD	2	Plastik Sanatlar ve Resim ABD	1
Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği ABD	2	Psikiyatri ABD	1
Ebelik ABD	2	Psikiyatri Hemşireliği ABD	2
Eğitim Bilimleri ABD	2	Psikoloji ABD	6
Ekonometri ABD	1	Radyo Televizyon ABD	2
Felsefe ABD	2	Radyo Televizyon ve Sinema ABD	5
Felsefe ve Din Bilimleri ABD	3	Resim Ana Sanat Dalı	1

Gazetecilik ABD	10	Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD	2
Genel Gazetecilik ABD	2	Sağlık Yönetimi ABD	1
Genel Sosyoloji ve Metodoloji ABD	1	Sanat ve Tasarım ABD	1
Grafik Tasarım ABD	1	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD	1
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD	1	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD	2
Halk Sağlığı ABD	5	Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD	1
Halk Sağlığı Hemşireliği ABD	1	Sosyal Bilimler ABD	2
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ABD	1	Sosyal Hizmet ABD	5
Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD	5	Sosyal Projeler ve Sivil Toplum Kuruluşları Yönetimi ABD	1
Hemşirelik ABD	7	Sosyoloji ABD	19
Hukuk ABD	2	Suç Araştırmaları ABD	1
İletişim Tasarımı ve Bilişim Teknolojileri ABD	1	Tarih ABD	1
İlköğretim ABD	3	Tıp Tarihi ve Etik Bilim Dalı	1
İnsan Hakları ABD	1	Uluslararası İlişkiler ABD	2
Kadın Çalışmaları ABD	6	Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ABD	1
Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet ABD	1	TOPLAM	154
Kadın Hastalıkları ve Doğum ABD	1		

Tablo 4’te Kadına Yönelik Şiddet alanında yazılan tezlerin ana bilim dalı bazında dağılımları verilmiştir. Taramada bir tezin yapıldığı Anabilim Dalı bilgisine ulaşılamamıştır. Tabloda da görüldüğü gibi en fazla tez Sosyoloji Anabilim Dalında (19 adet) yapılmıştır. Gazetecilik Anabilim Dalında 10 tez, Kamu Hukuku Anabilim Dalında 8, Hemşirelik Anabilim Dalında 7, Psikoloji Anabilim Dalında ve Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalında 6’şar tez çalışması yapılmıştır. Kadına Yönelik Şiddet konulu tez çalışmalarının yapıldığı anabilim dalları da tıpkı enstitülerde olduğu gibi çeşitlilik arz etmektedir. Tablo 4’te de görüldüğü gibi sağlık alanından hukuk alanına uzanan geniş bir alanda çalışmalar yapılmıştır.

Tablo 5: Kadına Yönelik Şiddet Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	146
İngilizce	9
Toplam	155

Tablo 5’te görüldüğü gibi, Kadına Yönelik Şiddet başlığı altında 1999-2021 yılları arasında yapılan tezlerin 146 tanesi Türkçe, 9 tez ise İngilizce hazırlanmıştır.

Tablo 6: Kadına Yönelik Şiddet İle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	59
Doç. Dr.	49

Yar. Doç. Dr.	25
Dr. Öğr. Üyesi	21
Toplam	154

Tablo 6’da Kadına Yönelik Şiddetle ilgili yapılan tezlerin danışman unvanı bazında dağılımı verilmiştir. Konuyla ilgili tez çalışmalarına danışmanlık yapan akademisyenlerin 59’u Profesör Doktor unvanına sahiptir. Danışmanlardan 49’u Doçent Doktor, 25’i Yardımcı Doçent Doktor, 21’i Doktor Üyesi unvanına sahiptir. Bir tezin ise danışman unvanına ulaşamamıştır.

Tablo 7: Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	76
Nicel	48
Nitel+Nicel	27
Toplam	151

Tablo 7’de YÖK tez arşivi üzerinden erişim sağlanan 155tezin yöntem bakımından dağılımı verilmiştir. Taramada dört teze erişim izni verilmediği için içeriğe ulaşamamıştır. İncelenen 151 tezden 76’sı nitel, 48’i nicel, 27 tanesi de nitel ve nicel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 8: Kadına Yönelik Şiddet Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	139
Doktora	11
Tıpta Uzmanlık	5
Toplam	155

Tablo 8’de görüldüğü gibi, Kadına Yönelik Şiddet alanında yapılan tezlerin çoğunluğu (139 adet) yüksek lisans seviyesinde yapılmıştır. Doktora seviyesinde ise 11 adet tez çalışması yapılırken, 5 tez ise Tıpta Uzmanlık tezidir.

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

YÖK tez arşivinde “Tez Adı” alanında “Kadına Şiddet” ve “Kadına Yönelik Şiddet” anahtar kelimeleriyle yapılan tarama sonucu ulaşılan 155 tez ile yapılan bu çalışma, tezler, çalışma yılı, çalışmanın yapıldığı üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, başvuru araştırma yöntemi ölçütleri ve tez türüne dayalı olarak yapılmıştır. Söz konusu kriterlere dayalı olarak yapılan inceleme, doküman analizi ve sistematik derleme ve betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır.

Türkiye’de “Kadına Yönelik Şiddet” konulu ilk tez çalışmaları 1999 yılında sisteme girmiştir. 1999 yılında yapılan iki tez çalışmasından sonra, bir yıl bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 1999-2009 yılları arasında hazırlanan toplam tez sayısı 18’dir. 2010 yılından

sonra ise her ne kadar yıl bazında değişkenlik olsa da –bilhassa 2013 yılı itibariyle- konuya dikkatin arttığı görülmektedir. 2011-2021 yılları arasında konuyla ilgili tez sayısı 137’dir. Bu artışta 2000’lerin başından günümüze kadına yönelik şiddet ve fiziksel şiddete bağlı ölüm oranlarındaki artış ile bu artışın kitle iletişim teknolojileriyle görünür olması etkenler arasında görünmektedir. Yine uluslararası kamuoyunda bir farkındalığın başlaması ve bu farkındalığın neticesinde Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) gibi çözüm arayışlarının ortaya çıkması da etkili olmuş olabilir.

Kadına Yönelik Şiddetle ilgili tezlerin büyük bir kısmı Sosyal Bilimler Enstitülerinde (99 tez) hazırlanmıştır. 1999 yılında çalışılan iki tez Sağlık Bilimleri Enstitüsünde hazırlanmış olmakla birlikte, 1999’dan günümüze bu enstitüde 26 tez çalışması yapılmıştır. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (10 tez), Tıp Fakültesi (5 tez), Eğitim Bilimleri Enstitüsü (4 tez), Fen Bilimleri Enstitüsü (3 tez), Adli Tıp Enstitüsü (2 tez), Güzel Sanatlar Enstitüsü (2 tez), Lisansüstü Programlar Enstitüsü (2 tez), Güvenlik Bilimleri Enstitüsü (1 tez)’nde konuyla ilgili tez çalışmalarının bulunması, konunun farklı uzmanlık alanları tarafından ele alındığının göstergelerinden biridir.

Yine bu enstitülerde konu çoğunlukla Yüksek Lisans düzeyinde (139 tez) çalışılmıştır. 11 tez Doktora, 5 tez de Tıpta Uzmanlık tezi olarak kayda girmiştir. Yapılan bu tezlerin 146’sı Türkçe, 9 tez ise İngilizcedir.

Tezlerin çalışıldığı anabilim dalları da enstitü verilerinde olduğu gibi çeşitlilik arz etmektedir. Toplam 64 farklı anabilim dalında konu çalışılmıştır. Kadın Yönelik Şiddet'in en çok çalışıldığı anabilim dalları Sosyoloji Anabilim Dalında (19 tez) Gazetecilik Anabilim Dalı (10 tez), Kamu Hukuku Anabilim Dalı (8 tez), Hemşirelik Anabilim Dalı (7 tez), Psikoloji Anabilim Dalı (6 tez) ve Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı (6 tez) şeklindedir.

Konu 71 üniversitede çalışılmıştır. Tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında en çok çalışma Ankara Üniversitesinde yapılmıştır (15 tez). Belirgin tez sayısına sahip diğer üniversiteler, Ege Üniversitesi (7 tez), Gazi Üniversitesi (6 tez), İstanbul Üniversitesi (6 tez), Kocaeli Üniversitesi (6 tez), Marmara Üniversitesi (6 tez) Akdeniz Üniversitesi (5 tez), Atatürk Üniversitesi (5 tez), Selçuk Üniversitesi (5 tez), Üsküdar Üniversitesi (5 tez), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (4 tez) ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (4 tez) şeklindedir.

Sonuç olarak, çalışmanın verilerinden de anlaşıldığı gibi, Kadına Yönelik Şiddet konusunda akademinin farklı alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Konuyla ilk çalışma Sağlık Bilimleri Enstitüsünde yapılmasına rağmen ilerleyen süreçte konu daha çok Sosyal Bilimlerin farklı alanlarında yoğun olarak çalışılmıştır. Konuyu çalışan alanların çeşitliliği konunun çok boyutlu olmasına bağlıdır ve her ne kadar bazı çalışmalar tek boyutlu incelemeyi aşsa da, genel olarak her disiplin kendi alan sınırlarında konuyu ele almış görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaş İ, Uyanık Z. (2016), Kadına Yönelik Şiddet, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6(1), 32-42.
- Avcı S. (2020), Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete Genel Bakış, Hiper Yay., İstanbul
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/23338/KK-SA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Polat O. (2016). Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi. Cilt 22. Sayı 1. 15-34.
- United Nations General Assembly (2008). Intensification of efforts to eliminate all forms of violence against women (on the report of the Third Committee (A/63/425)) <https://undocs.org/en/A/RES/63/155>
- World Health Organization (2002). The World Health Report 2002: Reducing Risks. Promoting Healty Life. https://www.who.int/whr/2002/en/summary_riskfactors_chp4.pdf?ua=1
- World Health Organization (2013).Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/9789241564625_eng.pdf

ISBN: 978-625-8007-57-2